

Українська електронна енциклопедистика в соціогуманітарному вимірі

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ
НАУК УКРАЇНИ

ІНСТИТУТ ЕНЦИКЛОПЕДИЧНИХ
ДОСЛІДЖЕНЬ

Українська електронна енциклопедистика в соціогуманітарному вимірі

Київ 2021

NATIONAL ACADEMY
OF SCIENCES OF UKRAINE

INSTITUTE OF ENCYCLOPEDIA
RESEARCH

Ukrainian electronic based encyclopedias in light of socio-humanities

Kyiv 2021

УДК 016:030(477)

У45

Українська електронна енциклопедистика в соціогуманітарному вимірі: монографія. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2021. 196 с.

Відповідальний редактор:
акад. НАН України Іван Дзюба.

Рецензенти:
чл.-кор. НАН України, д-р істор. н. Любов Дубровіна (Національна бібліотека України ім. В. Вернадського),
д-р істор. н. Вальтерс Щербінскіс (Латвійська національна бібліотека).

Авторський колектив:
канд. філол. н. Микола Железняк, канд. філол. н. Олександр Іщенко,
Світлана Очеретянко, Оксана Давиденко.

Редагування:
Леся Журило, Руслан Пилипчук, Наталія Попович-Кузнецова, Олег Савченко,
Анатолій Шушківський.

Монографію присвячено питанням цифровізованої енциклопедистики у світлі сучасних соціогуманітарних досліджень. У книзі подано історію становлення і поширення електронних енциклопедій в Україні та світі, з'ясовано їхні характерні особливості, простежено взаємозв'язок із паперовими енциклопедичними виданнями. Певне місце в монографії займає аналіз електронної версії «Енциклопедії Сучасної України» та сучасних національних онлайн-енциклопедій зарубіжжя.

Рекомендовано до друку вченою радою Інституту енциклопедичних досліджень НАН України (протокол № 11 від 30.11.2021 року).

ISBN 978-966-02-9677-0

DOI [10.37068/b/9789660296770](https://doi.org/10.37068/b/9789660296770)

2021 © Інститут енциклопедичних досліджень НАН України

© Автори: М. Железняк, О. Іщенко, С. Очеретянко, О. Давиденко

UDK 016:030(477)

U45

Ukrainian electronic based encyclopedias in light of socio-humanities:
monography. Kyiv: Institute of Encyclopedic Research of the NAS of Ukraine,
2021. 196 p.

Edited by:

Ivan Dziuba, Academician of the NAS of Ukraine.

Peer reviewed by:

Liubov Dubrovina, Dr. hist., Corresponding member of the NAS of Ukraine
(Vernadsky National Library of Ukraine),
Valters Ščerbinskis, Dr. hist. (National Library of Latvia).

Author team:

Mykola Zhelezniak, Cand. philol., Oleksandr Ishchenko, Cand. philol.,
Svitlana Ocheretianko, Oksana Davydenko.

Revised by:

Lesia Zhurylo, Ruslan Pylypchuk, Nataliia Popovych-Kuznetsova, Oleh Savchenko,
Anatolii Shushkivskyi.

The monograph is devoted to issues of the digital encyclopedic practice in view of experience of contemporary socio-humanities. This book presents the history of the emergence and spread of electronic encyclopedias in Ukraine and worldwide, clarifies their features, traces the correlations of electronic and paper encyclopedias. A special place in the monograph is given to the common description of the Internet version of the Encyclopedia of Modern Ukraine as well as current national online encyclopedias abroad.

Accepted for publication by Academic Council of the Institute of Encyclopedic Research,
National Academy of Sciences of Ukraine (No. 11, 20.11.2021).

ISBN 978-966-02-9677-0

DOI [10.37068/b/9789660296770](https://doi.org/10.37068/b/9789660296770)

2021 © Institute of Encyclopedic Research, NAS of Ukraine

© Authors: M. Zhelezniak, O. Ishchenko, S. Ocheretianko, O. Davydenko

ЗМІСТ

Передмова.....	9
Розділ 1. Створення та розвиток електронних енциклопедій в Україні.....	12
1.1. Становлення та поширення електронної енциклопедистики.....	14
1.2. Характерні особливості електронних енциклопедій...	41
1.3. Взаємозв'язок електронних і паперових енциклопедій.....	50
Бібліографія.....	56
Розділ 2. Академічні онлайн-енциклопедії: їхнє місце і роль у розвитку української електронної енциклопедистики.....	69
2.1. Загальна характеристика академічної енциклопедистики.....	71
2.2. Огляд академічних електронних енциклопедій.....	89
Бібліографія.....	114
Розділ 3. Онлайн-версія «Енциклопедії Сучасної України» (е-ЕСУ).....	124
3.1. Загальна характеристика е-ЕСУ.....	126
3.2. Порівняльний аналіз е-ЕСУ та «Вікіпедії».....	144
3.3. Опитування користувачів е-ЕСУ.....	152
Бібліографія.....	168
Розділ 4. Національні та регіональні онлайн-енциклопедії за кордоном (Європа, США, Австралія).....	173
Бібліографія.....	193

CONTENTS

Preface.....	9
Chapter 1. Electronic encyclopedias and their development in Ukraine.....	12
1.1. Emergence and spread of the digital encyclopedic practice.....	14
1.2. Features of electronic encyclopedias.....	41
1.3. Correlations of electronic and paper encyclopedias.....	50
Bibliography.....	56
Chapter 2. Academic online encyclopedias: the impact on the movement of encyclopedic practice in Ukraine.....	69
2.1. Common description of encyclopedic practice in the National Academy of Science of Ukraine.....	71
2.2. Analysis of academic online encyclopedias.....	89
Bibliography.....	114
Chapter 3. Online version of the Encyclopedia of Modern Ukraine (e-EMU).....	124
3.1. Common description of the e-EMU.....	126
3.2. Comparative study of e-EMU and Wikipedia.....	144
3.3. Survey study of e-EMU users	152
Bibliography.....	168
Розділ 4. National and regional online encyclopedias worldwide (Europe, USA, Australia).....	173
Bibliography.....	193

ПЕРЕДМОВА

Світове співтовариство обрало сучасні новітні технології як дідєвий засіб не лише економічного поступу, а й соціальних змін, що, як відомо, взаємопов'язано: немає розвиненої економіки без високого рівня розвитку культури, і навпаки. «Нині розвивається швидкими темпами ера мережевого інтелекту, що зумовлює зародження нової економіки, нової політики, нового суспільства»¹. «Суспільство в цю еру стає електронним. Раніше інформаційні потоки мали фізичну природу: гроші, аналоговий телефонний зв'язок, радіо, телебачення, мапи, фотокартки тощо. Тепер же інформація в усіх її різновидах набуває електронно-цифрової форми, що, власне, є не менш важливим винаходом, ніж людська мова, що стала підґрунтям для всіх видів взаємодії у звичному фізичному світі»².

«Суспільствами знань» почали називати високорозвинені країни, підкреслюючи цим провідну роль науки в сучасному світі. Не стала винятком і Україна, де уряд затвердив Концепцію розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки, Концепцію реалізації державної політики розвитку українських е-інфраструктур до 2023 року, а Український інститут майбутнього підготував стратегічний документ – «Україна 2030Е – країна з розвинутою цифровою економікою», що сприяє також цифровації в соціогуманітарних дослідженнях, зокрема енциклопедистиці³.

Електронна енциклопедистика в останні роки набула помітного розвитку. Питання вдосконалення відкритих у мережі Інтернет енциклопедичних джерел нині є на порядку денному

¹Тамскот Д. Електронно-цифровое общество / пер. с англ. И. Дубинского; под ред. С. Писарева. Киев: INT Пресс, 1999. С. 4.

²Там само, с. 9.

³Биков Ю., Пінчук О., Лупаренко Л. Представленість наукового контенту енциклопедичної тематики у наукометричних і реферативних базах даних. Інформаційні технології і засоби навчання. 2021. Т. 85. С. 363. <https://doi.org/10.33407/itlt.v85i5.4750>.

всього європейського простору, оскільки за останні кілька років їх було порушено на міжнародних конференціях «European Encyclopedia Conference» (2019), «International Encyclopedia Meet-up» (2020). Серед нагальних проблем європейські фахівці вбачають необхідність збереження національних цінностей і самобутностей європейських народів та обміну цією інформацією між ними, а надійними джерелами накопичення й відтворення такої інформації є національні енциклопедичні проекти академічного зразка. Це свідчення того, що попри глобалізовану систему нинішнього світу, локальна ідентичність, підкреслення її рис, збереження й примноження здобутків, вочевидь, мають неабияке значення для розвитку сучасної цивілізації.

Електронна енциклопедистика – один із найперспективніших напрямів сучасної енциклопедіографії, тобто практики підготовки енциклопедичних видань. Електронні довідкові ресурси набувають поширення, завойовують популярність та активно розвиваються у зв'язку із загальним бурхливим поступом комп'ютерних технологій, засобів комунікації, інформаційних мереж і систем.

Інтернет-енциклопедії щораз частіше потрапляють у фокус уваги науковців. Щоправда, фаховий аналіз таких енциклопедій – поки що в полі зору лише кількох дослідників, кожен з яких вивчає тільки окремі питання – електронні енциклопедії з погляду розвитку національного інформаційного простору, в контексті культурних особливостей сучасних цивілізаційних процесів, в аспекті технологічного забезпечення, з точки зору представлення енциклопедичних знань в мережі Інтернет певної наукової галузі, регіону, установи тощо. Ще один напрям енциклопедознавчих досліджень – аналіз конкретної електронної енциклопедії, досвіду її створення, особливостей довідкового апарату тощо.

Метою цієї колективної монографії є висвітлення основних тенденцій розвитку електронної енциклопедистики як джерела представлення й поширення енциклопедичних знань в українському інформаційному просторі, підвищення інтелектуального потенціалу й духовної культури громадян України.

Досягнення мети, окрім іншого, передбачає поглиблення розуміння питань, пов'язаних із сутністю електронної енциклопедії, її визначальними ознаками, належним інформаційним наповненням, структурним оформленням, особливостями створення й підтримки, а також інноваційним характером представлення знань в інтернет-середовищі загалом. Це, у свою чергу, зумовлює потребу розширити спектр нашої уваги, охопивши не лише українські, а й зарубіжні електронні енциклопедії.

Автори цієї монографії⁴ висловлюють ширю подяку рецензентам – генеральному директору Національної бібліотеки України імені В. Вернадського Л. Дубровиній та головному редакторові «Національної енциклопедії» Латвії В. Щербінскісу.

⁴Колективна монографія висвітлює результати НДДКР «Українська електронна енциклопедистика в соціогуманітарному вимірі», над якою Інститут енциклопедичних досліджень НАН України працював упродовж 2019–2021 років.

Створення та розвиток електронних енциклопедій в Україні

Ключові тези розділу

- Електронна енциклопедистика зародилася в останній чверті 20 ст. у США й відтоді постійно розвивається, вдосконалюючи структуру й способи накопичення, систематизації та репрезентації енциклопедичних знань.
- «Вікіпедія», попри те, що не є енциклопедією у звичному розумінні цього типу видань, істотно впливає як у позитивному, так і негативному сенсах на розвиток електронної енциклопедистики у світі.
- В Україні розвиток електронної енциклопедистики зумовлений передусім створенням фундаментальних енциклопедичних видань, зокрема появою та вдосконаленням їхніх електронних версій.

Electronic encyclopedias and their development in Ukraine

Highlights

- *The emergence and spread of digital encyclopedic practices can be traced to the United States in the last quarter of the 20th century. Since then, this field has been constantly evolving, improving methods of accumulation, systematization, and presentation of encyclopedic knowledge.*
- *Although Wikipedia cannot be classified as an encyclopedia in the traditional sense, it significantly influences the development of digital encyclopedism worldwide (both in academic and business publishing), leading to both positive and negative trends or changes.*
- *In Ukraine, the primary stimulus for the development of digital encyclopedism comes from fundamental print encyclopedias, focusing on the creation and enhancement of their electronic versions.*

1.1. Становлення та поширення електронної енциклопедистики

Найприкметніша особливість світової енциклопедистики початку 21 століття – розвиток електронних енциклопедій, зумовлений поширенням інформаційних технологій. Нині довідкові видання є не лише друкованими працями значного обсягу, а й ґрунтовними електронними базами даних. Сучасні довідкові джерела – це «результат тривалого періоду трансформацій, спричинених культурними, політичними та технологічними чинниками» [1].

Як відомо, енциклопедію часто вважають «взірцем найповнішого та авторитетного подання інформації з широкого кола питань чи вузької галузі, еталоном знання та віддзеркаленням рівня науки й культури» [2]. Такі видання викликають посилене зацікавлення серед науковців, діячів політики, культури, мистецтва, видавців і найширшого кола читачів. Акумулявання, поширення й використання знань – це головне призначення будь-якої енциклопедії, а в сучасних реаліях вона ще й має сприяти «швидкому доступу суспільства до необхідної інформації» [3, с. 404].

На думку Н. Черниш, «у сучасному суспільстві, яке вже давно вступило в інформаційну еру, постійно з'являються нові засоби та форми поширення довідкових відомостей» [4, с. 335]. Глобалізація інформаційного простору забезпечує нині користувачам мережі Інтернет вільний, не обмежений нічим доступ до різноманітних корисних ресурсів, а це стає «важливим фактором духовного й суспільного життя кожної людини» [там само, с. 335].

Цілком слушно зазначає Л. Демська-Будзуляк, що найвідчутнішою ознакою цифрової доби є зміна форми збереження й передавання інформації. Вона відбулася за двома напрямками – оцифруванням раніше опублікованих видань та створенням нових, суто електронних баз та ресурсів, що можуть і не мати паперових аналогів [5, с. 33].

На зламі 20–21 століть набув поширення процес створення електронних енциклопедій, зокрема тих, що стали цифровими аналогами друкованих видань або ж окремими електронними проєктами. Початком розвитку електронної енциклопедистики інколи називають 1981 рік, коли було здійснено спроби використання текстів «Britannica Encyclopaedia»¹ в електронному вигляді [там само, с. 39]. За освоєння нового формату енциклопедії творці «Britannica Encyclopaedia» взяли ще в середині 1970-х років, однак повноцінну віртуальну версію на компакт-дисках оприлюднили лише 1993 року.

Щоправда, історія електронної енциклопедистики почалася раніше. Зокрема, її пов'язують з іще одним відомим у світі французьким виданням – «Grand Larousse encyclopédique» та скороченою версією – «Petit Larousse illustré»². Так, ще в 1958 році на Всесвітній виставці «Експо 58» у Брюсселі в павільйоні видавництва «Larousse» для відвідувачів діяла електронна довідкова система, створена на основі енциклопедичних статей з історії, географії, літератури. Проте лише 1996 року видавництво запровадило практику створення енциклопедії та словників на компакт-дисках.

Серед найперших електронних енциклопедичних видань варто згадати також оцифровану й представлену на CD-дисках «Academic American Encyclopedia»³, що її в подальшо-

¹Найдавніша й найвідоміша у світі енциклопедія. Її засновано 1768 року в Шотландії (згодом почали друкувати в США). Відтоді було підготовлено 15 перевидань енциклопедії.

²Енциклопедію укладають у видавництві «Larousse» від 19 ст., коли було опубліковано багатотомний універсальний енциклопедичний словник «Grand dictionnaire universel du XIX siècle» (1865–1976), редактор якого – П'єр Ларусс (він також засновник цього видавництва). Згодом воно перетворилося на один із найбільших видавничих центрів Європи, де надруковано низку великих і малих енциклопедій, які часто називають «Ларуссами».

³«Academic American Encyclopedia» – 21-томне загальне видання, опубліковане 1980 року в США. Енциклопедію створено у видавництві «Grolier», яке відоме передусім тим, що впродовж 1945–1985 років публікувало найпершу в США універсальну енциклопедію «Americana», історія друку якої розпочалася 1829 року.

му видозмінили в низку видань: «The Electronic Encyclopedia» (1986), «The Grolier Electronic Encyclopedia» (1987), «The New Grolier Electronic Encyclopedia» (1988–91), «The New Grolier Multimedia Encyclopedia» (1992) та інші. Останню її CD-версію було оприлюднено 2003 року під заголовком «Grolier Multimedia Encyclopedia».

Першою ж саме мультимедійною електронною енциклопедією, тобто такою, де цифровий формат був невід'ємною складовою контенту, відрізняючи її від паперового відповідника (звуковий чи анімаційний супровід, інший дизайн тощо) й набуваючи самостійності, стало американське видання «Compton's Multi-Media Encyclopedia»⁴, випущене на CD-дисках 1989 року. На цьому ж цифровому носіїві 1995 року вперше з'явилася мультимедійна версія видання «Encyclopedia Americana», а в 1998 році – німецького «Brockhaus». Творці «Columbia Encyclopedia»⁵ виявили креативність, запропонували 1991 року її електронну версію у вигляді спеціального гаджета з дисплеєм, що вмщував до 8 рядків тексту.

Зауважимо, що користування електронними версіями енциклопедій на цифрових носіях не мало особливих переваг для читачів із точки зору пошуку інформації. Унаочнює цю думку експеримент на прикладі енциклопедії «Brockhaus», мета якого – порівняти, де швидше й зручніше віднайти довідкові відомості – у її паперових томах чи на компакт-дисках. Виявилось, що у разі, коли книжкові енциклопедії «під рукою», в них необхідну інформацію знаходять за меншу кількість часу, ніж на компакт-дисках [6, с. 375]. Звісно, ці результати актуальні на той час, коли продуктивність комп'ютерів була нижчою, ніж нині, а електронні версії енциклопедій були менш зручними.

⁴Мультимедійну енциклопедію створено на базі багатотомного ілюстрованого видання «Compton's Pictured Encyclopedia», заснованого 1922 року й орієнтованого на дітей та молодь (як прийнято вважати, саме в цій енциклопедії вперше на шпальтах поєднано текст із ілюстраціями).

⁵Однотомне енциклопедичне видання Колумбійського університету (США), що вперше вийшло друком 1935 року (відтоді опубліковано 6 видань).

В останні кілька десятиліть фіксуємо активну трансформацію електронних енциклопедичних видань, що з цифрових носіїв «мігрують» в мережу Інтернет, набуваючи нового термінологічного позначення – онлайн-енциклопедії (інколи вживають також терміни-синоніми: веб-енциклопедія, або інтернет-енциклопедія).

Першими онлайн-енциклопедіями закономірно стали провідні у світі універсальні видання – «Britannica Encyclopaedia», «Encyclopedia Americana», «Brockhaus», «Grand Larousse encyclopédique». Так, 1994 року було запропоновано онлайн-версію енциклопедії «Britannica». 1997 року в мережі Інтернет з'явилася енциклопедія «Americana» (2002 року її читачам було представлено оновлену версію інтерфейсу, що забезпечило розширені можливості пошуку інформації та вперше в історії енциклопедистики створило сприятливі умови для користування електронним виданням людям з обмеженими можливостями). Видавництво «Larousse» презентувало відповідну онлайн-енциклопедію у 2008 році. Зрозумівши, що в інформаційному просторі їх починає витісняти французька «Вікіпедія», для зареєстрованих читачів було надано несподівану можливість стати авторами статей чи експертами, які перевіряють наявні статті, контролюють їхній зміст і достовірність фактажу. Між іншим, видавництво продовжує традиції підготовки класичних енциклопедій – однотомник «Petit Larousse illustré» друкують і досі, щороку пропонуючи нове перевидання.

Характерною особливістю розвитку онлайн-енциклопедистики є те, що вона починає витісняти класичну із властивим їй дороговартісним друком паперових томів. Зокрема, після 21-го видання «Brockhaus»⁶, здійсненого в 2005–2006 роках, видавничий дім «Bibliographische Institute & F. A. Brockhaus» припинив друк видання. 2008 року енциклопедія «Brockhaus» перейшла у власність міжнародного медіаконцерну «Bertelsmann» й отримала новий поштовх для розвитку: з'явився електронний формат енциклопедії, були спроби

⁶21-ше видання «Brockhaus» 2005–2006 років складається з 30 томів, що разом містять 300 тис. статей і 40 тис. ілюстрацій.

продовжити традицію друку томів. 2015 року енциклопедія «Brockhaus» почала належати шведській освітньо-видавничій компанії «NE Nationalencyklopedin AB» й відтоді існує лише як онлайн-енциклопедія.

«Britannica Encyclopaedia» повністю відмовилася від друкованого формату після того, як у 2010 році востаннє опублікували 15-те видання⁷ з традиційним поділом на мікро- і макропедію та спрощену 30-томну версію енциклопедії (без зазначеного поділу). Рішення ухвалили 2012 року, хоча перша спроба відмовитися від друку томів та оприлюднювати енциклопедичні матеріали винятково на сайті енциклопедії була 1997 року. Імовірно, цього тоді не сталося, оскільки на той час, як зауважено вище, для користувачів не було явних переваг цифрового формату над паперовим, до того ж персональні комп'ютери мало обмежене коло осіб. Нещодавно з нагоди 250-річчя енциклопедії вийшов друком річник «Britannica Encyclopaedia», засвідчивши, що електронна енциклопедистика повністю не витіснила класичну з традиційною формою подання інформації.

Цікавий факт: «Encarta», найперша суто електронна універсальна енциклопедія, що не має паперового відповідника, створена 1993 року корпорацією «Microsoft», не знайшла свого продовження в мережі Інтернет⁸. Останнє її видання, що складалося із 68 тис. статей, великої кількості фотоілюстрацій, відеофрагментів і карт, було оприлюднено на DVD-дисках 2007 року. Цю версію енциклопедії певний час можна було отримати на одному із сайтів. Не змінило ситуації навіть злиття «Encarta» з відомою американською «Collier's Encyclopedia» у 1998 році. Прикметно також і те, що на базі «Encarta» 1999 року реалізували паперовий енциклопедичний словник англійської мови «Encarta World English Dictionary». Зазвичай же спостерігаємо інший випадок, коли паперові енциклопедичні видання, навпаки, стають підґрунтям для створення електронних.

⁷15-те видання «Britannica Encyclopaedia» 2010 року складається з 32 томів, що містять 65 тис. статей і 24 тис. ілюстрацій.

⁸Роботу над створенням «Encarta» розпочали ще 1985 року.

Безумовно, на розвиток онлайн-енциклопедій впливає «Вікіпедія», що, з одного боку, сприяє вдосконаленню електронного формату класичних енциклопедій, а з іншого – зумовлює занепад багатьох видань із давньою історією. За словами Н. Бентцен, маючи приклад «Вікіпедії», читачі почали очікувати від колективів традиційних енциклопедій вільного доступу й швидкого оновлення застарілих даних. Це призвело до того, що нині маємо істотні зміни в енциклопедичному ландшафті Європи і всього світу [7, с. 4]. Власне, той факт, що «Brockhaus» і «Britannica Encyclopaedia» більше не здійснюють перевидань томів, пов'язано також із поширенням популярності «Вікіпедії», наявність якої нівелює необхідність у споживачів довідкової інформації купляти громіздкі багатотомні книжкові видання. Платні електронні енциклопедичні ресурси так само не знайшли свого споживача, що зумовило занепад «Encarta», а також електронної версії «Encyclopedia Americana» та багатьох інших енциклопедичних проєктів комерційного характеру.

Розвиток електронної «народної енциклопедистики»⁹ позначився появою енциклопедичних проєктів, користування якими не вимагало оплати. Це суттєва особливість енциклопедичної сфери, що раніше їй не була притаманна. Енциклопедії у вигляді об'ємних книг зазвичай мають високу вартість. Електронні видання на цифрових носіях так само ніколи не були безплатними. Класична енциклопедистика завжди потребувала значного фінансування, що забезпечувала або держава, або комерційні організації. Натомість онлайн-енциклопедистика засвідчує домінування енциклопедій з вільним (безплатним) доступом до інформації. Приміром, в Україні нам не відомі платні онлайн-енциклопедії, проте у світі такі існують. Зокрема, «Britannica Encyclopaedia» й «Brockhaus» на власних сайтах користувачам пропонують оформити передплату¹⁰, оскільки безкоштовно доступна лише обмежена кількість статей.

⁹ Народними, або вільними енциклопедіями часто називають довідкові ресурси, створені на основі вікі-технології (наприклад, «Вікіпедія»).

¹⁰ Вартість річної передплати на «Britannica Encyclopaedia» становить 74,95 \$, на «Brockhaus» – 59,99–99,99 \$ залежно від тарифу (дані 2021 року).

З'явилися також інші новації, зумовлені «Вікіпедією». Нові інформаційні технології принципово змінили способи міжособистісного спілкування, розширили його сферу до загальнопланетарних масштабів. Нині будь-хто може не лише користуватися інформацією в Інтернеті, а й самостійно створювати й поширювати її для інших. З'явилося поняття «мудрості натовпу» – концепція, що пропагує ідею переваги інтелектуального потенціалу колективу над окремими індивідами навіть високого фахового рівня. Ця концепція знаходить втілення в енциклопедичній співпраці людей по всьому світу, які беруть участь у підготовці «Вікіпедії». Водночас, на думку окремих науковців, необмежена кількість людей із непідтверженою кваліфікацією і часом сумнівними знаннями сприяють девальвації однієї з основних рис наукового знання – його достовірності.

Шкода від отримання помилкового знання, яке видається за достовірне, для окремої людини і суспільства в цілому полягає не лише в тому, що це знання не відповідає дійсності, отже, вводить людину в оману, а й у тому, що воно уможливорює маніпулювання як окремими людьми, так і цілими суспільствами [8, с. 6]. Щоправда, адміністратори «Вікіпедії» запровадили критерій значимості, особливо щодо статей-персоналій. Цікаво те, що в українському сегменті «Вікіпедії» часто орієнтуються на «Енциклопедію Сучасної України», наявність персоналії в якій є вагомим критерієм для створення статті про особу.

Уважаємо, що видозміна характеру підготовки енциклопедичних видань (їх почали укладати не редакційні колективи, а спільноти людей) є фундаментальною новацією в енциклопедичній справі, пов'язаною із входженням людства в цифрову епоху.

Проблема надійності інформації в енциклопедистиці нині особливо важлива. «Вікіпедія», конкуренцію з якою академічні енциклопедії часто програють, а відтак занепадають, не в змозі компенсувати той рівень достовірності знань, що властивий академічним виданням. Така ситуація в час роз-

витку глобального інформаційного простору може бути загрозливою.

«Вікіпедія» для багатьох людей у світі стала основним джерелом довідкової інформації. Проте, як свідчать американські дослідники, неправдиві, викривлені факти у «Вікіпедії» трапляються часто. Інша річ, їх навчилися швидко усувати, однак багато статей, передусім тих, тематика яких не має певного політичного, соціального, культурного резонансу й користується не надто великою увагою серед читачів, можуть упродовж тривалого часу вміщувати містифіковані дані, поширюючи їх в інформаційному просторі [9].

Звісно, не лише у «Вікіпедії» (у якій викривлення інформації найчастіше здійснюється або через некомпетентність автора, або свідомо), а в будь-якому енциклопедичному виданні можуть траплятися неточності в наведенні цифр, фактів, що допущено без злого наміру. Це може бути елементом неухважності автора / редактора або ж наслідком процесу інформатизації суспільства, коли й сам експерт (автор статті) стає заручником великої кількості джерел інформації, несвідомо орієнтуючись на хибні дані. Яскравий приклад – стаття в «Britannica Encyclopaedia» про український літак «Мрія» АН-225, у якій його було названо російським, поки у 2018 році завдяки ініціативі 7-річного хлопчика не виправили на коректний варіант¹¹.

За окремими розвідками, статті з наукової тематики (зокрема про точні науки) у «Вікіпедії» містять у середньому чотири неточності, а в «Britannica Encyclopaedia» – три [10]. Щоправда, такі дослідження провадять зазвичай на матеріалі англійської «Вікіпедії», а в статтях іншими мовами ситуація може бути вкрай неочікуваною. Згадаймо нещодавній скандал навколо статей шотландською мовою (належить до міноритарних мов): за даними ЗМІ, у шотландській версії «Вікіпедії» знайшли тисячі мовних помилок; з'ясувалося, що

¹¹«Мрія» – український літак: 7-річному блогеру Захару відповіли і пообіцяли виправити помилку. Голос Америки. 2018. 1 лют. <http://ukrainian.voanews.com/a/mria-zahar/4234442.html> (переглянуто 20.01.2021).

майже половину всього корпусу статей написав американський підліток, рівень володіння шотландською мовою якого низький¹².

Ще один цікавий факт: у 2006 році у «Вікіпедії» було створено понад 6 тисяч статей «сибірською» мовою, якої не існує. Це була суміш російських говірок та обсценної лексики (лайки), нею написали більше статей, ніж на той час узбецькою та білоруською. Лише через рік розділ помітили й вилучили¹³.

Співвідношення кількості неточностей у статтях соціогуманітарного профілю зовсім інше, ніж із точних наук. У межах вікіпедійного нарративу навіть виник термін – *війна редагувань*, що полягає в регулярній зміні тексту в статтях, що зумовлено протистоянням різних точок зору. Це агресивне використання механізму редагувань із метою перемогти в суперечці, пов'язаній зі змістом статті. Такі «війни» притаманні статтям, тема яких суперечлива з політичних, ідеологічних чи культурних переконань. Класичні енциклопедії ці теми висвітлюють нейтрально (коли жодна з наведених точок зору не домінує над іншими), а у «Вікіпедії» внаслідок конфронтацій думок, конфліктів інтересів нейтральна позиція інколи нівельована.

Частіше ж маємо ситуацію, коли ту саму тему, представлену статтями різними мовами (йдеться не про переклад, а самостійність змісту), висвітлено нібито й нейтрально, з дотриманням усіх норм і правил учасників «Вікіпедії», проте з нюансами у формулюваннях, за якими все ж можна простежити ідеологічні упередження. Як свідчить розвідка Ю. Козир і М. Дубініної, у статтях української й російської «Вікіпедії», присвячених темі сучасного військового конфлікту на Сході України, по-різному

¹²Семенова І. У шотландській Вікіпедії знайшли тисячі помилок. З'ясувалося, що 50% її статей створив підліток зі США, який не знає шотландської. НВ. 2020. 31 серп. <https://nv.ua/ukr/world/countries/wikipediya-u-shotlandskiy-versiji-saytu-znayshli-tisyachi-pomilok-ostanni-novini-50109269.html> (переглянуто: 12.02.2021).

¹³Пулатова К. Двадцятиріччя Вікіпедії: найцікавіші статті та незвичайні факти про енциклопедію. УНІАН. 2021. 15 січ. <https://www.unian.ua/science/dvadyatirichchya-wikipediji-wikipediji-vipovnilosya-20-rokiv-cikavifakti-novini-11282882.html> (переглянуто 12.02.2021).

розставлено смислові акценти, але при цьому витримано єдину термінологію під час називання фактів. Резюмуючи, автори зазначають: «хто хоче дізнатися про “війну” на Сході України, той отримає інформацію, яка підсилить власне ставлення до цих подій саме як до війни, а хто запитує про “конфлікт”, той отримає інформацію для зміцнення такої позиції» [11, с. 313]. Тонкощі формулювань не враховано в методиці науковців із Гарварду, які на прикладі аналізу статей про політику США заявляють, що «Вікіпедія» наздоганяє «Britannica Encyclopaedia» за нейтральним тоном викладення інформації [12]. На їхню думку, в таких статтях точки зору республіканців і демократів із часом урівноважуються завдяки частим виправленням користувачів, хоча від початку дослідники простежують у них превалювання ідей демократів. Висновок американських учених зумовлений тим, що вони орієнтувалися на семантично марковані слова і фрази, але не брали до уваги смислові акценти, про які зауважують українські науковці.

Окрім дискусій навколо редагувань, для «Вікіпедії» характерне і явище вандалізму, що полягає в навмисному спотворенні тексту статті, його ключових фрагментів, слів. Це може бути одна із тактик «війни» редагувань, тобто коли акт вандалізму здійснюють на ґрунті ідейних суперечок або ж намаганням спровокувати конфлікт, показати зневагу до статті чи ресурсу тощо. Інколи акт вандалізму провадять із метою експерименту. Згадаймо кейс, що мав місце у 2009 році й набув широкого суспільного розголосу: ірландський студент, виконуючи соціологічне дослідження, у статті «Вікіпедії» про французького композитора Моріса Жарра в день його смерті дописав цитату, яка начебто йому належить. Вигадану студентом цитату згадували провідні ЗМІ, коли сповіщали про завершення життєвого шляху композитора (зміст цитати мав характер осмислення власного життя, тому журналісти й звернули увагу на неї)¹⁴. Цей випадок красномовно свідчить

¹⁴Irish student's Wikipedia hoax dupes newspapers. Science X. 2009. 7 May. <https://phys.org/news/2009-05-irish-student-wikipedia-hoax-dupes.html> (переглянуто 12.02.2021).

не лише про рівень достовірності інформації у «Вікіпедії», а й про якість сучасної журналістики, де перевірка фактів – справа чи то вкрай нелегка, чи то нині другорядна.

Інформаційний вандалізм відомий ще з минулого століття; тоді ж з'явився й інший термін контраверсійного характеру – інформаційна екологія, яким згодом почали позначати окрему наукову дисципліну, присвячену вивченню питань «закономірності впливу інформації на формування й функціонування людини, людських спільнот, людства загалом, а також на здоров'я як стан психічного й соціального добробуту» [13, с. 20]. Виникло й поняття інформаційної екосистеми у значенні збереження непорушності змісту тексту, тобто надійності фактів.

Сьогодні ж – у час комунікаційно-інформаційних технологій – поняття інформаційної екології набуло дещо іншого значення, хоча й продовжує перебувати в загальних рамках наведеного вище тлумачення. Нині її розуміють передусім як комплекс заходів, спрямований на захист людей від спотвореної інформації, що здатна впливати на свідомість людських груп, закріплюючи в них певні (хибні) уявлення, переконання, стереотипи.

На думку Г. Андрейко, питання інформаційної екології, що сприймається як щось менш істотне порівняно з біологічною екологією, насправді, в сучасному світі потребує набагато більш активної уваги, зокрема й дослідження її як «доктрини виживання людства в умовах інформаційного середовища» [14, с. 6]. Цю ж позицію відстоюють В. Кобільник і А. Гізун, зазначаючи, що інформаційні впливи та війни «здатні обернутися для людства тотальною катастрофою, оскільки як інструмент політики інформаційна війна означає існування одного суспільства ціною зникнення іншого шляхом знищення культурних цінностей та свідомості членів цього суспільства» [15, с. 28].

Отже, з розвитком комп'ютерних засобів, телекомунікаційних мереж та інтернет-технологій сучасний світ поступово перейшов в епоху інформаційного суспільства, у якому роль

інформації, що є загальнодоступною та швидко поширюється, експоненційно збільшилася. Водночас кіберпростір відзначається не лише великими обсягами відомостей із будь-якого питання й мобільністю їх пошуку, а й тим, що інформація може бути двох категорій – достовірна (правдива) й недостовірна (псевдодостовірна – така, що частково містить правду, та фейкова – така, що зовсім не відповідає дійсності, тобто повністю містифікована). Поширення недостовірної інформації, особливо тієї, що стосується життєво важливих питань, нині є для людства серйозним викликом.

У межах інформаційного суспільства, коли інформація стала основним ресурсом, а також у результаті розвитку інформаційно-комп'ютерних технологій для її збереження, оброблення та передачі, виникло поняття інформаційної культури – принципів взаємодії людини з інформацією, спрямованих на вміння цілеспрямовано опрацьовувати її за допомогою сучасних технічних методів і засобів. Інформаційна культура є частиною загальної культури людини. Її важливою складовою є інформаційна грамотність, що полягає в умінні шукати, оцінювати, вибирати інформацію незалежно від того, в якому вигляді вона представлена. Розрізняти достовірну інформацію від фейкової – одне з важливих питань інформаційної грамотності та інформаційної культури загалом.

Поруч із викривленням інформації з'являється нове явище, яке фіксуємо у «Вікіпедії» (передусім на матеріалі біографічних статей). Ідеться про PR-технології, завдяки яким персоналію виставляють або у вигідному, або, навпаки, не вигідному для неї світлі. Це той випадок, коли не вдаються до використання неправдивої інформації, а лише застосовують мовні прийоми, завдяки яким певний біографічний факт набуває необхідних смислових конотацій. На цьому навіть навчилися робити бізнес, адже деякі рекламні агенції серед своїх послуг пропонують на замовлення підготовку чи редагування статей у «Вікіпедії», що передбачає покращення (або погіршення – для конкурентів) опису біографії людини.

Викривлення інформації, дезінформація тощо, тобто все те, що порушує екологію інформації (знань) – ці явища в сучасному інформаційному просторі (мас-медіа, соціальні мережі, відкриті довідкові ресурси) набули загрозливого зростання. Будь-які відомості нині варто перевіряти кілька разів перед тим, як їх оприлюднювати. За деякими даними, 80 % усієї інформації, якою володіє людина, отримано із джерел, що можуть зазнавати впливу: «Треба усвідомити той факт, що ми дізнаємося про світ здебільшого не безпосередньо; переважно йдеться про світ, повідомлений через засоби комунікації. Те, що людина сьогодні знає, щонайбільше на 20% ґрунтується на її власному досвіді, а 80 % передається через пресу, радіо й телебачення» [16, с. 144].

«Вікіпедія», яку читають мільйони людей і якій довіряють, стала зручним майданчиком для проведення інформаційних війн, протистоянь і конфліктів. У цій ситуації, тобто в умовах поширення дезінформаційних процесів, зумовлених нав'язуванням різноманітної політичної пропаганди, конспірологічних теорій, продукуванням фейкових новин тощо, на думку норвезьких енциклопедистів Е. Болстада й С. Петтерсена, суспільство почало демонструвати великий попит на якісну надійну інформацію, подану реальними експертами, передусім науковцями [17, с. 169]. Це твердження удокладнює головний редактор латвійської «Національної енциклопедії» В. Щербінскіс. На його думку, нині електронні енциклопедії в різних країнах Європи зазнають ренесансу – перебувають на новій хвилі свого розвитку. Річ у тім, що в умовах маніпулятивних новин та загалом тенденцій спотворення даних надзвичайно важливо мати джерела достовірної інформації. Це чудовий час, коли енциклопедичні проекти можуть стати в нагоді як відповідне джерело [18].

На сучасному етапі розвитку українського книговидання енциклопедії, надаючи в стислій формі велику кількість інформації, стають незамінними джерелами знань для вирішення наукових, професійних питань, самоосвіти або ж задоволення власної допитливості. Як і у світі, особливо-

го значення набувають проблеми забезпечення українського інформаційного простору достовірними, високоякісними енциклопедичними виданнями.

Дослідники часто згадують «Веб-енциклопедію Києва» як чи не найпершу українську електронну енциклопедію (її засновано 1998 року), наголошуючи, що в Україні доволі швидко запозичили досвід зарубіжних колег щодо впровадження нового формату представлення енциклопедичних знань. Хоча про необхідність розвитку електронної енциклопедистики в Україні йшлося раніше, зокрема фахівці Національної бібліотеки України імені В. Вернадського ще на початку 1990-х років обґрунтовували потребу в створенні в електронному вигляді енциклопедії «Книжкова спадщина України», основна мета якої – «надання дослідникові знань про інформаційне середовище епохи написання пам'яток слов'янської писемності та українського книгодруку, сприяння подоланню семантичного бар'єру, зумовленого часовою віддаленістю цього середовища від сьогодення» [19, с. 4].

Останнім часом значення і вплив української енциклопедистики стрімко зростає, що зумовлено сучасними запитами суспільства, розвитком і вдосконаленням теоретичного підґрунтя та практичних механізмів енциклопедистики, розширенням її можливостей, зокрема використанням комп'ютерних мереж, електронних баз даних, а також важливими світовими процесами, серед яких – глобалізація, динамічний розвиток співпраці країн у різних галузях техніки, науки та культури тощо.

Ще не так давно, 2013 року, на конференції «Українська енциклопедистика» в Києві проф. Т. Добко висловила думку про необхідність у країні створення онлайн-енциклопедії на зразок «*Britannica Encyclopaedia*» чи «*Grand Larousse encyclopédique*», доцільності появи порталу української енциклопедистики, що мав би вигляд інтегрованого структурованого ресурсу про енциклопедії, довідники, бібліографічні покажчики [20, с. 50]. Тодішній загальний рівень розвитку української електронної енциклопедистики можна продемонструва-

ти словами Г. Боряка й Г. Папакіна: «Перше, що кидається в око, – виразно окреслена розбіжність між створенням найсучаснішого інформаційно-довідкового масиву, чим здебільшого зайняті національні академічні установи (від Інституту енциклопедичних досліджень до окремих інститутів НАН України) і вищі навчальні заклади, та його представленням у Мережі. Як не парадоксально, потужний довідковий масив наукового знання, спродукований першими, – фундаментальні енциклопедичні видання з більшості гуманітарних наук, біографічні та тематичні енциклопедичні словники, якими по праву може пишатися гуманітаристика, – своїми творцями і видавцями практично не представлений у Мережі. <...> Маємо прикру нагоду констатувати наступну характерну рису сучасної української інтернет-енциклопедистики – майже повну відсутність у Мережі поважних академічних видань, якими пишається вітчизняна енциклопедична наука» [21, с. 74–76].

Відтоді українська електронна енциклопедистика набула якісних змін. За цей час у мережі Інтернет з'явилося чимало енциклопедичних видань. Зокрема, науковцями Інституту енциклопедичних досліджень НАН України 2014 року було введено в дію онлайн-версію академічної національної «Енциклопедії Сучасної України» (ЕСУ)¹⁵, що станом на середину 2021 року містить 63 375 статей і яку щодня відвідує близько 6 000 читачів. Це стало можливим завдяки тому, що від початку¹⁶ проєкт ЕСУ створювався на основі електронної бази даних, яка, за словами В. Тарасюка, «дозволила систематизувати всю інформацію та мати до неї швидкий доступ. БД ЕСУ реалізовано на основі СУБД Access, що є реляційною за своєю будовою та має файл-серверну архітектуру. <...> БД ЕСУ дає змогу систематизувати накопичену текстову та графічну інформацію для підготовки друкованого видання ЕСУ та інших

¹⁵Енциклопедія Сучасної України: електронна версія / гол. редкол.: І.М. Дзюба, А.І. Жуковський, М.Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2015. <https://esu.com.ua> (переглянуто 07.04.2021).

¹⁶Перший том ЕСУ було опубліковано 2001 року, а початок роботи над проєктом сягає середини 1990-х років.

суміжних проєктів, аналізувати і порівнювати інформацію за певними параметрами чи критеріями» [22, с. 168–170]. Власне, на початках планували й електронну версію енциклопедії, проте вона з'явилася лише в 2015 році у форматі сайту, розробленого на основі «трьох основних технологій — PHP, MySQL і JavaScript» [23, с. 30].

2017 року було реалізовано портал «Енциклопедичні видання України»¹⁷, що концентрує у вигляді електронного покажчика інформацію про українські енциклопедії. Станом на середину 2021 року ресурс містить 11 позицій у розділі «Загальні енциклопедії та енциклопедичні словники», 133 – у розділі «Регіональні енциклопедії, енциклопедичні словники й довідники», 252 – у розділі «Галузеві енциклопедії, енциклопедичні словники й довідники», 12 – у розділі «Персональні енциклопедії, енциклопедичні словники, довідники й онлайн-ресурси») та 11 позицій у розділі «Дитячі енциклопедії». Загальна кількість позицій енциклопедичних видань – понад 400. Порівняймо з даними 2013 року: «українська енциклопедистика (включно з енциклопедичними словниками) нараховує понад 110 назв видань, з яких близько 30-ти побачили світ за радянської доби, а понад 80 – після 1991 року» [21, с. 82]. Справді, немає підстав говорити, що після 2013 року здобутки української енциклопедистики неймовірно зросли. Причина виразного контрасту даних різних років про кількісний вимір українських енциклопедій, очевидно, свідчить про практичну користь «Корпусу енциклопедичних видань України»: завдяки йому інформація про українські енциклопедичні видання стає більш повною, оскільки його укладають за принципом максимального охоплення й представлення енциклопедичних видань.

Між іншим, існують відомості, що окреслюють кількісний вимір українських лексикографічних праць: «В 1627–2018 рр. (392 роки) в Україні видано 8036 словників. В 1992–2018 рр. (27 років) в незалежній Україні надруковано 6883 слов-

¹⁷Корпус енциклопедичних видань України: бібліографічний онлайн-покажчик. <https://corpus.encyclopedia.kyiv.ua> (переглянуто 07.04.2021).

ника. В 2001–2018 рр. (18 років) в Україні опубліковано 5565 словників» [24, с. 15]. Згадуючи про лексикографію, зауважимо, що енциклопедистика інколи зараховують до її різновиду, вважаючи енциклопедії словниками в широкому сенсі цього слова¹⁸. Наприклад, В. Давиденко серед здобутків сучасної української лексикографії називає «Енциклопедію Сучасної України», «Енциклопедичний словник символів України», енциклопедію «Українська мова», «Франківську енциклопедію» [26].

Варто додати, що «Корпус енциклопедичних видань України» науковці почали використовувати як джерело для кількісно-статистичних досліджень українських енциклопедій – див., напр.: [27; 28]. В окремих випадках він – об’єкт термінологічних студій. Так, В. Іващенко, Г. Горбенко, С. Гіденко звертають увагу на частину назви (метаназву) ресурсу – бібліографічний онлайн-покажчик, зазначаючи, що в лексикографії більш поширений термін аналогічного змісту – словникова база: «Термін “національна словникова база” на позначення сукупності лексикографічних праць тієї чи іншої країни вперше в Україні офіційно з’явився в тексті Указу Президента України “Про розвиток національної словникової бази” від 07. 08. 1999 р. № 967, де його пов’язували зі створенням нового покоління академічних українськомовних словників та їхніх електронних відповідників для комп’ютерних інформаційних систем (проект “Словники України”). У такому розумінні термін “словникова база” певною мірою корелює з терміном “бібліографічний онлайн-покажчик” у розумінні електронного інформаційно-довідкового вебресурсу про словники, енциклопедії, довідники. Зрозуміло, що він може бути орієнтований не лише на видання тієї чи іншої країни (див., напр., Корпус енциклопедичних видань України: бібліографічний онлайн-покажчик), а й на бібліографічну продукцію різних країн» [29, с. 671].

Отже, можна стверджувати, що ідеї минулих років, висловлені українськими фахівцями щодо розвитку електрон-

¹⁸Докладно про теоретичні проблеми розбіжності й подібності енциклопедій і словників див.: [25, с. 65–70].

ної енциклопедистики, втілилися в життя, відтак їхні критичні зауваження втратили свою актуальність.

Окремий напрям розвитку електронної енциклопедистики пов'язаний із застосуванням енциклопедичних видань в освітній галузі. Розуміючи цінність енциклопедичних знань для навчального процесу, творці «Britannica Encyclopaedia» останнім часом розширили її онлайн-версію, створивши три варіанти енциклопедії: для школярів початкових класів «Britannica Kids», для учнів середніх класів «Britannica Students» та для старшокласників і студентів «Britannica Scholars». Між іншим, компанія «Britannica Encyclopaedia» провадить різноманітні продукти для навчання, зокрема й дистанційного, – «Britannica School», а також для наукових досліджень – «Britannica Academic». Цю ж тенденцію – створювати освітній продукт на енциклопедичній основі – підхопили й творці інших провідних енциклопедій світу, зокрема «Brockhaus».

У різних наукових галузях почали з'являтися спеціально для навчання мультимедійні енциклопедичні чи довідкові ресурси, що, за словами Л. Шевченко, «створюють суттєві можливості для успішного вивчення навчального матеріалу, самостійної роботи, що викликає інтерес учнів до навчання, підвищує їхню мотивацію, дозволяє активно залучати їх до навчального процесу, зосередити увагу на найбільш важливих аспектах, організувати психологічно спокійну роботу; вони дають можливість опрацювати значні обсяги інформації, сприяють формуванню професійно орієнтованих знань та умінь, створенню умов для самооцінки, систематизації й узагальнення інформації [30, с. 6].

Дослідники, обстоюючи думку про важливість тематичних енциклопедій під час викладання навчальних предметів, зараховують їх разом із низкою інших електронних ресурсів до «засобів віртуальної наочності» [31, с. 14], «мультимедійних засобів навчання» [32] чи узагальнено – до «інформаційно-освітнього середовища» [33]. При цьому нині в науковій літературі висвітлено й обґрунтовано потенціал електронних енци-

клопедій для освоєння навчальних знань з інформатики [34], англійської філології [35], історії [36; 37], хореографії [38], музикознавства [39] тощо. Існують студії, присвячені залученню «Вікіпедії» [40], «Енциклопедії Сучасної України» [41] до освітнього процесу, в одній з яких, наприклад, з'ясовано, що онлайн-енциклопедія за умови її активного застосування в той чи інший спосіб здатна покращувати успішність студентів [42].

Електронні джерела, на кшталт онлайн-енциклопедій, – це не лише засіб для навчання в початковій, середній, вищій школі, а й «дидактичний інструмент самовдосконалення педагогів» [43, с. 61]. В. Гульчук і К. Музичук наголошують, що «оптимізувати процес саморозвитку дозволяють інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ). Їх стали системно використовувати в усіх видах діяльності освітньої галузі. Можливість самостійно будувати маршрут навчання дозволяє вчителю на власний розсуд вибирати ті засоби навчання, створені на основі ІКТ, та ті інформаційні технології, які він вважає за потрібне. Отримання успішного результату навчання залежить від якісного та ефективного впровадження ІКТ. Освітянам потрібно бути обізнаними у цих питаннях, що на сьогодні є проблемою, яку слід вирішувати» [44, с. 15].

Характеризуючи електронні енциклопедії як дидактичний засіб, викладачі висувають до них певні вимоги, зокрема, Н. Павлова й Т. Шроль виокремлюють такі:

- гармонійне поєднання змісту, форми й методів викладу;
- логічність, послідовність, доказовість описів;
- структурування повідомлень наукового та прикладного характеру;
- лаконічність і стислість абзаців, розділів;
- відсутність емоційних особистісних оцінок;
- взаємозв'язок текстового й ілюстративного матеріалу [32, с. 88].

Низка дослідників у своїх роботах більш розлого окреслює коло вимог, яким повинні відповідати електронні енциклопедії, якщо їх укладачі й розробники претендують на

активне використання їхнього продукту в навчальному процесі:

1. Електронна енциклопедія має містити яскраво виражений апарат засвоєння навчального матеріалу. Йдеться про експлікацію різноманітними способами систематизованої навчальної інформації, а також про способи візуального відображення структури наукового знання (схеми, таблиці, діаграми, класифікації, опорні сигнали тощо).

2. Ефективна в освітньому процесі та в самоосвіті електронна енциклопедія – та, що забезпечує можливість відбору, групування й редагування інформації.

3. Велике значення має бібліографічний апарат в енциклопедичних статтях: важливо, щоб у списку літератури були джерела з гіперпосиланнями, це забезпечить оперативне з'єднання з ними.

4. В електронній енциклопедії може бути організований самостійний вибір об'єктом навчання виду та методу роботи з навчальною інформацією: пасивне сприйняття інформації; цільовий пошук і оброблення необхідної інформації; редагування та перегляд відібраних блоків інформації у формі тематичних презентацій; робота із вбудованими в навчальну енциклопедію «експертними системами»; самоконтроль якості засвоєння інформації (електронне тестування); робота в ігровому блоці енциклопедії тощо [32, с. 27].

Загалом важливість використання електронних енциклопедичних ресурсів як дидактичного засобу пояснюємо кількома причинами.

По-перше, нині процес навчання, окрім комунікації з педагогом, який має певні компетенції, містить низку технічних і технологічних аспектів. Глобалізація, формування суспільства знань істотно змінюють сутність освіти, зокрема й засоби та інструменти навчання. З огляду на необхідність інформатизації, технологізації освіти як одного з напрямів її реформи та зважаючи на сучасний активний розвиток електронної енциклопедистики, застосування в освітньому процесі онлайн-енциклопедій цілком відповідає вимогам ос-

вітнього реформування. Наприклад, базову середню освіту спрямовано на здобуття учнями систематизованих знань про природу, людину, суспільство, культуру тощо, із забезпеченням, серед іншого, інтелектуального розвитку особистості. Тож у цьому сенсі важливим є вміння педагогів спиратися на цікавий матеріал національних енциклопедій. Такі джерела інформації формують вміння не лише засвоювати знання, а й самостійно їх шукати й знаходити, що відповідає сучасним тенденціям світового навчального процесу. Вища освіта надає фахові (професійні) знання, вміння й практичні навички з відповідних галузей знань. Отже, відкриваються можливості для залучення до освітнього процесу більш спеціалізованих онлайн-енциклопедій.

По-друге, «сучасна освіта – багатокомпонентна. Вона передбачає не лише отримання знань, а й оволодіння способами практичної діяльності, набуття творчого досвіду, ціннісних орієнтирів особистості» [45, с. 5]. Скажімо, загальні онлайн-енциклопедії, над створенням яких працюють авторитетні фахівці країни, є джерелом знань передусім про національну духовну й матеріальну культуру, мову, літературу, історичні надбання народу, тому й мають великий потенціал, який потрібно використовувати для виховування ціннісних орієнтирів особистості.

По-третє, якісна освіта – це не тільки сума засвоєних знань. У сучасному світі, у якому інформація має властивість оновлюватися значно швидше, ніж змінюються покоління людей, навчальний процес має бути орієнтованим на формування в особистості медійної (інформаційної) компетенції, навичок фактчекінгу¹⁹, що полягають в уміннях самостійно отримувати, перевіряти, опрацьовувати, засвоювати фактологічні знання та ефективно їх використовувати. Сьогодні людина перебуває в непростих умовах у зв'язку з перенаси-

¹⁹Фактчекінг (з англ. fact checking – перевірка фактів) – перевірка достовірності відомостей про той чи інший факт, що набуває актуальності у зв'язку з поширенням фейків як явища, властивого сучасному інформаційному простору. Нині постає як окремий напрям у журналістиці.

ченням інформаційного середовища, поширенням дезінформації тощо. Це загострює проблему надійних інформаційних джерел. Якщо говорити про загальні знання, зокрема ті, що мають національну специфіку, тобто висвітлюють особливості характеру, основні риси народу, його здобутки й досягнення, історичні процеси й важливі персоналії, то, як справедливо зауважують європейські дослідники [7, с. 6], національні енциклопедії є джерелом надійної інформації рідною мовою, вони позбавлені політичних маніпуляцій, спекуляцій та інших викликів, пов'язаних із введенням в оману людей.

Сучасний етап цифрової трансформації вітчизняної освіти потребує широкого впровадження засобів для оприлюднення, уніфікації та систематизації понятійно-термінологічного апарату науково-педагогічних і психологічних досліджень. На думку фахівців Інституту інформаційних технологій та засобів навчання НАПН України, такі завдання можливо реалізувати шляхом створення відкритої інтернет-платформи «Українська електронна енциклопедія освіти» – «електронного ресурсу, що проектується, підтримується й розвивається у світовому відкритому інформаційному науково-освітньому просторі, та зорієнтований на висвітлення питань освіти, педагогіки та психології» [46, с. 135].

Потребу в такому ресурсі пов'язують із тим, що найближчим часом очікують на створення Європейського центру цифрової освіти, який об'єднає зусилля країн для міжгалузєвої співпраці, обміну цифровим навчальним контентом, що матиме сумісні, узгоджені стандарти й забезпечить доступність і якість цифрової освіти. «Українська електронна енциклопедія освіти» має стати джерелом знань європейської освіти для українських педагогічних працівників. На нашу думку, такий ресурс, з огляду на його характеристики, наповнення та призначення, є радше електронним довідником або й посібником, аніж електронною енциклопедією. Не варто будь-яку систематизацію й структурування знань називати енциклопедією, адже вона уособлює передусім комплекс найосновніших знань в одній, кількох чи всіх галузях науки. Тут же,

вочевидь, ідеться про звід відомостей, покликаний сприяти правильній корпоративній комунікації – від спілкування до взаємодії осіб, пов’язаних спільною діяльністю в галузі освіти. Загалом не важко припустити, що з розвитком інформаційного простору дедалі частіше з’являтимуться інтернет-ресурси, творці яких називатимуть їх енциклопедіями, хоча насправді вони не будуть ними.

Відмінності між енциклопедіями й довідниками – одне з питань розвитку сучасної енциклопедистики: часто до її здобутків зараховують видання, що до неї не належать. Багато користувачів не відрізняють власне енциклопедії від книг, у назвах яких є слово «енциклопедія». Вдаючись до таких видавничих хитрощів, автори та видавці розраховують на те, що ці «енциклопедичні» видання, позначені авторитетним брендом, солідніше виглядатимуть в очах потенційних покупців, відповідно, й краще продаватимуться, а сьогодні в умовах ринкової економіки фінансовий зиск переважно визначає орієнтир розвитку книговидання.

Енциклопедії від довідників відрізняються насамперед тим, що вони узагальнюють інформацію, подають її з різноманітних точок зору, висвітлюючи терміни й поняття, що формують зміст енциклопедичних видань. Справжня якісна енциклопедія – це ще один крок у розвитку науки. Адже узагальнення систематизованої інформації – це також спосіб наукового пізнання, завдяки якому, наприклад, з’являється можливість засвідчити напрями розвитку тієї чи іншої наукової галузі, її здобутки, проблеми й перспективи. Довідник же спрямований на надання більш практичної інформації, у ньому немає необхідності подавати різні погляди на питання, узагальнювати інформацію. Його призначення – якомога стисліше надати ту чи іншу довідку.

У цьому контексті заслуговує на увагу думка О. Музичка: «Одним із рівнів історичного пізнання є узагальнення, синтез, великого фактажу, що накопичується разом із поступом науки. З кінця 18 ст., коли була видана знаменита “Енциклопедія” французьких просвітників, серед інтелектуалів, зокрема й

ідеологів національних рухів, запанувало уявлення про енциклопедії як інструмент впливу на масового читача, а водночас і проміжний підсумок у розвитку досліджень. Доба позитивізму, починаючи з середини 19 ст., лише ствердила таке уявлення, адже для позитивістів накопичення фактів було найважливішим показником об'єктивності та прогресу. Видання енциклопедій, словників, мап, історій окремих країн, народів, вийшло на порядок денний як показник зрілості народу. І сьогодні енциклопедії залишаються головним джерелом масових знань, засобом структурування наукових досягнень, лаконічним способом самопрезентації певного автора» [47, 85].

Суголосною є інша проблема: на пострадянському просторі, окрім енциклопедії, поширені такі терміни, як енциклопедичний словник, енциклопедичний довідник, енциклопедичний словник-довідник, словник-енциклопедія, довідник-енциклопедія. Помічено також і зовсім не традиційні для енциклопедистики найменування, наприклад, енциклопедичний збірник: «Будівництво. Видатні інженери України: Біографічно-енциклопедичний збірник» (Київ, 2001). Для них складно підібрати відповідники англійською, німецькою, французькою та іншими мовами, оскільки в європейських країнах, США таких видань просто не існує, натомість побутують лише енциклопедії, довідники, словники. Імовірно, найближчий аналог енциклопедичних словників – лексикони (lexicons). Обшир матеріалу ідентифікують такими ремарками, як «великий» чи «малий» – великий словник (great dictionary), мала енциклопедія (concise encyclopedia) тощо. Справді, обґрунтовану доцільність у виокремленні низки подібних термінів і явищ на їх позначення знайти нелегко.

Очевидно, практику згаданих вище термінологічних найменувань запровадили у зв'язку з неналежним або безсистемним (коли відсутні загальні стандарти) рівнем підготовки енциклопедично-довідкової літератури. Приміром, працюючи над таким виданням, укладачі починають розуміти, що воно не охопить увесь спектр необхідних для висвітлення знань, і, не наважуючись назвати свою книгу енциклопедією, іменують на власний розсуд енциклопедичним до-

відником, енциклопедичним словником-довідником або, просто підкреслюючи дещо нижчий статус чи, навпаки, престижність створюваного видання (вважатимемо це виявом сумлінності та відповідального ставлення укладачів або ж їхніх хитрощів).

Традиційно енциклопедичними словниками або довідниками зазвичай називають видання, що присвячені визначним особам країни, регіону чи окремої наукової галузі або виду діяльності, як от: «Жінки України: біографічний енциклопедичний словник» (Київ, 2001), «Нові імена. Львівщина та львів'яни: історико-біографічний енциклопедичний довідник» (Львів, 2004), «Київ. Історико-біографічний енциклопедичний довідник» (Київ, 2007) тощо. Такі словники чи довідники різняться не лише наповненням, а й рівнем підготовки, опрацювання матеріалу, наявністю / відсутністю індексів, бібліографії, іконографії, врешті, обсягом.

Оскільки, як зазначає В. Попик, становлення української енциклопедичної біографістики тісно пов'язане з російською [48], то стає зрозумілим поширення «словника» у назвах біографічних видань. Адже в Росії від 18–19 ст. відомі такі праці, як «Храм славы российских Ироев...» (С.-Петербург, 1803), «Словарь исторический о бывших в России писателях духовного чина греко-российской церкви» у 2-х томах (С.-Петербург, 1827), «Словарь русских светских писателей, соотечественников и иностранцев, писавших о России» у 2-х томах (Москва, 1845), «Словарь достопамятных людей русской земли, содержащий в себе жизнь и деяния знаменитых полководцев, министров и мужей государственных, великих иерархов православной церкви, отличных литераторов и ученых, известных поучастию в событиях отечественной истории» (Москва, 1836), укладений, між іншим, українцем Д. Бантишем-Каменським, а тому й уміщує значну кількість українських персоналій. На думку О. Музичка, найвидатнішим біографічним виданням у Російській імперії був «Русский биографический словарь» у 25-ти томах (С.-Петербург, 1896–1918). Науковець зазначає, що у створенні цього видання, укладеного за редакцією

О. Половцова, серед українців найбільше долучились кримський офіцер П. Белавенець (51 стаття про російських флотоводців) та одеський історик О. Маркевич (10 статей), причому більшість статей останнього мають виразний українознавчий характер, зокрема про Михайла та Миколу Ханенків, Богдана та Юрія Хмельницьких, П. Калнишевського, Г. Квітку, М. Костомарова [47, с. 89].

Бачимо, що в згаданих працях скрізь – «словник», а додавання до назви біографічних довідкових видань слова «енциклопедія» фіксуємо значно пізніше. Зокрема, енциклопедичними словниками почали широко називати біографічні довідкові праці після появи «Энциклопедического словаря Брокгауза и Ефрона» (С.-Петербург, 1890–1907). Та й загалом термін «енциклопедія» (а з ним і похідне – «енциклопедичний») набув поширення лише у 19 ст., до цього ж праці, які б сьогодні ми назвали енциклопедичними, були словниками та лексиконами (згадаймо й відому з епохи Просвітництва «Енциклопедію, або Тлумачний словник науки, мистецтва й ремесел»²⁰, де в найменуванні цієї праці поруч із «енциклопедією» бачимо «словник»).

Зазначені вище тенденції нині призводять до того, що солідне видання з розлогими, якісними статтями позначають як енциклопедичний словник, а менш фундаментальне, з коротшими довідками – як енциклопедію. Для прикладу візьмемо «Зміївську біографічну енциклопедію» (Харків, 2020) і «Тернопільський енциклопедичний словник» у 4-х томах (Тернопіль, 2004–2010). Перше, присвячене місту Зміїв і Зміївському краю на Харківщині, є аматорським виданням, укладеним студенткою Є. Полях здебільшого методом копіювання тексту з довідкових джерел, зокрема й «Вікіпедії», проте містить у назві слово «енциклопедія». Друге – якісна регіональна енциклопедія, над якою працював колектив фахових

²⁰Йдеться про французьке видання «Encyclopédie ou Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers» (1751–1772), створене під керівництвом Дідро та Д'Аламбера за участі провідних мислителів 18 ст. – Вольтера, Руссо, Монтеск'є та ін.

авторів і редколегія, дотримуючись стандартів підготовки найкращих енциклопедичних праць (у передмові до першого тому укладачі зазначають, що методичним порадиником для них слугувала «Енциклопедія Сучасної України» – див. [49]), однак видання названо «енциклопедичним словником». Існує також твердження про те, що енциклопедії від енциклопедичних словників чи енциклопедичних довідників відрізняються суто обсягом: «енциклопедії – багатотомні великі довідники, що містять найважливішу інформацію про різні поняття, представлені в алфавітному порядку; енциклопедичні словники – невеликі за обсягом (1– 2 томи) довідники, що містять лише основну інформацію з певної галузі знань» [21, с. 73]. Щоправда, маємо чимало прикладів українських енциклопедичних видань, зокрема вже й названих, що спростовують такий погляд.

Особливості найменування енциклопедичних праць в Україні, про які йшлося вище, простежуємо від 1966 року, коли з'явилося перше видання «Українського радянського енциклопедичного словника». А в назві першого тому «Шевченківського словника» (1976 рік) навіть не наважилися додати слово «енциклопедичний», аби не привертати зайвої уваги радянського керівництва. Появу першого енциклопедичного довідника фіксуємо 1981 року – ним є «Київ: енциклопедичний довідник», виданий за редакцією А. Кудрицького видавництвом «Українська Радянська Енциклопедія».

Цікавий факт: згідно з даними «Корпусу енциклопедичних видань України» [50] серед галузевих видань 17% становлять такі, що в назві містять «енциклопедичний довідник», і 18% – такі, в яких фігурує «енциклопедичний словник»; серед регіональних енциклопедичних видань 18% – зі словом «енциклопедичний довідник» і лише 10%, у яких – «енциклопедичний словник». У назвах загальних і персональних видань «довідників» і «словників» значно менше.

1.2. Характерні особливості електронних енциклопедій

Енциклопедією називають авторитетний тип довідкових джерел, що містить інформацію про всі галузі знань або комплексно висвітлює окрему з них [51, с. 85]. Електронною є енциклопедія, що існує у вигляді електронного видання (цифровий формат) – на лазерних дисках або сайтах у мережі Інтернет.

З розвитком інформаційно-комунікаційних технологій енциклопедична справа у всьому світі почала освоювати інтернет-середовище. Інформатизація – саме цим поширеним терміном можна схарактеризувати розвиток сучасної людської цивілізації. Це глобальний соціальний процес, особливість якого полягає в тому, що «провідним видом діяльності в сфері суспільного виробництва є збирання, нагромадження, продукування, оброблення, зберігання, передавання та використання інформації» [52, с. 7]. Інформатизацію енциклопедичної справи спрямовано на удосконалення форм і змісту енциклопедично-видавничого процесу, впровадження комп'ютерних методів представлення енциклопедичних знань, що зрештою сприяє й розвитку інтелектуального потенціалу нації.

Основною структурною одиницею енциклопедій є стаття. У паперових виданнях їх організовано за алфавітним або тематичним принципами та між собою пов'язано системою перекресних посилань і покажчиками. У сучасних електронних енциклопедіях статті розміщені у спеціальних базах даних – більше немає необхідності їх структурувати за алфавітом чи іншими принципами, створювати тематичні, термінологічні або персональні покажчики, оскільки доступ до них забезпечує пошукова система. Між іншим, деактуалізація алфавітного принципу укладання енциклопедій – вельми показова особливість, що демонструє відмінності між енциклопедичною традицією кількох століть і сучасною електронною енциклопедичною справою.

Аналогами перехресних посилань в електронних енциклопедіях стали гіперпосилання. Інтерактивність, мультимедійність, інтенсифікація процесу підготовки контенту, гіпертекстовість, зворотний зв'язок із користувачем – помітні переваги електронних енциклопедій, завдяки чому вони набувають популярності як серед видавців, так і користувачів.

У науковому дискурсі окреме коло питань пов'язане із засобами інформатизації – комп'ютери, програмне забезпечення, інформаційні системи, комунікаційні технології тощо. Вважаємо, не буде перебільшенням, якщо в цьому контексті електронні енциклопедії назвемо основним засобом інформатизації енциклопедичної галузі. Особливу роль у цьому процесі здійснюють різноманітні бази даних, що забезпечують збирання, накопичення, систематизацію матеріалу та на їхній основі уможливають укладання паперових чи електронних енциклопедій.

У фаховій літературі можна натрапити на різні визначення терміна електронна енциклопедія. Наприклад, В. Усик і О. Астапов зазначають, що електронні енциклопедії – це «електронні сторінки з текстами і графічними зображеннями класичного енциклопедичного характеру. Основна перевага такої енциклопедії перед звичайними паперовими формами – потужна система пошуку інформації, заснована на спеціальних програмних алгоритмах пошуку, електронні каталоги, функція пошуку пов'язаної інформації, підтримка відео та анімації, і безумовно невеликий фізичний обсяг» [53, 209–210].

Н. Черниш тлумачить електронну енциклопедію так: «це електронне довідкове видання, яке містить відомості з однієї, декількох чи усіх галузей знань та практичної діяльності, викладені у вигляді статей із можливим залученням таких елементів мультимедіа, як зображення, анімація, аудіо- та відеоматеріали тощо, а також має зручну (спрощену) систему пошуку та дає змогу переходити з однієї статті на іншу за допомогою гіперпосилань у тексті, розміщене на електронному носіїві інформації або в мережі Інтернет» [54, с. 30]. У цьому

визначенні враховано як загальні типологічні ознаки енциклопедії (наголошено, що вона містить відомості з однієї, кількох чи всіх галузей знань, викладені у вигляді статей, має зручну систему пошуку інформації), так і особливості її матеріального втілення (наприклад, зазначено, що в електронній енциклопедії наявні гіперпосилання в тексті, вона може бути розміщена або на електронному носії інформації, або в мережі Інтернет).

Критерії типологічного поділу, що використовують для друкованих енциклопедій, не можна повною мірою застосовувати для класифікації електронних видань, однак чимало з них є доречними й при вивченні електронного видання, оскільки суть електронних енциклопедій та сама, що й паперових, іншою (новою) є лише конструкція видання. Зокрема, до спільних рис паперових та електронних енциклопедичних видань належать: призначення, структура, характер інформації.

Електронні енциклопедії, як і паперові, класифікують таким чином:

- за цільовим призначенням енциклопедії поділяють на наукові, науково-популярні та популярні видання;
- за читацькою аудиторією енциклопедії бувають для масових читачів, фахівців окремих галузей знань, для молоді й дітей;
- за структурою виокремлюють алфавітні, систематичні або ж алфавітно-систематичні енциклопедії;
- за характером інформації вирізняють універсальні, галузеві, спеціалізовані та регіональні енциклопедії [2, с. 9].

Водночас електронні енциклопедії мають свої типологічні особливості, не властиві паперовим. Так, із погляду наявності друкованого відповідника електронні енциклопедичні видання бувають паперово-електронними і власне електронними (без паперового аналога).

Обидва зазначені вище різновиди електронних енциклопедій, у свою чергу, можна об'єднати в кілька типів залежно від електронного носія – онлайн-енциклопедії (бази даних,

розміщені на сайтах в мережі Інтернет) і офлайн-енциклопедії (електронні файли різних форматів, наприклад PDF, що створено на CD- або DVD-дисках). Офлайн-енциклопедії є історично першими (хоча, звісно, тоді їх так ніхто не називав); у сучасних умовах широкого використання Інтернету більше не існує потреби у виданнях на зазначених носіях, немає й запиту в користувачів на них. Онлайн-енциклопедія – нині найбільш популярний і зручний формат електронних енциклопедій – як для укладачів, так і читачів. Сьогодні розуміння онлайн-енциклопедії дещо конкретизованіше: цим терміном називають не просто енциклопедію в мережі Інтернет, а сучасний веб-ресурс з актуальною інформацією, що постійно оновлюється, й потужною пошуковою системою. Важливість і першої, і другої ознаки влучно демонструє теза Л. Хрущ і А. Куляк: «Існує безліч українських електронних енциклопедичних ресурсів, але в них дуже важко орієнтуватися та знайти потрібне» [55, с. 158].

До електронних енциклопедій помилково можна зараховувати інтернет-портали подібного характеру, які, щоправда, не підлягають стандартній (класичній) дефініції енциклопедій, оскільки являють собою звід різноманітної інформації (не лише довідкової, а й фактологічної чи будь-якої іншої), що дає системне розуміння окремого поняття, явища, особи тощо. Наприклад, онлайн-ресурс «Енциклопедія Михайла Грушевського»²¹ є зібранням усієї можливої інформації про визначну особу, адже це довідкове джерело містить відомості з його біографії, історичні праці, публіцистику, спогади, листи, фотографії, дослідження про нього тощо. Отже, такий електронний ресурс є радше хрестоматійною (антологічною), а не енциклопедичною базою знань, хоча в назві ресурсу фігурує відповідна лексема – «енциклопедія».

Окрему увагу в термінологічному контексті привертає «Вікіпедія». Її часто називають новітнім типом енциклопе-

²¹Енциклопедія життя і творчості Михайла Грушевського / укл. М. Жарких, І. Гирич. <https://www.m-hrushevsky.name> (переглянуто 12.02.2021).

дично-довідкових видань. Проте у вужчому колі фахівців висловлюють міркування про те, що «Вікіпедію», як і багато інших аналогічного типу ресурсів, не зовсім коректно вважати енциклопедіями. Саме тому подекуди можна почути вживання терміна *вікіпедія* не у значенні власної назви ресурсу, а як загальну назву, що позначає нове явище – окремий (квазіенциклопедичний) різновид джерела довідкової інформації. Між іншим, одним із перших, хто звернув увагу на те, що «Вікіпедію» не варто вважати енциклопедією, був колишній головний редактор «*Britannica Encyclopaedia*» Р. Мак-Генрі.

А втім, можна натрапити й на дещо лояльніший підхід щодо визначення «Вікіпедії». Наприклад, Д. Лавленд з Університету Цинциннаті (США) називає її енциклопедією окремого жанру [56, с. 358]. Дехто з науковців, навпаки, відстоює позицію про те, що «Вікіпедія» є справжньою енциклопедією, а цінності, що притаманні енциклопедизму, це лише прикриття, під яким з'являються класичні енциклопедичні видання, – в них завжди можна віднайти ознаки ідеологічної упередженості.

На цьому наголошує, зокрема, Р. Макґрейді, стверджуючи, що «Вікіпедія», попри свої недоліки, є найбільш об'єктивною енциклопедією з-поміж тих, що відомі людству, виявляючи неабияке епістемологічне значення, оскільки складні спірні питання завжди вирішують методом консенсусу, тобто коли є загальна згода, що влаштовує прихильників різних точок зору [57, 253]. Прикметно, що серед упереджених видань дослідник згадує «*Большую советскую энциклопедию*» як засіб пропаганди радянського комунізму, а також «*Britannica Encyclopaedia*», називаючи її інструментом культурної експансії Великої Британії у США в 20 ст. [там само, с. 14–15]. Інші науковці фіксують велику упередженість окремих онлайн-енциклопедій. Наприклад, Д. Чжан, вивчаючи інтернет-енциклопедії Китаю, стверджує, що статті в них висвітлюють явища й поняття односторонньо – винятково з позицій, вигідних Китайській державі [58].

Звертаючи увагу на позиціонування Р. Макгрейді «Вікіпедії» як неупередженого джерела знань, наведемо красномовний приклад, коли, навпаки, консенсусом спірних питань стають рішення з відвертим політичним забарвленням. Йдеться про те, як у російській «Вікіпедії» її укладачі дійшли згоди, що форма слововживання російською «в Україні» неправильна, а писати необхідно «на Україне». Створили навіть спеціальний програмний алгоритм, який автоматично виправляє таку «помилку» в усіх статтях російського сегмента ресурсу. Зазвичай прийменник «на» в російській і українській мовах корелює з територією, краєм, натомість «в» – із країною. Про це зазначено і в офіційному листі Інституту російської мови РАН²², що російські вікіпедисти чомусь не беруть до уваги й пропонують вживати «на Україне», підважуючи статус України як окремої, не залежної від Росії держави.

Попри описаний факт, треба визнати, що «Вікіпедія» для російського уряду в справі поширення державної пропаганди все-таки не надто зручний інформаційний ресурс, бо як пояснити наміри створити її російський аналог? Для цього залучили відкрите акціонерне товариство «БРЭ», що не так давно завершило роботу над укладанням багатотомної «Большой российской энциклопедии», а нині працює над створенням енциклопедичного ресурсу «Знания», що й має замінити для росіян «Вікіпедію».

Абсолютної неупередженості зазвичай важко досягти, оскільки завжди існують певні принципи, цінності, контексти, визначальні категорії, що формують загальне ідейне тло будь-якого тексту, зокрема й енциклопедичного. Одна справа, коли в основі побудови енциклопедії – достовірність, науковість, принципи етики, моралі та справедливості, інша – коли її укладачі керуються зовсім іншими цінностями та мають відповідну ціль. Наприклад, творці «Енциклопедії українознавства», обґрунтовуючи мету

²²Див.: <https://www.pravda.com.ua/articles/2009/10/16/4244236/> (переглянуто 12.02.2021).

й необхідність її укладання, зазначали: «Побудована вона на ідеалістично-християнському світогляді й національно-державницьких, поборницьких принципах. У нашій книзі знання звернено увагу на важливість і безперервність української національної традиції, приділено належну увагу зв'язкам із середньоевропейською та західньою культурою» [59, с. 140].

Тож виникає питання: чи підважує християнський або національний контекст енциклопедичного видання його об'єктивний характер? Відповідь доволі очевидна: як зазначають дослідники цієї енциклопедії, «підготовлені авторами матеріали рецензували найавторитетніші вчені, а остаточно опрацьовані (виправлені відповідно до зауважень рецензентів і відредаговані) статті редакційні працівники узгоджували з матеріалами суміжних розділів та з іншими відомостями видання. Така організація видавничого процесу свідчить, що ЕУ – фундаментальна науково-довідкова праця величезного колективу українських учених, що перебували в еміграції, створена на загальних для енциклопедій організаційних засадах, які забезпечили її належний науковий та методичний рівень» [60, с. 19].

Додамо також, що на християнських засадах створено більшість енциклопедичних видань епохи Середньовіччя й Відродження. Ці або інші засади, можливо, здатні впливати на зменшення чи збільшення аудиторії користувачів енциклопедії, але ніяк не корелюють із достовірністю інформації в ній.

Повернімося до питання термінології. Якщо поглянути на нього крізь призму історії, то треба зауважити, що термін «енциклопедія» не мав раніше того значення, яке ми вкладаємо в нього нині. Свого часу енциклопедією називали «навчальну програму з вільних мистецтв, згодом – абстрактну сукупність знань, яку необхідно було засвоїти у середньовічній педагогіці» [61, с. 7]. Франсуа Рабле у романі «Гаргантюа та Пантаґрюель», вперше вживши цей термін французькою мовою, мав на увазі саме освіту. Зрештою, цим словом, завдячу-

ючи Й. Авентину²³, Й. Штерку ван Рінгельбергу²⁴, П. Скалічу²⁵, згодом Дідро й Д'Аламберу, почали називати книги з систематизованою й упорядкованою інформацією, а сьогодні визначення енциклопедії можна вдосконалити, враховуючи особливості їх електронного формату.

Згадаймо й те, що багато дослідників зараховують до історичних різновидів енциклопедичної літератури таку, автори якої не вживали на її позначення слова «енциклопедія». Таким чином, оскільки ми перебуваємо на початковій стадії розвитку електронної енциклопедистики, то зазначений дискурс термінологічного характеру, зумовлений розбіжностями «Вікіпедії» й класичних електронних енциклопедій, може мати лише тимчасове значення та швидко втратить свою актуальність через певний час.

Нині ж енциклопедії – електронні й паперові – є апіорі носіями наукового системного (комплексного) знання. Авторитетна енциклопедія – це передусім рецензоване видання, якому можна довіряти. «Вікіпедія» ж зарекомендувала себе носієм несистемного знання, причому доволі часто не захищеним від псевдо- чи ненаукової інформації. У цьому криється

²³Йоганн Авентин (Johannes Aventinus, 1477 — 1534) – німецький історик, філолог, автор довідкової книги «Encyclopaedia orbisque doctrinarum, hoc est omnium artium, scientiarum, ipsius philosophiae index ac divisio» (1517).

²⁴Йоахім Штерк ван Рінгельберг (Joachim Sterck van Ringelbergh, 1499-1531) – фламандський учений, автор праці «Lucubrationes vel potius absolutissima kyklopaideia» (1541).

²⁵Павао Скаліч (Pavao Skalić, 1534–1573) – хорватсько-німецький енциклопедист, відомий працею «Encyclopaedia seu orbis disciplinarum tam sacrarum quam prophanarum epistemon», опублікованою 1559 року. Її разом із творами Й. Авентина та Й. Штерка ван Рінгельберга вважають першими книжковими виданнями, що містять слово «енциклопедія» та «циклопедія». Утім, цей термін у найменуваннях довідкових видань набув поширення лише через два століття у зв'язку з популярністю «Енциклопедії Дідро і Д'Аламбера. Першою ж працею, що можна назвати енциклопедією в сучасному розумінні цього слова, вважають енциклопедичний словник грецькою мовою «Суда» (Σοῦδα), датований 10–11 ст. У його назві немає слова «енциклопедія», але він містить абеткове розташування статей (їх понад 30 тис.), яке до цього застосовували лише в словниках.

принципова різниця між будь-якою класичною енциклопедією та «Вікіпедією», що й зумовлює необхідність тлумачення останньої як явища, дещо відмінного від енциклопедій, а отже, й доречність іменувати її власним терміном (наприклад, вікіпедією) або ж принаймні говорити про жанрове розгалуження («Вікіпедія» як окремий жанр енциклопедій).

Існують й інші ознаки, за якими «Вікіпедію» не вважають енциклопедією. З точки зору інформаційних технологій вона є високорозвиненою системою з величезним обсягом даних. У цьому сенсі вона – щось більше, ніж просто енциклопедія, це інформаційна система іншого порядку, що поєднає довідкове джерело й засоби масової комунікації.

В англomовному науковому дискурсі онлайн-енциклопедії та навколоенциклопедичні ресурси (на кшталт згаданих вище) узагальнено називають платформами знань (knowledge platforms). Часто їх вважають соціальними медіа, тобто такими масмедіа, що побудовані на принципах технології «Веб 2.0», завдяки чому споживачі контенту мають змогу ставати його авторами чи співавторами, взаємодіяти між собою, бути учасниками будь-якої соціальної активності й контактувати з усіма іншими користувачами певного сервісу. Окремі зарубіжні дослідники до соціальних медіа зараховують й онлайн-енциклопедії; та оскільки у своїй розвідці вони апелюють до «Вікіпедії» та «Байду Байке» («Baidu Baike») ²⁶ [62, с. 202], то можемо стверджувати, що запропоноване визначення стосується саме цих ресурсів, а не в цілому онлайн-енциклопедій. З іншого боку, така характеристика вкотре засвідчує принципові розбіжності між «Вікіпедією» і класичними онлайн-енциклопедіями та обґрунтовує актуальність термінологічної диференціації відповідних понять. Між іншим, серед платформ знань автори виокремлюють також онлайн-ресурси питань і відповідей (online Q&A), що є базами знань, створеними на основі досвіду людей, їхніх власних суджень і переконань [там само, с. 216].

²⁶Китайський аналог «Вікіпедії», характерною ознакою якого є перевірка статей, правок перед оприлюдненням (маємо на увазі не науково-експертне рецензування, а ідеологічне цензурування).

Як приклад наводять веб-сайт «Квора» (Quora)²⁷ – соціальний англomовний сервіс, створений у США, де користувачі можуть ставити відкриті для аудиторії запитання та отримати на них відповіді від інших людей; уся інформація, побудована на запитаннях-відповідях, тематично систематизована й структурована.

1.3. Взаємозв'язок електронних і паперових енциклопедій

Акумулявання, поширення й використання знань – це основне призначення будь-якої енциклопедії, а в сучасних реаліях вона ще й має сприяти «швидкому доступу суспільства до необхідної інформації» [3, с. 404], що почала забезпечувати онлайн-енциклопедистика.

Нині видавці, порівнюючи електронні й паперові енциклопедії, зважають передусім на витрати, що йдуть на підготовку й оновлення енциклопедичних матеріалів. У цьому сенсі важливою перевагою онлайн-енциклопедій є можливість актуалізації довідкової інформації: її можна миттєво відредагувати, постійно доповнювати, змінювати, зважаючи на накопичення нових знань. У друкованих енциклопедичних виданнях фактично неможливо оперативного реагувати на зміни, що чи не щодня з'являються в суспільно-політичному, культурному, економічному житті, вносити важливі та необхідні доповнення в тексти (статистичні відомості, біографічні, бібліографічні дані тощо). Електронні енциклопедії в цьому сенсі є гнучкою системою. Очікування читачів на те, що пропонується довідкова інформація – актуальна, привертає їхню увагу до онлайн-енциклопедій, зумовлює часте користування мережевими енциклопедичними ресурсами.

²⁷Див.: <https://www.quora.com>

Отже, з огляду на зазначене вище, є всі підстави вважати, що електронний формат енциклопедій має істотні переваги над паперовим. Та все ж друковані енциклопедії продовжують видавати, щоправда, в еру Інтернету більш відчутно їхні незручності – габаритність (особливо коли йдеться про багатомні енциклопедії), вартість (на відміну від електронних не буває безплатних паперових енциклопедій) та швидка втрата актуальності інформації. Цікавим є вже згаданий нами досвід видавництва «Larousse», що свою універсальну французьку енциклопедію оприлюднює в мережі Інтернет у повному обсязі, а скорочену одностомну версію продовжує друкувати, щороку оновлюючи матеріал. Попри значний розвиток електронних енциклопедій у світі, багато країн (Франція, Сербія, Латвія, Україна та ін.) і надалі друкують власні загальні енциклопедії, водночас упроваджуючи їхні онлайн-версії.

Треба зауважити, що загальні енциклопедії, які публікують у різних країнах світу національними мовами, висвітлюючи терміни, явища, факти крізь призму історичного досвіду свого народу, засвідчуючи його досягнення і внесок у розвиток людської цивілізації, є виданнями, що за своєю суттю й роллю відрізняються від галузевих енциклопедій. Останні є компендіумами знань, стан актуальності яких визначається постійним поступом наукових досліджень, і аби джерело довідкової інформації завжди містило своєчасні дані, їхнім основним форматом, справді, має бути електронний. Дещо в інших умовах перебувають загальні енциклопедії, адже вони – не лише спосіб накопичення й поширення знань про країну і народ, а й культурний феномен, своєрідна візитівка держави, символ її духовно-інтелектуальної зрілості, засіб поширення національних інтересів, вияв патріотизму тощо.

Доречно зазначити, що пропагування державних цінностей не робить енциклопедію менш об'єктивним чи упередженим довідковим джерелом. Звісно, за умови, якщо очільники держави сповідують європейські цінності й розуміють важливість науково виваженого підходу до інтерпретації історичних фактів та реалій сьогодення. Натомість яскравим при-

кладом поширення фейкової інформації, неправди чи напівправди є російські енциклопедії – див. [63; 64]. Це стосується й України, адже енциклопедистика в 20 ст. формувалася під суттєвим впливом радянських ідеологем і міфів – докладніше див. [65]. На жаль, неправдива інформація частково перекочувувала в зарубіжні енциклопедичні видання, де й досі подекуди побутує, а в російських слугує основним джерелом відомостей про Україну, її історію, культуру, відомих осіб тощо.

Національні енциклопедії – це передусім компендіуми правдивої інформації про історичну спадщину країн. Вони, порівняно з типовими універсальними енциклопедіями, охоплюють переважно той багаж знань, що важливий для певного народу; їх не можна назвати інтер- чи мультинаціональними енциклопедіями, проте це не робить їх упередженими й необ'єктивними виданнями.

Національна енциклопедія не може бути лише віртуальною, існуючи винятково в кіберпросторі, вона – стратегічно важливий для розвитку держави культурний об'єкт, що повинен мати свою історію з важливою віхою, пов'язаною із друком томів, їхньою матеріальною присутністю у світі. Особливо це актуально для країн, що недавно постали на геополітичній карті світу або перебувають під загрозою втрати суверенітету.

Як влучно зауважено, «у кінці 20 – на початку 21 ст. майже кожна європейська держава вже мала свою національну енциклопедію і значну кількість одно- і багатотомних словників» [1, с. 163]. Саме це дозволяє укладачам цих видань легко переходити від друку томів до електронного формату й продовжувати роботу над проектами. За останній час успішно себе зарекомендували національні онлайн-енциклопедії Норвегії, Швеції, Данії, Іспанії, Італії, Канади тощо.

На жаль, в Україні не було можливостей для постання, розвитку та утвердження історичної тяглості національної енциклопедистики. Однак спадкоємність та різноматність традицій енциклопедичної галузі простежуємо її еволюціонуванням, розпочатим виданнями довідкового характеру ча-

сів Київської Русі. У розвитку української енциклопедистики чільне місце займають такі видання, як «Українській народъ въ его прошломъ и настоящемъ», «Українська загальна енциклопедія», «Енциклопедія українознавства» чи «Українська радянська енциклопедія». Та стверджувати про зародження саме національної енциклопедистики, попри важливі здобутки в попередні часи, очевидно, можемо у зв'язку з виходом у 2001 році першого тому «Енциклопедії Сучасної України».

З огляду на зазначене вище, окремої ваги набуває міркування про те, що підготовка в наші дні паперової версії таких видань, як «Енциклопедія Сучасної України», цілком доречна. Наявність друкованих томів, збереження традицій класичної енциклопедистики було б некоректно вважати ознакою консервативності загальних енциклопедій. Водночас процес формування таких видань нині може й повинен ґрунтуватися на електронних базах даних і враховувати прогресивні тенденції підготовки сучасних онлайн-енциклопедій. У майбутньому доволі реально очікувати на появу загальної бази знань про країни Європи, створеної на основі національних онлайн-енциклопедій. Таке припущення видається можливим і перспективним у зв'язку з політикою Європейського Союзу, що підтримує розвиток національних онлайн-енциклопедій [66], реагуючи в такий спосіб на зростання кількості випадків дезінформації в медіапросторі, зокрема й у «Вікіпедії».

Загалом кореляція паперового й електронного форматів виходить за межі енциклопедистики й стосується книговидавництва загалом, де відхід у небуття друкованих видань найближчим часом всерйоз ніхто не розглядає.

У кінці 2019 року в світі з'явилася значна проблема – спалах коронавірусної інфекції COVID-19. У переважній більшості країн світу для боротьби з пандемією цієї хвороби почали запроваджувати карантинні обмеження, що спричинили домінування дистанційної форми діяльності людей – навчання, робота і навіть дозвілля набули віртуального характеру завдяки сучасному розвитку комп'ютерних технологій і мережі Інтернет. Та попри посилення в сучасному світі цифрової

трансформації, що втілюється в дедалі активнішому проникненні електронних технологій у всі сфери життя суспільства, паперові книги не втрачають своєї актуальності.

Окремі спостереження над продажем книжкових видань у світі фіксують дещо неочікувані результати: в часи пандемії коронавірусної інфекції, коли до крамниць потрапити неможливо, паперові видання демонструють тенденцію зростання їхньої популярності над електронними – йдеться, зокрема, про збільшення у 2020 році на тлі попередніх років різниці між придбанням паперових і електронних книг на користь перших [67].

В Україні, як свідчить розвідка фахівців Українського інституту книги, ситуація дещо інша: карантин негативно вплинув на купівлю книжок. Якщо у 2018 році 40% населення до 60 років придбало хоча б одну книжку, то у 2020 році таких лише 34%. Зменшилося число тих, хто купував 1–5 книг, водночас кількість тих, хто придбав 6 і більше книг, залишилася стабільною. Електронні книги купили лише 2%, а аудіокниги – 1% споживачів. При цьому сукупність тих, хто замовляв книжки онлайн, також не збільшилася, ймовірно, через те, що дистанційне їх замовлення вимагає додаткової плати за доставку. Автори стверджують, що причиною зменшення частоти купівлі книг є зниження зайнятості та доходів населення (навіть якщо доходи лишилися на тому ж рівні, люди не квапляться витратити гроші на книжки через невизначеність майбутнього й надають перевагу безкоштовному дозвіллю) [68, с. 68–69].

Окрім придбання книжок, у розвідці аналізують і читання. Так, серед усіх респондентів (разом із тими, хто ніколи не читає книжок, а таких аж 29%) 39% – це ті, хто читає паперові книжки. Частка читачів, що користуються паперовими та електронними книгами (зокрема й аудіокнигами), становить 27%. Прихильники винятково електронних форматів – це лише 5%. Електронні книги найчастіше читають зі смартфона 69%, 19% – із планшета, 17% – з комп'ютера або ноутбука і 7% – із пристрою для читання книжок [там само, с. 83].

Та енциклопедії не читають – ними, як і словниками, користуються за потреби. Читання сторінка за сторінкою тексту друкованого і такого, що відображається на екрані монітора комп'ютера, планшета чи смартфона, для багатьох людей не те саме. Багато хто відчуває неабияку насолоду від дотику до паперу чи навіть його запаху. Можна також часто почути, що читання паперової книги значно приємніше для зору й не так шкідливе для нього порівняно з читанням з електронного носія. Припускають, що кожне наступне покоління буде краще пристосовуватися до читання з дисплеїв, ніж попереднє.

Подібною та все ж іншою є ситуація з енциклопедіями, оскільки звернення до їх статей зазвичай є нетривалим у часі й майже не порушує проблеми зручності читання та його впливу на здоров'я очей, однак загострює інше питання – габаритність енциклопедичних видань, адже вони вимагають великого простору для зберігання, бо здебільшого складаються з комплекту томів книг великих розмірів. Від цього залежить і їхня ціна, що в основному вища, ніж художньої літератури. Це означає, що енциклопедичні видання як один із сегментів книговидавництва можуть мати істотні відмінності щодо тенденцій розвитку, кореляції книжкових форматів тощо. Щоб з'ясувати це, потрібні цілеспрямовані соціологічні дослідження, присвячені саме енциклопедичним виданням.

Прикметно, що в згаданому вище дослідженні отримано невітніші дані щодо впливу карантину на продаж і читання паперових енциклопедій і словників. У 2018 році їхніми покупцями були 3% респондентів, а в 2020-му – 2%. У 2018 році довідковою літературою користувалися 10% респондентів, а у 2020-му – удвічі менше (5%) [там само, с. 86]. На цьому тлі дещо інший вигляд демонструє електронна енциклопедистика. Так, кількість звернень до української «Вікіпедії»²⁸ та онлайн-версії «Енциклопедії Сучасної України»²⁹ у 2020 році виявилася найбільшою за всі роки.

²⁸Див.: <https://life.pravda.com.ua/columns/2020/12/31/243548/> (переглянуто: 25.05.2021).

²⁹Див.: <http://esu.com.ua/news.php?id=44> (переглянуто: 25.05.2021).

Основною тенденцією кінця 20 – початку 21 ст. стала заміна енциклопедичних видань паперового формату на електронний, що відкрило широкі можливості для їхніх користувачів і поставило нові вимоги перед редакторами та авторами енциклопедій. Перші електронні версії енциклопедій були копіями (іноді доповненими) друкованих видань. Із часом з'являлися самостійні оригінальні мультимедійні та інтерактивні інформаційні портали, що стали новою віхою в розвитку довідкових видань. В Україні електронна енциклопедистика розвивається як окремий напрям енциклопедичної справи й не замінює традиційні друковані паперові енциклопедії, хоч і вносить певні інновації в їхню підготовку.

Бібліографія

1. Voronka H. V. History of European and Ukrainian reference works. *Young Scientist*. 2015. No. 5 (4). P. 162–168.
[Воронка Г. В. Історія довідкових видань Європи та України. *Молодий вчений*. 2015. № 5 (4). С. 162–168].
2. Zhelezniak M. H. Ukrainian online encyclopedias: development trends and place in the information space of our state. *The Encyclopedia Herald of Ukraine*. 2017. Vol. 8–9. P. 7–21. <https://doi.org/10.37068/evu.8-9.1>
[Железняк М. Г. Українська електронна енциклопедистика: тенденції розвитку та місце в інформаційному просторі держави. *Енциклопедичний вісник України*. 2017. Вип. 8–9. С. 7–21].
3. Zhezhnych P., Hirniak M. Osoblyvosti formuvannia entsyklopedii v suchasnykh umovakh rozvytku informatsiinykh tekhnolohii (Features of encyclopedia building in view of information technology progress). *Computer sciences and information technologies*. 2012. No. 732. P. 399–405.
[Жежнич П., Гірняк М. Особливості формування енциклопедії

в сучасних умовах розвитку інформаційних технологій. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Комп'ютерні науки та інформаційні технології. 2012. № 732. С. 399–405].

4. Chernysh N. I. *Narysy z istorii ukrainskoj entsyklopedychnoi spravy* (Reflections on the history of encyclopedistics in Ukraine). Lviv: Piramida, 2018. 347 p.

[Черниш Н. І. Нариси з історії української енциклопедичної справи. Львів: Піраміда, 2018. 347 с.].

5. Demska-Budzuliak L. Digital information resources of the modern literary studies. *The Encyclopedia Herald of Ukraine*. 2020. Vol. 12. P. 31–43. <https://doi.org/10.37068/evu.12.3>

[Демська-Будзуляк Л. Цифрові довідкові ресурси сучасного літературознавства. Енциклопедичний вісник України. 2020. Вип. 12. С. 31–43].

6. Keiderling T. *Der Brockhaus*. In: *Grosse Lexika und Wörterbücher Europas: Europäische Enzyklopädien und Wörterbücher in historischen Porträts* / ed. U. Hass. Berlin: De Gruyter, 2011. S. 193–210.

7. Bentzen N. Europe's online encyclopaedias. Equal access to knowledge of general interest. Brussels: European Parliamentary Research Service, 2018. 40 p. <http://doi.org/10.2861/002977>

8. Osipov Y. *Mesto entsyklopedii v sovremennom mire* (The place of encyclopedias in the current world). *The Journal of Encyclopaedic Studies*. 2013. Vol. 3. P. 4–8.

[Осипов Ю. Место энциклопедий в современном мире. Вопросы энциклопедистики. 2013. Вып. 3. С. 4–8].

9. Kumar S., West R., Leskovec J. *Disinformation on the Web: Impact, Characteristics, and Detection of Wikipedia Hoaxes*. In: *WWW'16: Proceedings of the 25th International Conference on World Wide Web 2016*. Geneva: International World Wide Web Conferences Steering Committee. P. 591–602. <https://doi.org/10.1145/2872427.2883085>

10. Giles J. Internet encyclopaedias go head to head. *Nature*. 2005. Vol. 438. P. 900–901. <https://doi.org/10.1038/438900a>

11. Kozyr Y., Dubinina M. *Wikipedia in informational struggle between Ukraine and Russia*. *Visnyk of the Lviv University. Series Journalism*. 2017. Vol. 42. P. 307–314.

[Козир Ю., Дубініна М. Вікіпедія в інформаційному протистоян-

- ні України і Росії. Вісник Львівського університету. Серія Журналістика. 2017. Вип. 42. С. 307–314].
12. Greenstein S., Zhu F. Do Experts or Collective Intelligence Write with More Bias? Evidence from Encyclopædia Britannica and Wikipedia. *Harvard Business School Working Paper*. 2016. No. 15-023. P. 1–39.
 13. Ishchenko O. S. On violation and protection of the information ecosystem in national encyclopedias (review of the report on national online encyclopedias in Europe by the European Parliamentary Research Service). *The Encyclopedia Herald of Ukraine*. 2018. Vol. 10. P. 19–30. <https://doi.org/10.37068/evu.10.2>
[Щенко О. С. Про порушення і захист «екології» енциклопедичних знань (огляд звіту Центру досліджень Європейського парламенту про національні онлайн-енциклопедії в країнах Європи). *Енциклопедичний вісник України*. 2018. Вип. 10. С. 19–30].
 14. Andreiko G. P. *Ekologija informatsionnogo prostranstva: lektcionnyi kurs* (Ecology of information environment: lecture course). Kharkiv, 2015. 112 p.
[Андрейко Г. П. *Экология информационного пространства: лекционный курс*. Харьков, 2015. 112 с.].
 15. Kobilyuk B., Hizun A. Rol informatsiino-psykholohichnykh vplyviv u informatsiinii viini (The role of informational and psychological impact in information warfare). In: *Aktualni zadachi ta dosiahnennia u haluzi kiberbezpeky: Proceedings of the Ukrainian Scientific Conference*. Kropyvnytskyi: Central Ukrainian Technical University, 2016. P. 28–29.
[Кобільник Б., Гізун А. Роль інформаційно-психологічних впливів у інформаційній війні. У кн.: *Актуальні задачі та досягнення у галузі кібербезпеки: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції / КНТУ*. Кропивницький, 2016. С. 28–29].
 16. Ruban A. Modern information communications and their influence on mass political consciousness and human health. *Young Scientist*. 2017. No. 9.1 (49.1). P. 143–147.
[Рубан А. Сучасні інформаційні комунікації та їх вплив на масову політичну свідомість і здоров'я людини. *Молодий вчений*. 2017. № 9.1 (49.1). С. 143–147].
 17. Bolstad E., Pettersen S. How to build an Encyclopedia for the 21st Century: Lessons learned from The Great Norwegian Encyclopedia. *Studia Lexico-*

- graphica. 2019. Vol. 13 (24). P. 153–171. <https://doi.org/10.33604/sl.13.24.5>
18. Sprūde V. Enciklopēdija Latvijā ir valsts atbildība. Saruna ar Valteru Ščerbinski (The Latvian Encyclopedia is the responsibility of the state. Dialog with Walters Ščerbinskis). *Latvijas Avīze*. 2019, Oct. 29. <https://www.la.lv/enciklopedija-latvija-ir-valsts-atbildiba>
 19. Pavlusha T. Elektronna entsyklopediia knyzhkovoі spadshchynu Ukrainy (The Electronic Encyclopedia of Book Heritage of Ukraine). *Library Journal*. 1996. No. 2. P. 3–7.
[Павлуша Т. Електронна енциклопедія книжкової спадщини України. *Бібліотечний вісник*. 1996. № 2. С. 3–7].
 20. Dobko T. V. Ukrainian encyclopedias in the digital format. In: *Proceedings of the 3 International Conference on Ukrainian Encyclopedia Studies* / ed. M. H. Zhelezniak. Kyiv: The NASU Institute of Encyclopedic Research, 2014. P. 46–50. <https://doi.org/10.37068/ue.2013.5>
[Добко Т. В. Українська енциклопедія в електронному середовищі. *Українська енциклопедистика*. У кн.: *Матеріали 3-ї Міжнародної наукової конференції «Українська енциклопедистика»* / за ред. М.Г. Железняка. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2014. С. 46–50].
 21. Boriak H. V., Papakin H. [V.Vidkryti](#) entsyklopedychni humanitarni resursy v Interneti (Open encyclopedic humanitarian resources in Internet). *Spetsialni istorychni dystsypliny*. 2013. Vol. 21. P. 73–89.
[Боряк Г. В., Папакін Г. В. Відкриті енциклопедичні гуманітарні ресурси в Інтернеті. *Спеціальні історичні дисципліни*. 2013. Вип. 21. С. 73–89].
 22. Tarasiuk V. The database of The Encyclopedia of Modern Ukraine, its main components and functions. In: *Proceedings of the 3 International Conference on Ukrainian Encyclopedia Studies*. Ed. M. H. Zhelezniak, Kyiv: The NASU Institute of Encyclopedic Research, 2014. P. 164–170. <https://doi.org/10.37068/ue.2013.21>
[Тарасюк В. Електронна база «Енциклопедії сучасної України» і її основні компоненти та функції. У кн.: *Українська енциклопедистика*. *Матеріали 3-ї Міжнародної наукової конференції «Українська енциклопедистика»* / за ред. М.Г. Железняка, Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2014. С. 164–170].
 23. Zhelezniak M. H., Katsalap R. H. Online version of the Encyclopedia of Modern Ukraine: about the beginning of the project. *The Encyclopedia*

- Herald of Ukraine*. 2015. Vol. 6–7. P. 28–32. <http://doi.org/10.37068/evu.6-7.6>
[Железняк М. Г., Кацалап Р. Г. Онлайн-версія «Енциклопедії сучасної України»: до початку реалізації проекту. Енциклопедичний вісник України. 2015. Вип. 6–7. С. 28–32].
24. *Slovnnyky ukrainskoi movy: 1596–2018: bibliohrafichnyi pokazhchyk* (Dictionaries of the Ukrainian language: 1596–2018: bibliographic index) / ed. D. Pylypchuk. Kyiv: Prosvita, 2020. 1072 p.
[Словники української мови: 1596–2018: бібліографічний покажчик / упорядн. Д. Пилипчук. Київ: ВЦ «Просвіта», 2020. 1072 с.].
25. *Ukrainian encyclopedias: typology, style, functions* / ed. Y. S. Yatskiv. Kyiv: The NASU Institute of Encyclopedic Research, 2018. 150 p.
[Українські енциклопедії: типологія, стиль, функції / відп. ред. Я. Яцків. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2018. 150 с.].
26. Davydenko V. I. *Dosiahnennia suchasnoi ukrainskoi leksykohrafii* (Achievements in contemporary Ukrainian lexicography). In: *Challenges of philological sciences, intercultural communication and translation studies in Ukraine and EU countries: Proceedings of the conference*. Venice: Baltija Publishing, 2020. P. 21–25. <http://doi.org/10.30525/978-9934-588-90-7-4>
[Давиденко В. І. Досягнення сучасної української лексикографії. У кн.: *Challenges of philological sciences, intercultural communication and translation studies in Ukraine and EU countries: conference proceedings*. Venice: Baltija Publishing, 2020. С. 21–25].
27. Lisina S. O. *Ukrainski entsyklopedii z humanitarnykh nauk: do pytannia pro stan rozvytku* (Ukrainian encyclopedias on humanities: analysis of their development). *Scientific Notes of Taurida National V. I. Vernadsky University. Historical Sciences*. 2020. Vol. 31 (3). P. 203–214. <https://doi.org/10.32838/2663-5984/2020/3.32>
[Лісіна С. О. Українські енциклопедії з гуманітарних наук: до питання про стан розвитку. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Історичні науки*. 2020. Т. 31. № 3. С. 203–214].
28. Ishchenko O. S. *An attempt of quantitative analysis of Ukrainian regional encyclopedias (based on the Corpus of Ukrainian Encyclopedias)*. In: *Proceedings of the 5th International Conference on Ukrainian Encyclopedia Studies* / ed. M. H. Zhelezniak, Kyiv: NASU Institute of Encyclopedic Research, 2017. P. 50–56. <http://doi.org/10.37068/ue.2017.5>
[Іщенко О. С. Спроба кількісної характеристики українських

регіональних енциклопедій (за даними бібліографічної бази «Корпус енциклопедичних видань України»). У кн.: Українська енциклопедистика. Матеріали 5-ї Міжнародної наукової конференції «Українська енциклопедистика» / за ред. М.Г. Железняка, Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2017. С. 50–56].

29. Ivashchenko V., Horbenko H., Hidenko S. The TERM_IN Terminographic Database in Cross-Slavonic Dialogue: Architectonics and Designing. *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslavlje*. 2020. Vol. 6 (2). P. 669–691. <https://doi.org/10.31724/rihjj.46.2.12>

[Іващенко В., Горбенко Г., Гіденко С. Термінографічна база даних TERM_IN у міжслов'янському діалозі: архітектоніка та проектування. *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslavlje*. 2020. Vol. 6 (2). P. 669–691].

30. Shevchenko L. S. Formuvannia profesiinykh znan maibutnix kvalifikovanykh robitnykiv zasobamy multymedia (Formation of professional knowledge of future professionals by multimedia tools): PhD thesis (Pedagogy). Vinnytsia, 2006. 20 p.

[Шевченко Л. С. Формування професійних знань майбутніх кваліфікованих робітників засобами мультимедіа: автореф. дис. ... канд. пед. наук. Вінниця, 2006. 20 с.]

31. Hnedko N. Virtualnyi muzei yak novyi dydaktychnyi zasib navchannia (Virtual museum as a new didactic tool for learning). In: *Informatsiini tekhnolohii v profesiinii diialnosti: proceedings of the 7th Conference*. Rivne: Rivne State University of the Humanities, 2013. P. 13–14.

[Гнедко Н. Віртуальний музей як новий дидактичний засіб навчання. У кн.: Матеріали 7-ї Всеукраїнської науково-практичної конференції «Інформаційні технології в професійній діяльності». Рівне: РВВ РДГУ, 2013. С. 13–14].

32. Pavlova N., Shrol T. Okremi aspekty pidhotovky studentiv do roboty nad multymediinymy proektamy (Some aspects of preparing students to work on multimedia projects). In: *Informatsiini tekhnolohii v profesiinii diialnosti: Proceedings of the 9th Conference*. Rivne: Rivne State University of the Humanities, 2015. P. 86–88.

[Павлова Н., Шроль Т. Окремі аспекти підготовки студентів до роботи над мультимедійними проектами. У кн.: Матеріали 9-ї

- Всеукраїнської науково-практичної конференції «Інформаційні технології в професійній діяльності». Рівне: РВВ РДГУ, 2015. С. 86–88].
33. Vysotska L. Information and educational environment creation in vocational education and training institutions of service sphere. *Professional Pedagogics*. 2018. Vol. 15. P. 116–123. <https://doi.org/10.32835/2223-5752.2018.15.116-123>
- [Висоцька Л. Створення інформаційно-освітнього середовища в закладах професійної освіти сфери обслуговування. *Професійна педагогіка*. 2018. Вип. 15. С. 116–123].
34. Voitovych I. S., Hnedko N. M. The didactic bases of application of the virtual encyclopedia during the study physical values – the characteristics of personal computers. *Onovlennia zmistu, form ta metodiv navchannia i vykhovannia v zakladakh osvity*. 2013. Vol. 7. P. 26–30.
- [Войтович І.С., Гнедко Н.М. Дидактичні основи використання віртуальної енциклопедії при вивченні фізичних величин – характеристик персональних комп'ютерів. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти*. 2013. Вип. 7. С. 26–30].
35. Malykhin O., Aristova N., Kovalchuk V. Investigation into open educational resources for learning english in developing future philologists' instrumental values. In: *Society. Integration. Education. Proceedings of the International Scientific Conference*. Rezekne: Rezekne Academy of Technologies, 2019. Vol. 3. P. 512–526. <http://dx.doi.org/10.17770/sie2019vol3.3833>
36. Hrytsenko A. Peculiarities of using information and reference multimedia publications in the process of future history teachers training. *Zhytomyr Ivan Franko State University Journal. Pedagogical Sciences*. 2019. No. 98. P. 90–98. [http://doi.org/10.35433/pedagogy.3\(98\).2019.90-98](http://doi.org/10.35433/pedagogy.3(98).2019.90-98)
37. Peters R. Interaktivitet og historiebevidsthed – den digitale historieformidlings didaktiske potentialer (Interactivity and historical consciousness. The didactic potentials of digital history resources). *K&K – Kultur og Klasse*. 2014. No. 117. P. 39–54. <http://doi.org/10.7146/kok.v42i117.17558>
38. Serdiuk T. I. Mulytmediina elektronna entsyklopediia u profesiinii pidhotovtsi maibutnikh uchyteliv khoreohrafi (An electronic multimedia encyclopedia for the training of future teachers in choreogra-

phy). *Scientific journal of National Pedagogical Dragomanov University. Theory and methodology of arts education*. 2010. Vol. 10. P. 82–88.

[Сердюк Т. І. Мультимедійна електронна енциклопедія у професійній підготовці майбутніх учителів хореографії. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Теорія і методика мистецької освіти*. 2010. Вип. 10. С. 82–88].

39. Gavrilova L. Realizatsiia suchasnykh vymoh do elektronnykh navchalnykh zasobiv u multymediinykh pidruchnykakh z istorii muzychnoho mystetstva (Implementation of modern requirements for e-learning tools in multimedia textbooks on the history of music). *Problems of Modern Teacher Training*. 2014. No. 10 (3). P. 29–34.

[Гаврілова Л. Реалізація сучасних вимог до електронних навчальних засобів у мультимедійних підручниках з історії музичного мистецтва. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2014. № 10. Ч. 3. С. 29–34].

40. Haslam T. J. Wikipedia and the Humanities in Higher Education: Past Time to Renegotiate the Relationship. *International Journal of Information and Education Technology*. 2017. Vol. 7. No. 4. P. 246–251. <https://doi.org/10.18178/IJJET.2017.7.4.874>

41. Zhelezniak M. H. Capability of the Encyclopedia of Modern Ukraine in progress of the national education area. *Scientific Notes of Ostroh Academy National University, Historical sciences series*. 2020. No. 31. P. 142–150. <https://doi.org/10.25264/2409-6806-2020-31-142-150>

[Железняк М. Г. Потенціал «Енциклопедії Сучасної України» в модернізації освітнього простору держави. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Історичні науки*. 2020. № 31. С. 142–150].

42. Meseguer-Artola A., Rodríguez-Ardura I., Ammettler G., Rimbaul-Gilabert E. Learning with Wikipedia in Higher Education: Academic Performance and Students' Quality Perception. In: *Research & Innovation Forum 2019. RIIFORUM 2019. Springer Proceedings in Complexity* / eds. A. Visvizi, M. Lytras. Cham: Springer, 2019. P. 117–124. https://doi.org/10.1007/978-3-030-30809-4_12

43. Sysoieva S. Suchasni aspekty profesiinoi pidhotovky vchytelia (Contemporary features of teacher training). *Herald of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine*. 2005. No. 49. P. 60–66.

[Сисоева С. Сучасні аспекти професійної підготовки вчителя.

Вісник Національної академії педагогічних наук України. Педагогіка і психологія. 2005. № 49. С. 60–66].

44. Hulchuk V., Muzychuk K. Use of information network technologies for the professional development of teachers. In: *Informatsiini tekhnolohii v profesiinii diialnosti: Proceedings of the 11th Conference*. Rivne: Rivne State University of the Humanities, 2018. P. 15–16.

[Гульчук В., Музичук К. Використання інформаційних технологій для підвищення кваліфікації вчителів. У кн.: *Матеріали 11-ї Всеукраїнської науково-практичної конференції «Інформаційні технології в професійній діяльності»*. Рівне: РВВ РДГУ, 2018. С. 15–16].

45. Bocharov B., Voievodina M. *Informatsiini tekhnolohii v osviti (Information technologies in education)*. Kharkiv: Kharkiv National Academy of Municipal Economy, 2015. 197 p.

[Бочаров Б., Воеводіна М. Інформаційні технології в освіті. Харків: ХНУМГ ім. О. Бекетова, 2015. 197 с.]

46. Pinchuk O. P., Luparenko L. A. Protsedura rozghortannia vidkrytoi internet-platformy “Ukrainska elektronna entsyklopediia osvity” (Procedure for deployment of the open Internet platform “Ukrainian Electronic Encyclopedia of Education”). In: *Teoretyko-praktychni problemy vykorystannia matematychnykh metodiv ta kompiuterno-orientovanykh tekhnolohii v osviti ta nauks: Proceedings of the 3rd Ukrainian Scientific Conference*. Kyiv: Borys Grinchenko Kyiv University, 2021. P. 134–137.

[Пінчук О. П., Лупаренко Л. А. Процедура розгортання відкритої інтернет-платформи «Українська електронна енциклопедія освіти». У кн.: *Збірник матеріалів 3-ї Всеукраїнської конференції «Теоретико-практичні проблеми використання математичних методів та комп’ютерно-орієнтованих технологій в освіті та науці»*. Київ: Київський університет ім. Б. Грінченка, 2021. С. 134–137].

47. Muzychko O. Y. The contribution of Southern Ukrainian historians to the development of the encyclopedic case (the second half of the 19 and early 20 centuries). *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Bibliotekoznavstvo, bibliografoznaustvo, knyhoznaustvo*. 2018. Vol. 23 (1). P. 85–96. [http://doi.org/10.18524/2304-1447.2018.1\(19\).112926](http://doi.org/10.18524/2304-1447.2018.1(19).112926)

[Музичко О. Є. Внесок південноукраїнських істориків у розвиток енциклопедичної справи (друга половина 19 – початок 20 століття). *Вісник ОНУ. Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство*. 2018. Т. 23 (1). С. 85–96].

48. Popyk V. I. Rosiiski knyzhkovyi ta elektronni entsyklopedii, biohrافichni slovnyky ta dovidnyky yak dzherelo formuvannia ukrain-skykh biohrافichnykh naukovo-informatsiinykh resursiv (Russian paper and electronic encyclopedias, biographical lexicons as a basis of incipience of Ukrainian biographical resources). *Biographistica Ukrainica*. 2010. Vol. 6. P. 7–39.
[Попик В. І. Російські книжкові та електронні енциклопедії, біографічні словники та довідники як джерело формування українських біографічних науково-інформаційних ресурсів. *Українська біографістика*. 2010. Вип. 6. С. 7–39].
49. Yavorskyi H. Ternopilskiy Entsyklopedychniy slovnyk (Ternopil Encyclopedic Dictionary). Ternopil: Zbruch, 2004.
[Яворський Г. Передмова. Тернопільський Енциклопедичний Словник: у 4 т. Т. 1. Тернопіль: Збруч, 2004].
50. Corpus of Ukrainian Encyclopedias: Bibliographic Index / eds. M. Zhelezniak, O. Ishchenko. Kyiv: Institute of Encyclopedic Research, National Academy of Sciences of Ukraine, 2021. doi: <https://doi.org/10.37068/cuebi>
[Корпус енциклопедичних видань України: бібліографічний онлайн-покажчик / укл. М. Железняк, О. Іщенко. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2021].
51. Jerman N., Jecic Z. Science networking: role of online encyclopaedias. *Circumscribere: International Journal for the History of Science*. 2018. Vol. 21. P. 84–95. <https://dx.doi.org/10.23925/1980-7651.2018v21;p84-95>
52. Shvachych H. H., Tolstoy V. V., Petrechuk L. M., Ivashchenko Y. S., Huliaieva O. A., Sobolenko O. V. Suchasni informatsiino-komunikatsiini tekhnolohii (Modern information and communication technologies. Dnipro). Dnipro: National Metallurgical Academy of Ukraine, 2017. 230 p.
[Швачич Г. Г., Толстой В. В., Петречук Л. М., Іващенко Ю. С., Гуляева О. А., Соболенко О. В. Сучасні інформаційно-комунікаційні технології. Дніпро: НМетАУ, 2017. 230 с.]
53. Usyk V. V., Astarov O. M. Rozrobka elektronnoho pidruchnyka yak odyin iz zasobiv pidvyshchennia efektyvnosti navchannia u vyshchykh uchbovykh zakladakh (An electronic textbook as a tool for increasing the efficiency of education in higher educational institutions). *Zbirnyk naukovykh prats Kharkivskoho universytetu Povitrianykh syl*. 2011. Vol. 2. P. 209–212.

- [Усик В. В., Астапов О. М. Розробка електронного підручника як один із засобів підвищення ефективності навчання у вищих учбових закладах. Збірник наукових праць Харківського університету Повітряних сил. 2011. Вип. 2. С. 209–212].
54. Chernysh N. I. Ukrainski elektronni entsyklopedii yak skladova nationalnoho informatsiinoho prostoru (Ukrainian electronic encyclopedias as a component of the national information environment). *Bulletin of the Book Chamber*. 2016. No. 2. P. 29–34.
- [Черниш Н. І. Українські електронні енциклопедії як складова національного інформаційного простору. Вісник Книжкової палати. 2016. № 2. С. 29–34].
55. Khrushch, L. Z., Kukliak A. S. Electronic Encyclopedia as a Means of Repeating and Generalizing Knowledge. In: *The Development of Intellectual Skills and Creative Abilities of Students in the Study Subjects Natural Mathematical Cycle – ITM * 20 Plus 20: Proceedings of the 3rd International Conference*. Sumy: A. S. Makarenko State Pedagogical University, NAPSU Institute of Pedagogy, 2020. P. 158–160.
- [Хрущ, Л. З., Кукляк А. С. Електронна енциклопедія як засіб для повторення та узагальнення знань. У кн.: *Розвиток інтелектуальних умінь і творчих здібностей учнів та студентів у процесі навчання дисциплін природничо-математичного циклу «ІТМ*-плюс – 2020»: матеріали III Міжнародної дистанційної науково-методичної конференції, квітень-травень 2020 р., м. Суми / упоряд. О. С. Чашечникова; Суми: Сумський державний педагогічний університет ім. А. С. Макаренка, Інститут педагогіки АПН України, 2020. С. 158–160].*
56. Loveland J. *The European Encyclopedia: From 1650 to the Twenty-First Century*. Cambridge: Cambridge University Press, 2019. <https://doi.org/10.1017/9781108646390>
57. McGrady R. D. *Consensus-Based Encyclopedic Virtue: Wikipedia and the Production of Authority in Encyclopedias*: PhD thesis (Comm, Rhetoric & Digital Media). North Carolina: North Carolina State University, 2020. 302 p.
58. Zhang D. China's Digital Nationalism: Search Engines and Online Encyclopedias. *The Journal of Communication and Media Studies*. 2020. Vol. 5 (2). P. 1–19. <https://doi.org/10.18848/2470-9247/CGP/v05i02/1-19>
59. Atamanenko A., Martyniuk N. Retsenziia: Z laboratorii tvorennia “Ent-

syklopedii ukrainoznavstva” / vidp. red. M. Zhelezniak; Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy. Kyiv, 2018. 352 p. (Review: From the backstage work on the Encyclopedia of Ukraine. Kyiv, 2018. 352 p.). Scientific Notes of Ostroh Academy National University, Historical sciences series. 2019. Vol. 29. P. 140–142.

[Атаманенко А., Мартинюк Н. Рецензія: З лабораторії творення «Енциклопедії українознавства» / відп. ред. М. Железняк; Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. Київ, 2018. 352 с. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Історичні науки. 2019. Вип. 29. С. 140–142].

60. From the backstage work on the Encyclopedia of Ukraine / ed. M. H. Zhelezniak. Kyiv: The NASU Institute of Encyclopedic Research, 2018. 352 p. <https://doi.org/10.37068/b/9789660286665>

[З лабораторії творення «Енциклопедії українознавства» / відп. ред. М. Железняк; Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. Київ, 2018. 352 с.]

61. Holmberg L. Why Explore Stranded Encyclopedias? *Stranded Encyclopedias, 1700–2000. New Directions in Book History* / eds. L. Holmberg, L., M. Simonsen. Cham: Palgrave Macmillan, 2021. https://doi.org/10.1007/978-3-030-64300-3_1

62. Development of the World Internet Media. *World Internet Development Report 2017*. Berlin, Heidelberg: Springer, 2017. P. 199–233. https://doi.org/10.1007/978-3-662-57524-6_7

63. Zhelezniak M., Ishchenko O. Online encyclopedias worldwide on annexed Crimea. In: *Dialog der Sprachen, Dialog der Kulturen. Die Ukraine aus globaler Sicht: XII. Internationale virtuelle Konferenz der Ukrainistik*. München: Verlag Otto Sagner, 2022 (in print).

[Железняк М., Іщенко О. Зарубіжні онлайн-енциклопедії про анексований Крим. У кн.: *Діалог мов – діалог культур. Україна і світ: Матеріали VIII Міжнародної наукової інтернет-конференції з україністики*. Мюнхен: Отто Загнер, 2022 (у друці)].

64. Zhelezniak M., Ishchenko O. Ukrainskyi Krym u rosiiskykh entsyklopediiakh (Ukrainian Crimea in Russian encyclopedias). In: *Крым и координатах истории: збірник матеріалів 2 наукового семінару* / red. I. Stepanets, O. Mashevskiy, O. Kupchuk. Kyiv: Kyiv University Press, 2021. P. 123–130.

[Железняк М., Іщенко О. Український Крим у російських енцикло-

- педіях. У кн.: Крим у координатах історії: збірник матеріалів 2-го наукового семінару / упорядн.: І. Степанець, О. Машевський, О. Купчик. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2021. С. 123–130].
65. Kubijovuč V., Markus V. Dvi ukraïnski entsyklopedii (Two ukrainian encyclopedias). New York: Prolog, 1961.
[Кубійович В., Маркус В. Дві українські енциклопедії. Нью-Йорк: Пролог, 1961].
66. Bentzen N. Protecting, promoting and projecting Europe's values and interests in the world: Briefing paper of European Parliament. Brussel, 2020. 12 p.
67. Richter F. This survey shows that people prefer printed books – even in the digital age. *World Economic Forum*. 2021, Apr. 29. <https://www.weforum.org/agenda/2021/04/printed-books-vs-e-books-which-is-the-most-popular>
68. Volosevych I., Shurenkova A. Zvit za rezultatamy vseukraïnskoho sotsiologichnoho doslidzhennia «Chytannia v konteksti mediaspozhyvannia ta zhyttiekonstruiuvannia» (Case report of sociological study “Reading in the context of media consumption and life construction”). Kyiv: Ukrainian Book Institute, 2020. 181 p.
[Волосевич І., Шуренкова А. Звіт за результатами всеукраїнського соціологічного дослідження «Читання в контексті медіаспоживання та життєконструювання». Київ: Український інститут книги, 2020. 181 с.].

Академічні онлайн-енциклопедії: їхнє місце і роль у розвитку української електронної енциклопедистики

Ключові тези розділу

- Академічні енциклопедичні проекти є важливим чинником розвитку української енциклопедистики. Паперовий формат академічних енциклопедій більш поширений, ніж електронний.
- Енциклопедії – типовий засіб узагальнень і систематизації знань у наукових галузях соціогуманітарного циклу. Це притаманно як паперовій, так і електронній енциклопедистиці.
- Складовими академічної електронної енциклопедистики є як сучасні онлайн-енциклопедії, так і оцифровані копії паперових видань.

Academic online encyclopedias: the impact on the movement of encyclopedic practice in Ukraine

Highlights

- *Academic encyclopedic works, primarily the encyclopedias of the National Academy of Sciences of Ukraine, serve as the driving force behind the development of Ukrainian encyclopedistics. Currently, print encyclopedias significantly outnumber electronic ones in Ukraine.*
- *Encyclopedias are typical tools for generalizing and systematizing knowledge in the socio-humanities. This trend is reflected in both print and electronic domains of encyclopedic practice (encyclopedistics).*
- *Academic electronic encyclopedias vary in quality. These include both modern online encyclopedias and digitized versions of print volumes.*

2.1. Загальна характеристика академічної енциклопедистики

Наприкінці 20 – на початку 21 століття українська культура активно входить у світовий глобалізаційний процес. Кожна наука, аби визначити напрям свого розвитку, має періодично підбивати підсумки, оглядати напрацьоване й об'єктивно оцінювати власні здобутки. «В умовах глобалізації суспільного розвитку надзвичайно зростає роль тих довідкових видань, які об'єктивно, неупереджено, з фундаментальною повнотою віддзеркалюють здобутки науки і культури нації» [1, с. 203]. Йдеться передусім про енциклопедії й енциклопедичні словники широкого тематичного спектра, підготовлені фаховими колективами. У таких виданнях забезпечено належний рівень об'єктивного, неупередженого, з фундаментальною повнотою висвітлення здобутків національної науки, культури, всіх напрямів та сфер життєдіяльності. «Акумулюючи інформацію з різноманітних сфер знання та практичної діяльності, систематизуючи й узагальнюючи здобутки світової й національної культури, енциклопедичні видання вимагають від усіх причетних до їх підготовки та видавничого опрацювання ґрунтовних фахових знань» [2, с. 73].

Показовими є загальні енциклопедії національного характеру, що засвідчують духовну зрілість нації, оскільки зазвичай їх створюють на етапі розквіту національної культури (якщо це не зумовлено іншими, зокрема політичними або ідеологічними факторами). Такі енциклопедії серед наукових видань вирізняє особливий стиль викладу – уніфікований, позбавлений будь-яких прикмет авторської індивідуальності, точність термінології, глибока наукова обґрунтованість, стислий виклад уміщеного матеріалу, але при максимальній інформативності.

Українська енциклопедистика, на думку багатьох дослідників, починається 1914 року, коли з'явився перший том синтетичної праці «Українській народъ в его прошломъ и настоя-

щемъ», у створенні якої взяли участь найвизначніші науковці того часу – Федір Вовк, Михайло Грушевський, Агатангел Кримський, Михайло Туган-Барановський, Олександр Русов, Степан Томашівський, Петро Єфименко, Степан Рудницький та багато інших. На теренах сучасної України зародження традицій створення довідкової літератури, що має риси, притаманні енциклопедіям, сягають ще часів Київської Русі – тоді писали ізборники, найвідомішим серед яких є «Ізборник Святослава» (1073 рік); згодом – України Середніх віків, коли укладали лексикони, зокрема «Лексіконъ славенорѡсскій альбо Именъ тлъкованіе» П. Беринди (1627 рік) [3, с. 18]. Так, «Лексікон» Беринди містить майже 7 тис. словникових статей і має дві частини: перша є «лексиконом славенороським», друга – тезаурусом іншомовних слів, загальних назв і власних імен, що траплялися в тодішніх літературних джерелах. Можна впевнено стверджувати, що в ньому органічно поєднано тлумачний, енциклопедичний і етимологічний словники (між іншим, у реєстрі словника є літера «г», про доречність якої в українській абетці й досі відбуваються лінгвістичні дискусії).

Упродовж 20 століття енциклопедистика пройшла кілька етапів становлення та поступу. За радянської доби розвиток енциклопедичної справи був пов'язаний, з одного боку, з видавництвом УРЕ (згодом реорганізоване в Головну редакцію УРЕ /1957–1989/, створену 1930 року для підготовки «Української радянської енциклопедії», що стала найвідомішим енциклопедичним виданням у радянській Україні), з іншого боку – з Науковим товариством імені Шевченка, що здійснювало підготовку національної енциклопедії в еміграції – «Енциклопедії українознавства», а до цього – «Української загальної енциклопедії», що з'явилася в трьох томах у 1930–1935 роках.

Пропонований розділ присвячено огляду академічної енциклопедистики. Цим терміном позначаємо енциклопедичні видання Національної академії наук України (НАН України), що постала 1918 року як Українська академія наук, потім –

Всеукраїнська академія наук, Академія наук УСРР, Академія наук УРСР, Академія наук України.

Розвиток енциклопедичної справи в НАН України почався зі здобуття Україною незалежності, а з нею, як зазначає С. Кульчицький, і «права власності на власну історію» [4, с. 39]. Це уможливило в середині 1990-х років задум створення сучасної національної енциклопедії, що згодом почала реалізовуватися під назвою «Енциклопедія Сучасної України». Так, спочатку Комітет науки і культури при Академії наук України (нині – Український міжнародний комітет з питань науки і культури при НАН України) у співпраці з Науковим товариством імені Шевченка, передусім А. Жуковським, мав на меті до 80-річчя заснування Академії створити осучаснену версію «Енциклопедії українознавства», яка формально була б її продовженням – ЕУ-3 (докладніше див.: [5]).

Проте під час підготовчих робіт з'ясувалося, що цю ідею реалізувати практично неможливо – це дуже складне завдання, що створить багато незручностей користувачеві, оскільки він повинен обов'язково мати можливість паралельно користуватися «Енциклопедією українознавства», що лише в останні роки завдяки перевиданню в Україні стала доступною для українського читача. Натомість матеріал, який почала отримувати редакційна колегія ЕУ-3, засвідчив, що можливо створити нову, актуальну для утвердження самостійної держави національну енциклопедію. «Розпорядженням Президії НАН України № 329 від 5 березня 1996 року було сформовано Координаційне бюро з питань підготовки та видання “Енциклопедії Сучасної України” на правах структурного підрозділу Українського міжнародного комітету з питань науки і культури при НАН України» [6, с. 50]. Координаційне бюро згодом реорганізували в Інститут енциклопедичних досліджень НАН України (Постанова Президії НАН України № 121 від 14 квітня 2004 року), основне завдання якого – підготовка «Енциклопедії Сучасної України». Окрім цього, Інститут було визначено координаційним центром в Україні з питань енциклопедистики.

Звичайно, варто пам'ятати, що розвиток академічної енциклопедистики тісно пов'язаний передусім з «Українською радянською енциклопедією», адже перше 17-томне видання цієї енциклопедії (за ред. М. Бажана, 1959–1965) було підготовлено, коли Головна редакція УРЕ перебувала у складі Академії наук УРСР (1957–1974); від 1974 її підпорядкували Держкомвидаву УРСР, саме тоді опубліковано друге 12-томне видання «Української радянської енциклопедії» та російськомовну версію – «Украинская советская энциклопедия». Дослідники зауважують, що друге видання здійснювалося у значно гірших політичних умовах, ніж перше. Виведення УРЕ зі складу АН УРСР і диктат партійного керівництва, особливо вороже ставлення до національних енциклопедій М. Сулова, негативно вплинуло на рівень перевиданої УРЕ: багато матеріалів з першого видання не потрапило через цензуру на його сторінки [7].

У період перебування видавництва УРЕ в структурі Академії, окрім «Української радянської енциклопедії», вийшла друком також низка фундаментальних енциклопедичних праць: перше видання «Українського радянського енциклопедичного словника» у 3-х томах (за ред. М. Бажана, 1966–1968), «Енциклопедія народного господарства Української РСР» у 4-х томах (відп. ред. С. Ямпольський, 1969–1972), «Радянська енциклопедія історії України» у 4-х томах (відп. ред. А. Скаба, 1969–1972), перша в світі «Енциклопедія кібернетики» у 2-х томах (відп. ред. В. Глушков, 1973) та інші відомі галузеві й регіональні енциклопедичні одно- й багатотомники, до створення яких було причетно багато провідних науковців академічних установ. Однак характерною особливістю статей у цих виданнях, особливо суспільного й історичного спрямувань, є пропагандистський підхід у викладенні фактів, оцінці подій чи характеристиці осіб. Загалом у той час енциклопедична справа була радше частиною (складовою) державної політики, ніж фундаментальної науки. Хоча все ж необхідно наголосити на тому, що підготовка зазначених вище енциклопедій із науково-методичної точки зору була на високому рівні, а

ідеологічне нашарування стосувалося на той час майже всіх соціогуманітарних наукових напрямів, особливо історичних галузей.

Академічна енциклопедистика за роки незалежності держави зробила суттєвий прорив у подоланні інтелектуальної ізоляваності, ознайомленні зі світовим досвідом у всіх сферах життя, відтворенні повної картини історії, науки, культури. Наголосимо, що особлива роль у цьому належить «Енциклопедії Сучасної України». Це видання про сучасне політичне, економічне, наукове, культурне та духовне життя в Україні, яке ґрунтується на кращих традиціях як вітчизняної, так і зарубіжної енциклопедистики. Серед авторів енциклопедії – відомі у світі дослідники, визнані авторитети у своїй галузі – провідні фахівці НАН України, галузевих академій, науковці вищої школи, мистецтвознавці, краєзнавці, видатні науковці діаспори. Зауважимо, що натеper вона складається з 23-х томів і є найбільшим в Україні енциклопедичним виданням, оскільки кількісно вже переважає найбільшу донедавна 17-ти томну «Українську радянську енциклопедію». Ще одна важлива особливість цієї енциклопедії – представлення її в мережі Інтернет як мультимедійної онлайн-енциклопедії.

Великим науково-культурним досягненням стало публікування академічними установами низки галузевих енциклопедій, серед яких – фундаментальна «Енциклопедія історії України» в 10-ти томах і 2-х книгах (відп. ред. В. Смолій, 2003–2020), «Шевченківська енциклопедія» в 6-ти томах (відп. ред. М. Жулинський, 2012–2015), «Юридична енциклопедія» в 6-ти томах (відп. ред. Ю. Шемшученко, 1998–2004), «Політична енциклопедія» (відп. ред. Ю. Левенець, 2012), «Енциклопедія етнокультурознавства» (відп. ред. Ю. Римаренко, 2000–2002), енциклопедія «Українська мова» (відп. ред. В. Русанівський, 3 перевидання, 2000–2007), 5 томів «Української музичної енциклопедії» (відп. ред. Г. Скрипник, 2006–2018), «Філософський енциклопедичний словник» (відп. ред. В. Шинкарук, 2002), «Астрономічний енциклопедичний словник» (відп. ред. І. Климишин, А. Корсунь, 2003), 2-томний енциклопедич-

ний словник «Фізика твердого тіла» (відп. ред. В. Бар'яхтар, 1996–1998). Нещодавно опубліковано «Українську нафтогазову енциклопедію» (відп. ред. В. Іванишин, 2016), перші томи «Франківської енциклопедії» в 7-ми томах (відп. ред. М. Жулинський, 2016) та енциклопедії «Країни світу і Україна» в 5-ти томах (відп. ред. А. Кудряченко, 2017).

Нині академічні колективи працюють над створенням енциклопедії про другу світову війну [8], сучасної української літературної енциклопедії [9]. Не обійшлося й без несподіванок: за останні два роки вийшли другом три різні енциклопедії з фольклористики – «Українська фольклористична енциклопедія» (три видання мають ідентичну назву – див. далі перелік академічних енциклопедичних видань).

Варто також згадати про участь різних установ НАН України в підготовці низки українських енциклопедичних видань, що опубліковані поза Академією. Серед них – енциклопедії, укладені Науковим товариством імені Шевченка, наприклад, багатотомна енциклопедія «Наукове товариство імені Шевченка» (відп. ред. О. Купчинський, 2012–2020) – за участі Інституту енциклопедичних досліджень НАН України; проект «Гірнична енциклопедія» (кер. В. Білецький, містить «Тлумачний гірничий словник», «Гірничий енциклопедичний словник» і «Малу гірничу енциклопедію», 1998–2013) – за участі Інституту геохімії, мінералогії та рудоутворення імені М. Семененка НАН України, Інституту фізико-органічної хімії й вуглехімії імені Л. Литвиненка НАН України. А також енциклопедії, створені різними видавництвами, наприклад, «Українська літературна енциклопедія» (відп. ред. І. Дзевєрін, М. Жулинський, 1988–1995) – за участі Інституту літератури імені Т. Шевченка НАН України; «Енциклопедія Львова» у 4-х томах (відп. ред. А. Козицький, І. Підкова, 2007–2010) – за участі Інституту українознавства імені І. Крип'якевича НАН України та Інституту народознавства НАН України; «Екологічна енциклопедія» у 3-х томах (відп. ред. А. Толстоухов, 2006–2008) – за участі Інституту ботаніки імені М. Холодного та Інституту зоології імені І. Шмальгаузена; «Українська дипломатична енци-

клопедія» у 2-х томах (відп. ред. Л. Губерський, 2004) – за участі Інституту держави і права імені В. Корецького. Нині фахівців НАН України залучено також до створення «Великої української енциклопедії», що готує до друку державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво».

Згадаємо й про те, що чимало українських видань, що створюють поза академічними інститутами, часто запозичують принципи й методичні рекомендації, запропоновані для укладання академічних енциклопедій. Наприклад, у передмові до «Тернопільського енциклопедичного словника» зазначено, що його укладають на засадах «Енциклопедії Сучасної України».

Спираючись на «Корпус енциклопедичних видань України», пропонуємо кількісний аналіз академічних енциклопедій (перелік відібраних для аналізу академічних видань подано нижче). Загальна кількість енциклопедичних видань, підготовлених академічними установами за понад 100-річний період, – 60. Відповідно до класифікації – [10, с. 60] їх можна об'єднати в два основні типи (рис. 1):

- загальні енциклопедії – 3 (ЕСУ, УРЕ, УРЕС);
- спеціалізовані енциклопедичні видання (галузеві, регіональні, персональні) – 57.

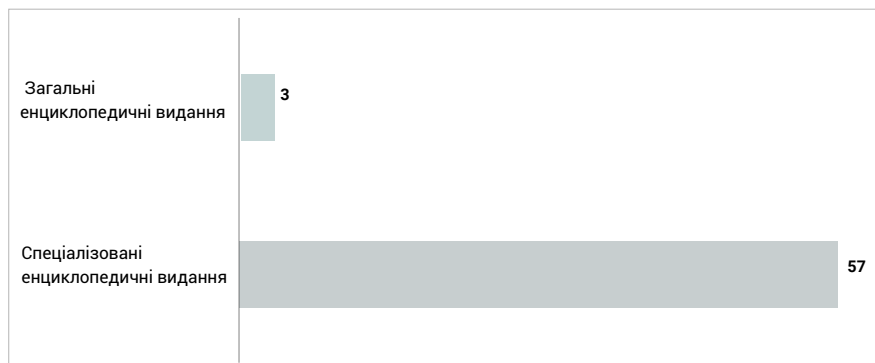

Рис. 2.1. Типологічний розподіл енциклопедичних видань НАН України

Спеціалізовані енциклопедії репрезентують такі наукові напрями (рис. 2):

- суспільно-гуманітарні науки – 48 видань;
- фізико-математичні науки – 6 видань;
- хімічно-біологічні науки – 6 видань.

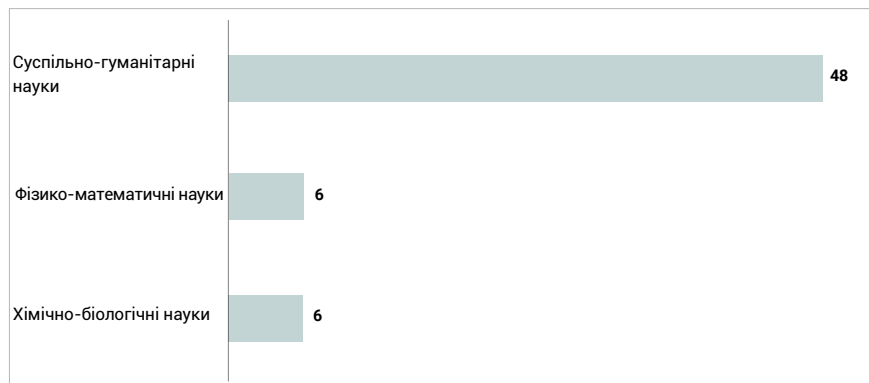

Рис. 2.2. Розподіл енциклопедичних видань за науковими напрямками

Зіставимо енциклопедичні видання й установи НАН України різних наукових напрямів, у яких їх укладають (рис. 3). Згідно з даними 2021 року [11, с. 35] в Академії діють 3 секції та 153 наукові установи:

- секція суспільних і гуманітарних наук – 33 установи і 48 енциклопедичних видань;
- секція фізико-технічних і математичних наук – 77 установ і 6 енциклопедичних видань;
- секція хімічних та біологічних наук – 53 установи і 6 енциклопедичних видань.

Викладені статистичні дані наштовхують на певні міркування.

Для розвитку науки, представлень її досягнень державною мовою важливо, щоб кожна чи декілька установ НАН України мали енциклопедичне видання, що висвітлює наукові досягнення й здобутки академічних працівників і загалом

науковців України в тій чи іншій галузі знань. Такі видання, окрім наукового, матимуть практичне значення – слугувати дієвим засобом популяризації в суспільстві науки загалом і НАН України зокрема.

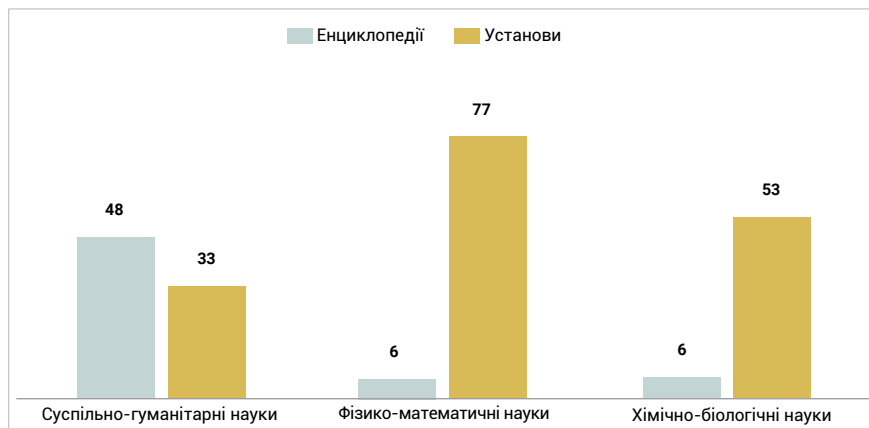

Рис. 2.3. Представлення академічних знань в енциклопедичному форматі (співвідношення установ різних секцій НАН України та енциклопедичних видань, підготовлених у них)

Енциклопедії завжди були показником рівня розвитку різних галузей науки, культури, суспільних та політичних процесів. Як видно з поданих діаграм, номенклатура і діапазон універсальних, галузевих, тематичних, хронологічних енциклопедичних та інших довідкових видань у сфері дисциплін соціогуманітарного профілю постійно розширюється. При цьому, як зауважують фахівці, «зберігається потреба осучаснення інтерпретації та оцінок історичних подій, фактів, персоналій історії відповідно до рівня знань, виявлення до того невідомих джерел та нових суспільно-політичних умов» [8].

Попри порівняно велику кількість енциклопедичних видань соціогуманітарного спрямування, відзначаємо відсутність ґрунтовних енциклопедичних видань про: економіку, соціологію, всесвітню історію, археологію, сходознавство,

мистецтвознавство тощо. Можемо констатувати, що перед українською енциклопедистикою – ще багато завдань не лише в галузі природничих чи технічних наук, а й гуманітарних. Між іншим, у сусідній Білорусі виданнями енциклопедичного формату охоплено майже всі сфери життя – див.: [12, с. 211–253]. Переважну більшість цих видань підготовлено у Головній редакції Білоруської радянської енциклопедії, що від 1 січня 1967 року створена у системі АН Білорусі. Від 1991 року видавництво має назву «Беларуская Энцыклапедыя імя П. Броўкі». Зазначимо, що нині воно переживає складні часи, натомість Національна академія наук Білорусі має намір розвивати академічну енциклопедистика – саме там планують створювати національну онлайн-енциклопедію. Для цього в Центральній науковій бібліотеці НАН Білорусі створено Центр із підготовки енциклопедичних видань. Софія Самуель, керівник цього центру, в одному з інтерв'ю зауважує: «У Білорусі завжди велику увагу приділяли розвитку енциклопедичного книговидання. Енциклопедія – бренд країни, з-поміж інших брендів і символів енциклопедія відображає розвиток країни, висвітлює її історію, традиції. Плоди праці білоруських енциклопедистів завжди високо оцінювали колеги з інших держав – це дуже важливий для нас показник» [13].

Вагомим надбанням підготовки загальних енциклопедій минулого століття можна вважати практику залучення до написання енциклопедичних статей відомих науковців, наукових колективів, установ, товариств тощо. Власне, цю традицію започаткували ще Дідро й Д'Аламбер у 18 ст., коли до написання їхньої «Енциклопедії» залучили відомих мислителів і культурних діячів того часу. Відтоді методика співпраці видавництва з авторами лише вдосконалювалась. Останнім часом з'являються праці, що дають змогу докладно ознайомитись з досвідом підготовки важливих в історії енциклопедистики видань. Серед них – дослідження «3 лабораторії творення “Енциклопедії українознавства”» [14], що містить значну кількість опрацьованого й представленого увазі читача джерельного матеріалу, висвітлюючи особливості спів-

праці редакції «Енциклопедії українознавства» з авторами. За словами А. Атаманенко й Н. Мартинюка, «це цінні документи, особливо листування, що є частиною значного документального масиву, розкиданого по різних континентах і країнах, де жили та працювали автори та редактори різних наукових напрямів, представлених в енциклопедії. Цілком вірогідно, що частина джерел, що розкривають процес тогочасної наукової співпраці українських дослідників над творенням великого енциклопедичного проекту сьогодні значною мірою втрачена разом із приватними архівами дослідників, частина зберігається в приватних та державних архівосховищах поза Сарселем. Тому публікація цього джерельного комплексу, що сформувався у «колисці» «Енциклопедії українознавства», є важливою як з точки зору його інформативності, так і з точки зору збереження» [15, с. 41–42].

У контексті залучення вчених до створення енциклопедичних видань варто згадати про важливість проведення попередньої роботи: затвердження концептуальних і методичних засад, на яких буде створюватися енциклопедичне видання, укладання словника, узгодження низки питань із підготовки матеріалів. Зазвичай редакція видає методичні рекомендації, розробляє схеми чи зразки статей, укладає бібліографічні покажчики й часто започатковує публікування періодичного чи неперіодичного збірника (журналу, вісника, бюлетеня). «З метою налагодження тісних зв'язків із читачами та для ширшого залучення наукових установ і громадських організацій до підготовки статей УРЕ редбюро енциклопедії на своєму засіданні 23 січня 1931 р. ухвалило рішення створити “Бюлетень УРЕ”» – про це говориться в першому номері цього видання (див.: [16]). Н. Черниш зауважує, що на його сторінках мали на меті оприлюднювати інструктивні та науково-методичні матеріали, призначені для авторів і редакторів енциклопедії [3, с. 153].

Подібне інформаційне видання мала й редакція «Енциклопедії українознавства» – «Вісті із Сарселю», в якому обговорювалися нагальні проблеми створення ЕУ, провадили

дискусії, друкували відгуки як на окремі статті, так і енциклопедію загалом, оцінки їх. Ці видання є важливим та цікавим джерелом відомостей про творення українських енциклопедій.

Започаткував такий часопис під назвою «Енциклопедичний вісник України» й Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. Окрім цього, для створення «Енциклопедії Сучасної України» важливим було попереднє напрацювання методичних інструкцій щодо підготовки статей для вузького кола осіб (редакторів, авторів), а згодом їх опубліковано науковим виданням – [17]. Нині в авторській базі ЕСУ – понад 4000 осіб, які брали чи беруть участь у підготовці статей для енциклопедії, велика частина з яких – науковці, зокрема працівники академічних інститутів. Загалом редакція енциклопедії має налагоджені контакти з переважною більшістю науково-дослідних установ Академії, а також закладів вищої освіти, обласних, районних і міських державних адміністрацій, творчих спілок, музеїв, спортивних товариств, громадських організацій. Широка консолідація фахівців над створенням національної енциклопедії – це запорука успішності видання, умова його об'єктивності й науковості.

Енциклопедичні видання установ Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України (48 позицій)

- Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. / редкол.: В. Тацій та ін.; Національна академія правових наук України, Інститут держави і права ім. В. Корецького НАН України, Національний юридичний університет ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2016–2019.
- Енциклопедичний словник понять і термінів з етнології / укл. С. Павлюк; Інститут народознавства НАН України». Львів, 2020.
- Енциклопедія етнокультурознавства: у 2 ч. / редкол.: Ю. Римаренко, Ю. Шемшученко та ін.; Інститут держави і права ім. В. Корецького НАН України. Київ, 2000–2002.

- Енциклопедія історії України: у 10 т. і 2 кн. / редкол.: В. Смолій та ін.; Інститут історії України НАН України. Київ, 2003–2019.
- Енциклопедія м. Часів Яр / редкол.: В. Гірчак та ін.; Центр пам'ятокознавства НАН України. Часів Яр; Київ, 2010.
- Енциклопедія міжнародного права: у 3 т. / редкол.: Ю. Шемшученко, В. Денисов, К. Савчук та ін.; Інститут держави і права ім. В. Корецького НАН України. Київ: Академперіодика, 2014–2019.
- Енциклопедія морських катастроф України: затонулі пам'ятки античної, середньовічної і новітньої історії: залишки міст і поселень, військові кораблі, цивільні судна, авіа- та бронетехніка / укл.: С. Воронов; Інститут археології НАН України. Київ, 2008.
- Енциклопедія народного господарства Української РСР: у 4 т. / відп. ред. С. Ямпольський. Київ: Головне видавництво УРЕ АН УРСР, 1969–1972.
- Енциклопедія Сучасної України: в 30 т. Т. 1–23 / гол. редкол.: І. Дзюба, А. Жуковський, М. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2001–2021.
- Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Енциклопедія: у 4 т. / Івано-Франківська обласна державна адміністрація; Інститут історії України НАН України, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Кураса НАН України, Інститут народознавства НАН України. Івано-Франківськ, 2018–2021.
- Звід пам'яток історії та культури України / редкол.: В. Смолій, Г. Боряк та ін.; Інститут історії України НАН України. Київ, 1999–2018;
- Дипломатія сучасної України: Енциклопедичний довідник / редкол.: М. Железняк, І. Дзюба та ін. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 1997.
- Історична наука у Національній академії наук України

- в особах: Енциклопедичний довідник / укл. В. Смолій, Г. Боряк, В. Даниленко та ін. Київ: Інститут історії України НАН України, 2018.
- Історія міст і сіл Української РСР: у 26 т. / гол. ред. П. Тронько. Київ: Головна редакція УРЕ АН УРСР, 1968–1973.
 - Країни світу і Україна: у 5 т. Т. 1: Північна Європа. Західна Європа. Південна Європа / редкол.: А. Кудряченко, А. Бульвінський та ін.; Інститут всесвітньої історії НАН України. Київ: Фенікс, 2017.
 - Культура: Ілюстрована енциклопедія України / укл.: М. Попович. Київ, 2010.
 - Мала енциклопедія етнодержавознавства / редкол.: Ю. Римаренко та ін.; Інститут держави і права ім. В. Корецького НАН України. Київ, 1996.
 - Мала енциклопедія міжнародного права / редкол.: Ю. Бошицький та ін.; Київський університет права НАН України. Київ, 2013.
 - Мала енциклопедія теорії держави і права / редкол.: Ю. Бошицький та ін.; Київський університет права НАН України. Київ, 2010.
 - Мала енциклопедія українського народознавства / редкол.: С. Павлюк та ін.; Інститут народознавства НАН України. Львів, 2007.
 - Мала енциклопедія канонічного права / укл. Ю. Бошицький та ін.; Київський університет права НАН України. Київ, 2018.
 - Мала енциклопедія прав людини / укл. Ю. Бошицький, О. Харчук та ін.; Київський університет права НАН України. Київ, 2018.
 - Микола Костомаров: Віхи життя і творчості: Енциклопедичний довідник / редкол.: В. Смолій, Ю. Пінчук, О. Ясь; Інститут історії України НАН України. Київ, 2005.
 - Мистецтво: терміни та поняття: Енциклопедичне видання: у 2 т. / С. Безклубенко; Інститут культурології Академії

мистецтв України; НАН України; Акад. пед. наук України; Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2008–2010.

- Наукове товариство імені Шевченка. Енциклопедія. Т. 1–4 / редкол.: О. Купчинський та ін.; НТШ, Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. Львів, 2012–2019.
- Політична енциклопедія / редкол.: Ю. Левенець, Ю. Шаповал та ін.; Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Кураса. Київ, 2012.
- Політологічний енциклопедичний словник: у 2-х вид. / редкол.: Ю. Шемшученко, В. Бабкін та ін.; Інститут держави і права ім. В. Корецького НАН України. Київ, 1997–2004.
- Радянська енциклопедія історії України: у 4 т. / відп. ред. А. Скаба. Київ: Головне видавництво УРЕ АН УРСР, 1969–1972.
- Тарас Шевченко: енциклопедичний онлайн-портал / Інститут літератури ім. Т. Шевченка НАН України; Інститут телекомунікацій і глобального інформаційного простору НАН України. Київ, 2014.
- Україна в міжнародних відносинах: Енциклопедичний словник-довідник. Вип. 1–4 / Інститут історії України НАН України. Київ, 2009–2013.
- Українська літературна енциклопедія: у 5 т. Т. 1–3 / редкол.: І. Дзевєрін, М. Жулинський та ін.; Інститут літератури ім. Т. Шевченка НАН України. Київ, 1988–1995.
- Українська мова: Енциклопедія: у 4-х вид. / редкол.: В. Русанівський та ін.; Інститут української мови НАН України; Інститут мовознавства ім. О. Потебні НАН України. Київ, 2004–2013.
- Українська музична енциклопедія: у 6 т. Т. 1–5 / редкол.: Г. Скрипник та ін.; Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського НАН України. Київ, 2006–2018.

- Українська радянська енциклопедія: у 17 т. / за ред. М. Бажана. Київ: Головне видавництво УРЕ АН УРСР, 1959–1965.
- Українська релігієзнавча енциклопедія: онлайн-енциклопедія / гол. ред. А. Колодний. Київ: Інститут філософії НАН України, 2015.
- Українська славістична фольклористика (XIX – початок XXI століття). Енциклопедичний словник / гол. ред. Г. Скрипник. Київ: Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського НАН України, 2019.
- Українська фольклористична енциклопедія / гол. ред. В. Сокіл; Інститут народознавства НАН України. Львів, 2018.
- Українська фольклористична енциклопедія: у 2-х т. Т. 1-2 / гол. ред. М. Дмитренко; Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського НАН України. Київ: Сталь, 2018–2020.
- Українська фольклористична енциклопедія / гол. ред. Г. Скрипник; Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського НАН України. Київ, 2019.
- Український енциклопедичний кінословник / редкол.: С. Безклубенко та ін.; Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського НАН України. Київ, 2006.
- Український радянський енциклопедичний словник: у 3 т. / за ред. М. Бажана. Київ: Головне видавництво УРЕ АН УРСР, 1966–1968.
- Філософія політики: Короткий енцикл. словник / авт.-упоряд. В. Андрущенко; НАН України; Акад. пед. наук України; Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ: Знання України, 2002.
- Філософський енциклопедичний словник: А–Я / редкол.:

В. Шинкарук та ін.; Інститут філософії ім. Г. Сковороди НАН України. Київ, 2002.

- Франківська енциклопедія: у 7 т. Т. 1 / редкол.: М. Жулинський, Є. Нахлік та ін.; Інститут Івана Франка НАН України. Львів, 2016.
- Художня культура західних і південних слов'ян (XIX – початок XX століття): Енциклопедичний словник / редкол.: Г. Скрипник та ін.; Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського НАН України. Київ, 2006.
- Шевченківська енциклопедія: у 6 т. / редкол.: М. Жулинський та ін.; Інститут літератури ім. Т. Шевченка. Київ, 2012–2015.
- Шевченківський словник: у 2 т. / редкол.: Є. Кирилук та ін.; Інститут літератури ім. Т. Шевченка. Київ, 1976–1978.
- Юридична енциклопедія: у 6 т. / редкол.: Ю. Шемшученко та ін.; Інститут держави і права ім. В. Корецького НАН України. Київ: Українська енциклопедія ім. М. Бажана, 1998–2004.

Енциклопедичні видання установ Секції фізико-технічних і математичних наук НАН України (6 позицій)

- Астрономічний енциклопедичний словник / редкол.: І. Климишин, А. Корсунь та ін.; ГАО НАН України, Львівський нац. ун-т. Київ; Львів, 2003.
- Енциклопедія кібернетики: у 2 т. / редкол.: В. Глушков та ін.; Інститут кібернетики АН УРСР. Київ: Головне видавництво УРЕ, 1973.
- Імена України в Космосі: Науково-енциклопедичне видання / редкол.: І. Вавилова, В. Плачинда; ГАО НАН України. Київ, 2003.
- Надтверді абразивні матеріали в механообробці: Енциклопедичний довідник / редкол.: М. Новіков та ін.; Інсти-

тут надтвердих матеріалів ім. В. Бакуля НАН України. Київ, 2013.

- Неорганическое материаловедение: Энциклопедическое издание / сост.: Г. Гнесин и др.; Институт проблем материаловедения им. И. Францевича НАН Украины. Киев, 2007–2008.
- Физика твердого тела: Энциклопедический словарь: в 2 т. / редкол.: В. Барьяхтар и др. Киев: Наукова думка, 1996–1998.

Енциклопедичні видання установ Секції хімічних і біологічних наук НАН України (6 позицій)

- Ихтиопатологическая энциклопедия / редкол.: О. Давидов та ін.; Інститут зоології ім. І. Шмальгаузена НАН України. Київ, 2000.
- Мінералогічна енциклопедія України (Українська мінералогія): онлайн-енциклопедія / за ред. О. Пономаренка; Інститут геохімії, мінералогії та рудоутворення ім. М. Семененка НАН України. Київ, 2016.
- Паразитологія та патологія риб: Енциклопедичний словник-довідник / редкол.: А. Гаєвська та ін.; Інститут біології південних морів ім. О. Ковалевського НАН України. Київ, 2004.
- Українська енциклопедія лісівництва: у 2 т. / редкол.: С. Генсірук та ін.; НТШ, НАН України. Львів, 1999–2007.
- Українська нафтогазова енциклопедія / редкол.: В. Іванишин та ін.; Інститут геології і геохімії горючих копалин НАН України. Львів, 2016.
- Энциклопедия сапфира / ред. Е. Добровинская и др.; Институт монокристаллов НАН Украины. Харьков, 2004.

2.2. Огляд академічних електронних енциклопедій

Українська соціогуманітаристика вже має власну традицію електронної енциклопедистики, де чільне місце посідають академічні енциклопедичні проекти.

Згідно зі Статутом Національної академії наук України¹, серед завдань її діяльності є здійснення пропаганди досягнень науки і техніки, сприяння поширенню наукових знань, систематичне висвітлення результатів досліджень у засобах масової інформації та інших джерелах. А відповідно до однієї з постанов² Академії, установи НАН України мають розширювати використання наявних каналів донесення інформації до широкого загалу для висвітлення ролі науки в сучасному світі. Уважаємо, що наукові результати кожної установи НАН України презентувати суспільству доречно також у вигляді енциклопедичних видань, адже, як зазначають В. Смолій, Г. Боряк, «енциклопедичні студії посідають особливе місце в європейській та світовій науці, оскільки не лише узагальнюють і систематизують наші знання, а й представляють їх суспільству» [18, с. 44]. Саме енциклопедичне представлення знань сприяє їхньому поширенню серед широких верств населення, а особливо, якщо енциклопедію створено в сучасному онлайн-форматі, адже, згадуючи твердження Н. Гаврилишиної, «електронні енциклопедії країни становлять посиленний інтерес серед її мешканців: загальнодоступна онлайн-енциклопедія «Вікіпедія» показала суспільству, чого саме не вистачає сучасній українській науці, зокрема популяризації маловідомих подій та фактів і спрощеного доступу до інформації» [19].

Пропонуємо опис електронних енциклопедій установ НАН України. У фокусі нашої уваги – передусім інтерактивні

¹Статут Національної академії наук України (у редакції 2021 року, зареєстрований Міністерством юстиції України, наказ № 2591/5).

²Постанова Президії НАН України Про створення комісії з питань комунікацій із суспільством і популяризації наукової діяльності (№ 218 від 04.11.2020).

ресурси, тобто інтернет-сайти, що забезпечені сучасними засобами навігації й пошуку інформації серед наявного в них контенту.

Першою академічною енциклопедією, що було розміщено в мережі Інтернет, вважають «**Енциклопедію історії України**» (ЕІУ). Вона складається з 10-ти томів і 2-х тематичних книг, укладених вченими Інституту історії України НАН України. Це найбільш фахове довідкове видання з історії України. Започатковуючи роботу над його підготовкою, Президія НАН України зарахувала його до «кола пріоритетних напрямів досліджень у галузі соціальних і гуманітарних наук» [20, с. 6].

На порталі Інституту історії України ЕІУ подано у вигляді файлів формату PDF фактично одночасно з появою відповідного тому. Проміжним етапом створення власне електронної енциклопедії планували також підготовку її мультимедійної версії на оптичних дисках [21, с. 46]. Та згодом енциклопедичні статті адаптували до вимог онлайн-енциклопедій, створивши на порталі Інституту відповідну базу даних та навігацію до неї з можливостями пошуку³. Зокрема, для користувачів запропоновано пошук серед гасел і окремо в тексті статей. Ознайомитись зі статтями можна також завдяки абетковій навігації (рис. 2.4). Створення онлайн-енциклопедії сприяло й те, що її від початку готували з використанням комп'ютерних технологій (йдеться про електронні бази статей, фотокарток тощо).

Запускаючи електронну версію енциклопедії, її творці висловлювали сподівання, що вона дасть змогу «якнайширше розповсюдити даний інтелектуальний продукт, зробити його загальнодоступним і широковідомим. Окрім цього, укладачі мали намір з часом створити цілком новий довідковий інформаційний ресурс, який може оперативнo коригуватися і доповнюватися відповідно до новітніх наукових знахідок, відкриттів, ідей, концепцій тощо» [2, с. 75].

³Див.: <http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?C21CO=F&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU> (переглянуто: 12.02.2021 р.).

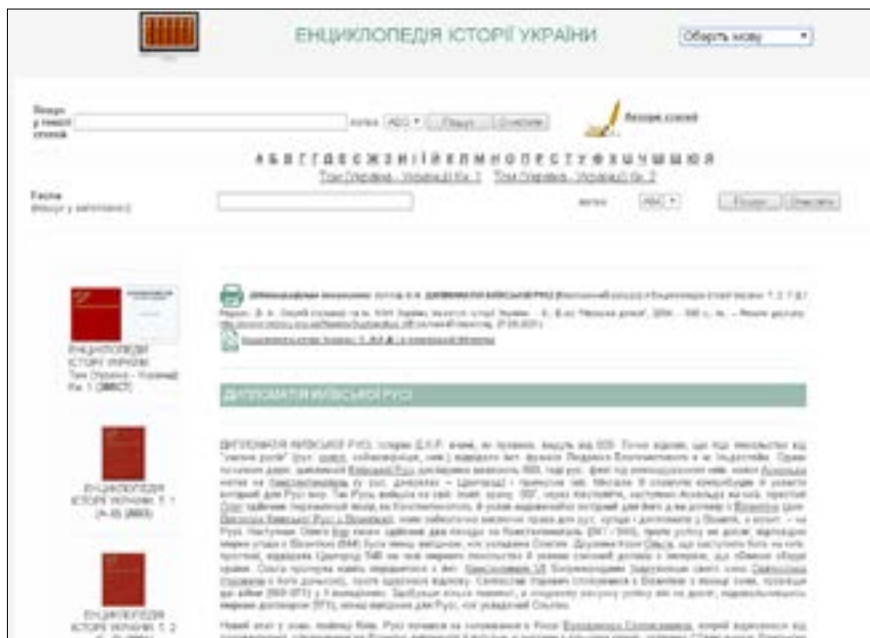

Рис. 2.4. Зображення інтерфейсу сайту «Енциклопедії історії України» (сторінка статті про дипломатію в Київській Русі)

Прикладом цього може слугувати план цифровізації енциклопедії, що нині створюють в Інституті історії України під назвою «Україна в другій світовій війні». За словами О. Маєвського, реалізація цього проекту, окрім друку видання, передбачає в майбутньому виклад оновленої та доповненої інформації в мережеву версію «Енциклопедії історії України» [22, с. 221].

Ще однією особливістю електронної ЕІУ є співпраця з українською «Вікіпедією», що покликана покращити якість вікіпедійних статей, присвячених історії України. Це означає, що статті енциклопедії можуть дублюватися на іншому інтернет-сайті, зокрема «Вікіпедії» (забезпечено ліцензією Creative Commons BY-SA, на умовах якої статті ЕІУ опубліковані й доступні на порталі Інституту історії України).

Важливим академічним соціогуманітарним проектом є «**Енциклопедія Сучасної України**», інтернет-версію⁴ (рис. 2.5.) якої Інститут енциклопедичних досліджень НАН України запустив 7 жовтня 2014 року. Поява електронної версії була нагальною потребою часу, адже головна енциклопедія країни в нових умовах не може бути лише друкованим виданням – це яскраво підтверджує досвід світової енциклопедистики. ЕСУ – доволі популярна енциклопедія в Україні, тому побажання створити її онлайн-версію, що забезпечить швидкий доступ до сучасних енциклопедичних знань, висловлювало багато представників української інтелігенції, звісно, й редакція розуміла важливість вирішення цього питання й робила відповідні кроки, щоб «у найближчій перспективі ЕСУ стала на електронний шлях» [23, с. 9].

Рис. 2.5. Зображення інтерфейсу сайту «Енциклопедії Сучасної України» (сторінка статті про письменника П. Загребельного)

⁴Див.: <http://esu.com.ua> (переглянуто: 12.02.2021 р.).

Нині сайт ЕСУ, вміщуючи понад 63 тис. статей із опублікованих 23-х томів, – найбільший за кількістю гасел академічний енциклопедичний ресурс, до якого щодня звертається в середньому 6 тис. користувачів. Особливістю електронної версії ЕСУ є те, що її не можна назвати повним аналогом паперових томів попри те, що саме на їхній основі створено онлайн-енциклопедію. Окрім широко представленого мультимедійного матеріалу, відсутнього в томах, важливою відмінною ознакою є те, що статті в електронній версії можуть містити більш актуальні відомості (час від часу матеріали електронної енциклопедії редакція оновлює). Більш докладно про електронну версію ЕСУ – див. розділ 3.

Роль НТШ в історії України, розкриття основних наукових проблем, над якими працювали й працюють члени товариства, їхні досягнення і відкриття в різних галузях науки висвітлює 10-ти томна енциклопедія «**Наукове товариство імені Шевченка**» (рис. 2.6). С. Хороб наголошує, що енциклопедію НТШ «чекали впродовж останніх десятиліть як ті, хто входить до цього наукового громадського товариства в Україні, так і ті, хто мешкає поза її межами, або ж ті, хто так чи інакше просто знайомий з історією та діяльністю, завданнями та структурою цієї давньої (виникла ще 1873 року) української інституції» [24, с. 560]. Хоча, за словами О. Яся, проєкт такої енциклопедії «виношувався впродовж досить тривалого часу, зокрема здолав низку віх на своєму шляху. Ще 1922 р. В. Щурат пропонував підготувати історичний довідник до 50-річчя НТШ» [25, с. 196].

Над укладанням цього енциклопедичного видання НТШ спільно з Інститутом енциклопедичних досліджень НАН України працює від 2012 року, й нині опубліковано 4 томи. Провідна участь Інституту в цьому проєкті – створення електронної версії енциклопедії НТШ⁵, в основу якої було покладено досвід розроблення сайту ЕСУ. Можна сказати, що онлайн-енциклопедія перебуває на початках свого впровадження, оскільки містить нині лише матеріали перших двох

⁵Див.: <http://encyclopedia.com.ua> (переглянуто: 12.02.2021 р.).

томів (а це статті на літери «А»–«В»), з якими можна ознайомитися завдяки системі пошуку або ж абетковій навігації.

Рис. 2.6. Зображення інтерфейсу сайту енциклопедії «Наукове товариство імені Шевченка» (сторінка статті про І. Вагілевича)

Важливим для української культури також електронний проект є «Портал Шевченка»⁶ (рис. 2.7). Його презентували 2014 року з нагоди 200-річчя Кобзаря.

Створення цього інформаційного ресурсу було ініційовано Малою академією наук України, а його наповнення здійснювали фахівці Інституту літератури імені Т. Шевченка. Розробленню сайту сприяв також Інститут кібернетики імені В. Глушка до НАН України. Власне, портал є цікавою мультимедійною базою різноманітної інформації про видатного українця, а не онлайн-енциклопедією. Окрім того, що сайт подає оцифровані матеріали 6-ти томної «Шевченківської енциклопедії», що уклав Інститут літератури імені Т. Шевченка

⁶Див.: <http://kobzar.ua> (переглянуто: 12.02.2021 р.).

НАН України за участі шевченкознавців України та діаспори, він містить і багато іншої цінної інформації.

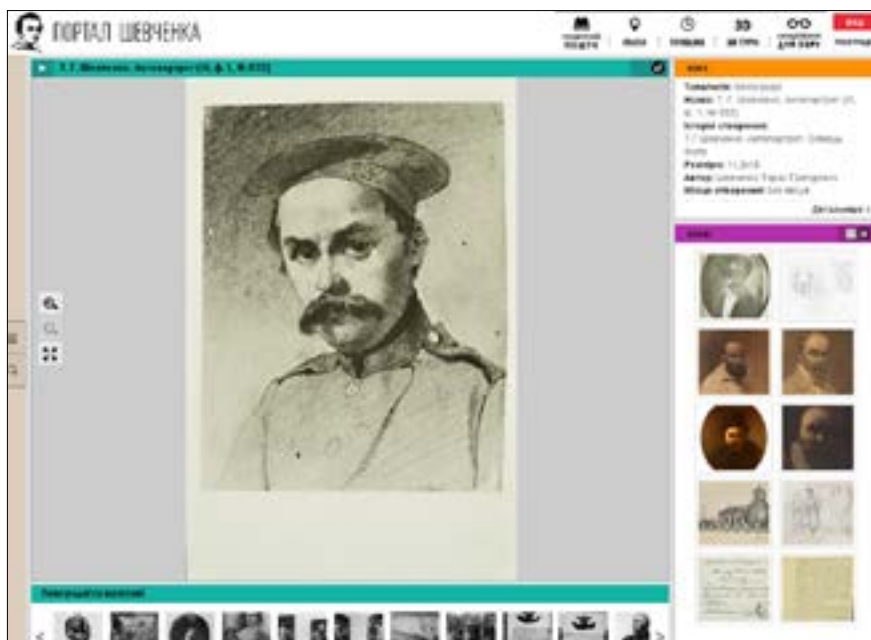

Рис. 2.7. Зображення інтерфейсу сайту «Портал Шевченка» (сторінка із зображенням автопортрета Тараса Шевченка та інформацією про цей мистецький твір)

Зокрема, в електронному вигляді можна ознайомитися з оригінальними рукописами поета, малярською спадщиною, архівними документами, що стосуються його життя та творчості, художніми, документальними фільмами, теле- і радіопередачами, піснями на вірші Тараса Шевченка. Уміщено також зібрані дослідниками матеріали про населені пункти, вулиці, пам'ятники, заклади й установи, що названо ім'ям Т. Шевченка або мають стосунок до нього. Сайт демонструє наявність окремого типу подання контенту – таймлайну, на що звертає увагу Т. Василюк: «Цей інструмент відтворює життя відомого поета, письменника, художника Т. Шевченка на

стрічці часу, якою може кожен керувати, читати у довільній послідовності, переглядати будь-коли, використавши фотографії з життя Великого Кобзаря та ілюстрації з його творчості» [26]. Ресурс прикметний ще й тим, що адаптований для людей із вадами зору.

Портали такого типу науковці називають антологічними базами даних [27, с. 102] або – консолідованими інформаційними ресурсами, що «створюються з метою забезпечення до них максимально повного доступу широкого кола користувачів, збереження культурного надбання країн, формування єдиного якісного інформаційного середовища, яке відображало б їх ментальну специфіку. Потреба в таких ресурсах зумовлена зміною способів функціонування інформації у сучасному світі, інтенсивним розвитком новітніх інформаційно-комунікаційних засобів у суспільстві, яке ґрунтується на знаннях» [28, с. 15]. Дехто іменує їх розподіленою інформаційною системою як «різновид наукового сайту, що орієнтований на збір, зберігання, пошук і обробку текстової або фактологічної інформації» [29, с. 24]. Експерти з бібліотечної та архівної справи послуговуються терміном електронні колекції як «систематизована сукупність електронних ресурсів, об'єднаних за тематичною або будь-якою іншою формальною ознакою (персоналія, хронологія, мова тощо) відповідно до обґрунтованого обрання основного поняття, яке є змістовим ядром інформаційного масиву, що дає змогу здійснювати цілеспрямований добір документів та забезпечує комфортний доступ для користувачів» [30, с. 325]. Фахівці з літературознавства часто вдаються до терміна корпус, вважаючи, зокрема, «Портал Шевченка» корпусом текстів про персоналію [31, с. 7].

Те, що «Портал Шевченка» не лише енциклопедично характеру, а й містить багато інших різних матеріалів, О. Бондарева вважає закономірним розвитком культурної сфери, яка вже не є другорядним додатком економічно-соціальних відносин, а набуває ознак «життєтворчого механізму, наділеного можливостями суспільної діагностики та прогностики, як світу, здатного об'єднувати інтелектуалів

і їхні зусилля в подоланні суспільних стереотипів, у формуванні нових траєкторій суспільного життя. Відповідно, і художні біографії, і нові форми їх презентації перестають бути лише “власне біографіями”, тож потребують концептуальності, діалогу з реципієнтами, інших форм інтерактивності. А головне – мають враховувати динамічний досвід гуманітаристики 20–21 століть з її підходами до людської індивідуальності, пасіонарності, творчих артикуляцій, пам’яті й забуття, інтертекстуальності та інтермедіальності сучасної культури» [там само, с. 8]. За словами окремих дослідників, епідемія коронавірусу засвідчує новий поштовх «цифровізації» української культури [27, с. 102], а отже, можна очікувати на появу дедалі нових культурних онлайн-проектів інформаційного, інформаційно-довідкового чи власне енциклопедичного характеру.

Рис. 2.8. Зображення інтерфейсу сайту «Шевченківська енциклопедія»

Варто також згадати й про те, що на початках, створюючи «Шевченківську енциклопедію», планували реалізувати й електронну її версію. На це звертає увагу В. Попик: сайт «Шевченківської енциклопедії» мав стати «разом із низкою вітчизняних і зарубіжних українських веб-сайтів важливою ланкою розвинутої системи електронної Шевченкіани» [32, с. 22]. Тоді для майбутньої електронної «Шевченківської енциклопедії» зареєстрували й домен www.shevchcycl.kiev.ua (рис. 2.8), який станом на 2021 рік продовжує функціонувати, щоправда не містить запланованого енциклопедичного контенту (демонстраційно представлені лише окремі статті на початкові літери).

Вельми подібною до «Порталу Шевченка» інформаційною системою є «Електронний архів Михайла Грушевського»⁷ (рис. 2.9).

Рис. 2.9. Зображення інтерфейсу сайту «Електронний архів Михайла Грушевського» (сторінка з розділу «Довідник» про Асколі Гразіадіо)

⁷Див.: <http://hrushevsky.nbu.gov.ua> (переглянуто: 12.02.2021 р.).

Над ним працює низка установ НАН України: Національна бібліотека України імені В. Вернадського, Інститут історії України, Інститут української археографії та джерелознавства імені М. Грушевського, Інститут літератури імені Т. Шевченка.

Власне, вже у назві ресурсу акцентовано увагу, що це є електронний архів. Отже, маємо ще один термін, яким позначають інформаційні ресурси про персоналії. Сайт слугує фундаментальним компендіумом знань про видатного українського діяча, де акумульовано його твори, біографічні документи, листування, праці про нього, фотодокументи, ілюстрації з видань, відеоматеріали (документальні та документально-постановочні фільми) тощо.

Нааявність окремого розділу під назвою «Довідник», що подає довідки передусім біографічного характеру (про різних осіб, причетних до життя і творчості Михайла Сергійовича), дозволяє вважати його не просто джерелом відомостей про М. Грушевського, а інтернет-ресурсом довідкового характеру.

Львівський національний університет імені І. Франка на своєму сайті розміщує «**Астрономічний енциклопедичний словник**»⁸ (рис. 2.10), паперову версію якого спільно з Головною астрономічною обсерваторією НАН України було підготовлено 2003 року.

Енциклопедія, подаючи близько 3000 статей, окреслює стан астрономічної науки, актуальний на початок 2000 року. Автори намагалися якнайдоступніше розповісти передусім про наземні й космічні засоби, методи астрономічних досліджень в історичному розвитку, описати, як розширювався горизонт астрономії, яким чином, зокрема завдяки застосуванню законів фізики ставало можливим розкриття таємниць «життя» окремих зір, процесів, що відбуваються в міжпланетних, міжзоряних і міжгалактичних просторах, а також проблем динаміки й фізики велетенських зоряних систем (галактик). Окрім цього, енциклопедія стисло висвітлює інфор-

⁸Див.: <https://astro.lnu.edu.ua> (переглянуто: 12.02.2021 р.).

мацію про астрономічні заклади світу, вміщує короткі біографічні довідки про астрономів усіх країн.

Рис. 2.10. Зображення інтерфейсу сайту «Астрономічного енциклопедичного словника» (сторінка сайту про правила користування словником)

Електронний ресурс було б некоректно назвати онлайн-енциклопедією, оскільки статті подано у вигляді PDF-файлів, а не бази даних. Проте у ньому реалізовано навігаційну систему, що спрощує пошук необхідної інформації. Наявність матеріалів, доступних у форматі PDF, також свідчить про те, що електронна версія повністю дублює паперову, отже, з огляду на інтенсивний розвиток сучасних космічних технологій у світі, очевидно, ця астрономічна енциклопедія є сьогодні дещо застарілою.

З точки зору розвитку національної електронної енциклопедистики заслуговує на увагу «Українська мінера-

лопедія»⁹ (рис. 2.11) – інтернет-видання Інституту геохімії, мінералогії та рудоутворення імені М. Семененка НАН України (створено 2016 року). Онлайн-енциклопедія не має паперового відповідника, засвідчуючи факт, що академічні електронні енциклопедії можуть створюватися як самостійні проекти¹⁰.

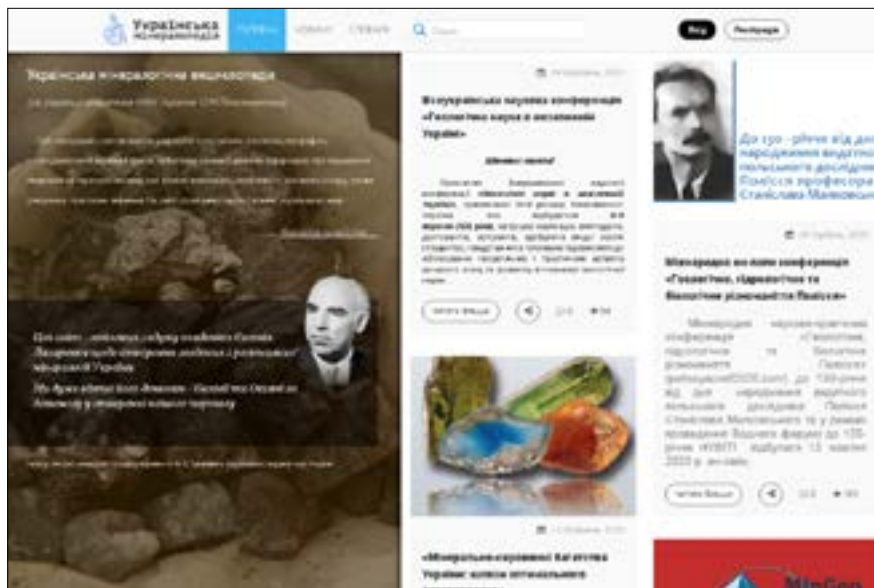

Рис. 2.11. Зображення інтерфейсу сайту «Українська мінералопедія» (початкова сторінка сайту)

Щоправда, це той випадок, що демонструє не стільки відсутність потреби в паперових енциклопедіях у сучасних реаліях, скільки своєю появою декларує необхідність створення багатотомного видання з мінералогії, коли електронна версія енциклопедії стає початковим етапом її підготовки. За

⁹Див.: <http://mineralopediaukraine.com> (переглянуто: 12.02.2021 р.).

¹⁰Попри відсутність української енциклопедії з мінералогії, у цій царині є інші довідкові праці, зокрема «Мінералогічний словник» (Київ, 1975), який покладено в основу «Української мінералопедії».

словами І. Наумка, українській мінералогії нині бракує відкриттів нових мінералів і сучасного фундаментального видання на кшталт багатотомної «Мінералогічної енциклопедії України», що вимагає значної концентрації зусиль дослідників і над якою вже розпочалася копітка праця [33, с. 84].

Як наголошують українські фахівці, уже була не одна спроба започаткувати багатотомну мінералогічну енциклопедію, ідея створення якої належить академікові Є. Лазаренкові. Причому остання спроба лишилася нереалізованою через термінологічні труднощі: в Україні досі немає нормативів затвердження найменування мінералів.

«Ситуація, що склалася з утворенням найменувань мінералів, не має аналогів у інших науках, де існують такі таксономічні одиниці, як види й індивіди. На зорі розвитку мінералогії нові мінерали називали за їхніми фізичними властивостями або за місцезнаходженням. Згодом із розвитком хімії за допомогою назви акцентували увагу на хімічному складі. Пізніше стали шанобливо називати мінерали на честь міфічних і реальних осіб. В той час, як хіміки вже давно перейшли на раціональну номенклатуру, відмовившись від тривіальних назв без вказівки про склад і структуру речовини, мінералоги продовжують тиражувати складні для запам'ятовування ірраціональні найменування мінералів, утворені від маловідомих географічних назв, прізвищ осіб різної національності, назв компаній і рудників, абрєвіатури прізвищ, організацій і навіть ювілейних подій. Можна сказати, що на відміну від інших наук, у яких основи систематики вже склалися, в мінералогії пошук принципів ще триває» [34, с. 4–5]. Складним вчені вбачають і зворотний процес – записати латинописні терміни літерами кирилиці: «саме процес утворення кирилических синонімів назв мінералів множить число помилкових термінів, ускладнюючи працю мінералогів і літредакторів, роботу електронних баз даних» [35, с. 131].

З означених вище причин «Мінералопедія» – поки що не завершений проект і нині є радше словником, ніж енциклопедією: як зазначено в передмові до неї, ресурс виконує таку

основну функцію – пропонує українські синоніми до латиноалфавітних назв мінералів, затверджених Міжнародною мінералогічною асоціацією. На сайті «Мінералопедії» може зареєструватися будь-хто та зробити свій внесок у справу термінотворення мінералів (пропозиції будуть розглянуті фахівцями). Окрім цього, в описі кожного мінералу передбачено подання його зображення, відомостей про фізичні властивості, хімічний склад (кристалохімічна формула), поширення на території України (родовища, площа, густина). Наразі на сайті енциклопедії опис характеристик поки що фактично не представлений. Сайт містить також новини з мінералогії.

Гострою в Україні лишається проблема опублікування **«Української релігієзнавчої енциклопедії»**, над якою від 1996 року працює Інститут філософії ім. Г. Сковороди НАН України. В релігієзнавстві, як і в мінералогії, перші енциклопедії нині з'являються у форматі електронних видань. Проте фахівці з релігієзнавства появу онлайн-ресурсу аналогічної назви¹¹ (рис. 2.12) вважають вимушеним заходом, пов'язаним із браком коштів на друк видання. А. Колодний і Л. Филипович зазначають: «Проект енциклопедії виглядав грандіозно – планували підготувати три томи (8000 гасел) й опублікувати їх у 2000 році. Редколегія усвідомлювала важливість цього видання для суспільства, тож прагнула залучити відомих у світі істориків, філософів, соціологів і психологів релігії, теологів США та Західної Європи, богословів різних конфесій. У рекламному буклеті, який надрукували українською та англійською мовами, зазначалося, що УРЕ – це звід усіх релігієзнавчих знань, поданих в українських довідкових виданнях. Окрім цього, передбачалося охопити здобутки вітчизняного та міжнародного релігієзнавства останніх років» [36, с. 82].

Енциклопедія мала постати джерелом знань про релігійне життя людства й України зокрема. Та обіцяну ще в 2000 році тритомну «Українську релігієзнавчу енциклопедію» досі так і не опублікували. Укладачі енциклопедії не полишають оптимізму й сподіваються, що невдовзі видання побачить

¹¹Див.: <https://ure-online.info/encyclopedia> (переглянуто: 12.02.2021 р.).

світ. Найімовірніше, як припускає В. Титаренко, «друкована версія енциклопедії складатиметься не з трьох томів і восьми тисяч гасел, а одного тому на три тисячі гасел, водночас вона зберігатиме відповідність тим якісним вимогам, які були задекларовані в основний період роботи над нею» [37, с. 82]. Доки енциклопедія не вийшла друком, її статті не поспішають оприлюднювати в Інтернеті. Саме тому масив довідкової інформації на сайті «Української релігієзнавчої енциклопедії» становлять в основному статті «Релігієзнавчого словника» (близько 2000 гасел), опублікованого 1996 року.

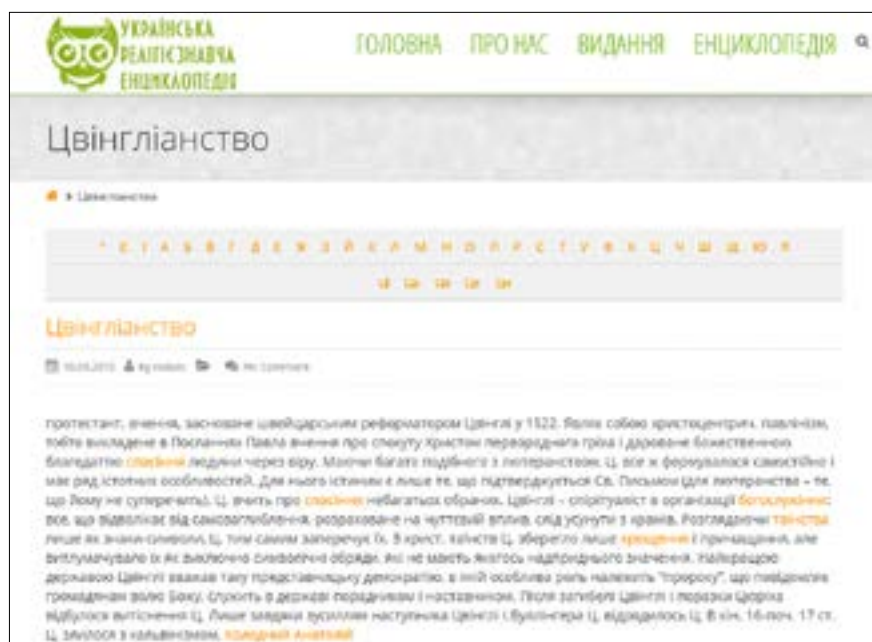

Рис. 2.12. Зображення інтерфейсу сайту «Українська релігієзнавча енциклопедія» (сторінка статті про цвингліанство)

Зробимо також огляд енциклопедій, онлайн-версії яких розміщені на комерційних ресурсах, що монетизуються за рахунок надання рекламних послуг. Користування енциклопедіями безплатне, проте кожен сторінку сайту супро-

воджують нав'язливі рекламні банери (так звана контекстна реклама від Google)¹². Нічого поганого не вбачаємо в тому, що онлайн-енциклопедії можуть містити рекламу, зумовлену економічною доцільністю. Цю тенденцію можемо помітити на зарубіжних енциклопедичних сайтах, для яких реклама є джерелом фінансової підтримки й розвитку. Інша річ – комерційна непрозорість, коли не зазначено, куди йдуть прибутки від реклами, й немає жодної інформації про їхніх власників, а також про те, на яких правах розміщено довідковий матеріал, що монетизується. Постають логічні запитання: а чи доходять до академічних установ кошти від реклами і чи є домовленості про передавання установами авторських прав цим сайтам? Перше питання, між іншим, актуальне з погляду пошуку моделей фінансування енциклопедичних проєктів в Україні. Відомо, що телебачення є прибутковим медіа – воно «існує і розвивається за рахунок рекламних матеріалів» [38, с. 884]. А втім, немає жодних відомостей про прибутковість енциклопедичних онлайн-проєктів завдяки рекламним показам.

Говорячи про комерційні ресурси, маємо на увазі такі портали, як «Словopedia» (<http://slovpedia.org.ua>) та «Лексика» (<https://leksika.com.ua>), що пропонують користуватися різними енциклопедіями та словниками, серед яких – академічними. На цих порталах кожне енциклопедичне чи лексикографічне джерело представлено у вигляді баз даних, тому доступ до статей відбувається шляхом пошуку за ключовими словами.

Електронну версію «Юридичної енциклопедії» розміщено на порталі «Лексика»¹³ (рис. 2.13). Це 6-томне видання Інституту держави і права імені В. Корецького НАН України, що було опубліковане в 1998–2004 роках. Є джерелом знань про державу і право. Її вважають «першою юридичною енциклопедією не лише в Україні, а й на пострадянському просторі» [39,

¹²У нашому описі енциклопедій демонстраційний матеріал подаємо без зображення рекламних блоків на відповідних сайтах.

¹³Див.: <https://leksika.com.ua/legal> (переглянуто: 12.02.2021 р.).

с. 27]. Вихід цього видання підтвердив той факт, що українська наука, попри економічну кризу кінця 80–90-х років 20 ст., залишилася спроможною виконувати великі проекти енциклопедичного характеру. Іншим досягненням творців «Юридичної енциклопедії», за словами С. Борчука, стала її новизна: на відміну від попередніх українських енциклопедій, що з'являлися в радянську добу, вона не мала чіткої ідеологічної прив'язки, що робило видання «конкурентоспроможним не лише на обмеженій території (в Радянському Союзі), а й на світовому рівні» [40, с. 346].

Рис. 2.13. Зображення інтерфейсу сайту «Лексика» в розділі «Юридичної енциклопедії» (сторінка статті про земську реформу)

На сайті «Словopedia» розміщено електронну версію «**Філософського енциклопедичного словника**»¹⁴ (рис. 2.14) – «першого в Україні енциклопедичного видання в галузі філосо-

¹⁴Див.: <http://slovpedia.org.ua/104/53392-0.html> (переглянуто: 12.02.2021 р.).

фії» [41, с. 19], виданого Інститутом філософії ім. Г. Сковороди НАН України в 2002 році. Фактично вперше в систематичному вигляді представлено великий масив української філософської думки, що зробило значний внесок у формування самобутньої української філософської культури. Поруч із цим словник містить знання про найважливіші явища, події, періоди історико-філософського процесу, знайомить з визначними мислителями минулого й творчістю сучасних філософів.

Рис. 2.14. Зображення інтерфейсу сайту «Словопедія» в розділі «Філософського енциклопедичного словника» (сторінка статті про абсолютну істину)

Водночас від 2002 року характерними рисами сучасного світу стали «різкі загострення суперечностей між глобалізацією і силами антиглобалізму, між стрімким прогресом країн-лідерів технологічного розвитку і технологічною відсталістю країн-аутсайдерів, між модернізацією, що формує нові

центри світового розвитку, і демодернізацією, що відкидає народи в архаїку доіндустріального укладу господарювання та соціальних відносин» [42, с. 161]. Такі процеси і соціальні трансформації змінюють життя людини, її ставлення до довкілля і соціального світу. Все це вимагає нового якісного філософського осмислення й, з одного боку, нині робить «Філософський енциклопедичний словник» неповним, а з іншого – зумовлює потребу в якісно новому енциклопедичному виданні в галузі філософських наук. У цьому напрямі спробу осучаснити «Філософський енциклопедичний словник» нещодавно зроблено за участі фахівців Національного університету «Львівська політехніка», які підготували навчальний енциклопедичний словник-довідник «Філософія: терміни, поняття» (Львів, 2020). Разом з тим поява цього словника-довідника певною мірою деактуалізує електронну версію «Філософського енциклопедичного словника», що підважує основні переваги електронної енциклопедистики як явища, адже маємо ситуацію, коли паперове енциклопедичне видання подає більш сучасне знання, ніж електронне.

Поруч із комерційними діють і некомерційні інтернет-портали (без реклами), що розміщують наукову й словниково-енциклопедичну літературу. Таким є сайт «Ізборник» (<http://izbornyk.org.ua>), на якому представлено електронну версію лінгвістичної енциклопедії «Українська мова»¹⁵ (рис. 2.15) – спільної праці Інституту мовознавства ім. О. Потебні НАН України та Інституту української мови НАН України. Систематизований звід відомостей про українську мову та українське мовознавство цією енциклопедією було створено вперше.

На жаль, сайт «Ізборник» подає лише 217 енциклопедичних статей (близько 11% від загального реєстру гасел) та кілька діалектологічних карт, тобто електронна версія цієї енциклопедії неповна. Немає також можливості скористатися пошуком – є лише абеткова навігація. Отже, цей сегмент енциклопедичних статей, що подає сайт «Ізборник», не можна назвати сучасною онлайн-енциклопедією, та все ж наявні енцикло-

¹⁵Див.: <http://izbornyk.org.ua/ukrmova/um.htm> (переглянуто: 12.02.2021 р.).

педичні матеріали є доступними для необмеженої кількості користувачів Інтернету.

Енциклопедичні знання про українську мову відіграють велике значення в сучасному інформаційному середовищі. Тож їхня відповідність сучасним реаліям є необхідністю. Це розуміють і укладачі енциклопедії «Українська мова», зазначаючи, що «постійне оновлення є невід’ємною рисою енциклопедичних видань, адже вони покликані відображати як динаміку самого об’єкта свого опису, так і еволюцію наукових знань про нього.

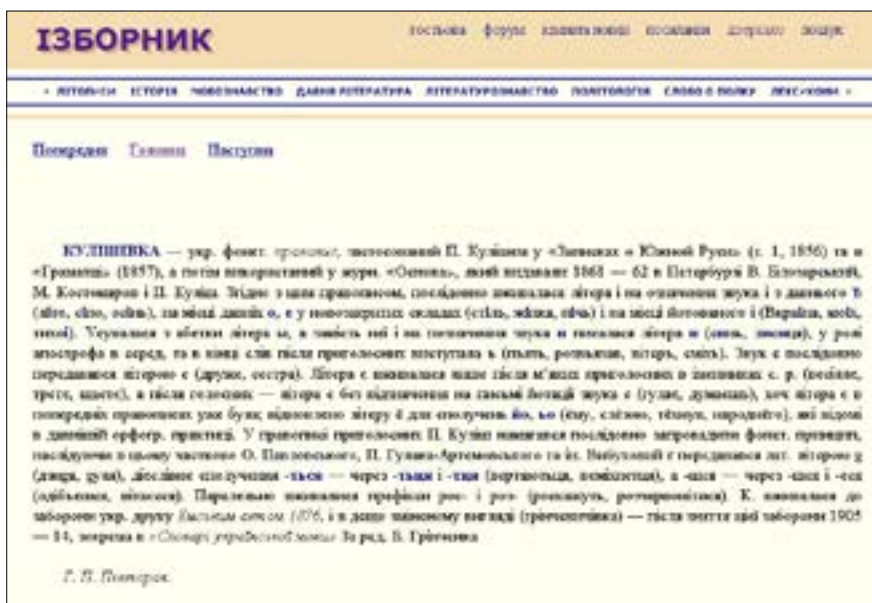

Рис. 2.15. Зображення інтерфейсу сайту «Ізборник» у розділі енциклопедії «Українська мова» (сторінка статті про правопис П. Куліша)

Отже, перевидання енциклопедій має бути планомірним процесом, незалежним від фінансової спроможності того чи іншого видавництва або наукової установи. Підготовка, видання та поширення енциклопедій і взагалі літератури на-

вчального, інформаційно-довідкового, просвітницько-виховного типу потребують патронату держави, як юридичного, так і фінансово-організаційного. Авторський колектив, редактори й видавці енциклопедії «Українська мова» щиро сподіваються, що така світова практика підготовки та випуску енциклопедичних праць стане нормою і в Україні. Для духовного відродження нашого суспільства, утвердження української мови як мови державної, для піднесення ваги української мови та українського мовознавства у світовій спільноті потрібні систематичні знання про їхній стан, особливості розвитку, проблеми і здобутки. Енциклопедія «Українська мова» і виконує роль такого провідника, орієнтира у мовному світі для всіх, хто цікавиться українською мовою та українським мовознавством. Вона в доступній для будь-кого з читачів формі дає базові знання з широкого спектру мовних проблем, а завдяки їх системному впорядкуванню відкриває можливості для поповнення та поглиблення цих знань» [43, с. 53].

Це твердження Є. Карпіловська висловила понад 10 років тому, сподіваючись на перманентне оновлення й вихід друком нових видань енциклопедії. Треба сказати, що енциклопедію перевидавали 3 рази, реагуючи на зміни об'єкта дослідження у вигляді виправлень і доповнень. Як зауважує С. Борчук, три перевидання – «це те, до чого не спромоглася жодна інша енциклопедія України» [44, с. 278]. З іншого боку, сподівання Є. Карпіловської нині могло б втілюватися в життя онлайн-версією енциклопедії, оскільки такий запит у суспільстві, безумовно, існує. Розділ з її статтями на сайті «Ізборник», на жаль, цю функцію не забезпечує. Ситуація, яка склалася, не задовольняє наукову спільноту, що підтверджує думка С. Кульчицького: «Показати українську мову в її розвитку, проаналізувати походження слів, які перейшли в російську мову і стали частиною її словникового запасу» – вкрай важливе завдання сучасних українських енциклопедій [45, с. 47].

Останнє перевидання «Української мови» датовано 2007-м роком. Відтоді серед енциклопедичних новин зазначених вище наукових установ помічаємо відомості про підготов-

ку в Інституті української мови НАН України енциклопедії «Українська стилістика», яка має «систематизувати лінгвостилістичний термінологічний апарат у сучасній науковій парадигмі, простежити зв'язок лінгвостилістики з теорією та історією літературної мови. Ця праця передбачає інтерпретацію категорії стилю в контексті типології мовомислення, визначення підпорядкованих йому понять, утвердження погляду на історію літературної мови та її стилів як феноменів, що тісно пов'язані з філософією культури, розвитком національної свідомості» [46, с. 13]. Чи матиме ця енциклопедія електронний вигляд, поки що невідомо. Очевидно, було б логічно застосувати модель підготовки онлайн-енциклопедії «Історії України», що, як ішлося вище, передбачає вміщення всіх наступних (майбутніх) енциклопедичних проєктів Інституту історії України НАН України до її електронного корпусу. Та для цього спочатку необхідно створити сучасну онлайн-енциклопедію «Українська мова».

Ще один енциклопедичний проєкт, над яким роботу розпочали в Інституті літератури ім. Т. Шевченка НАН України, – «Українська літературна енциклопедія» в 5-ти томах. За словами М. Жулинського, «це повинна бути енциклопедія, яка давала б якомога повніше уявлення про українську літературу від давнини до сучасності, про всі періоди нашої національної історії в контексті літературного розвитку, наводила б вичерпну інформацію про письменників, які творили в різні часи. Енциклопедія також має містити велику частину теоретичного матеріалу, аналіз стилів, жанрів тощо» [47, с. 44]. Нині дискутують щодо питання формату цієї енциклопедії. Початковий задум передбачає укладання паперового видання, а разом із ним – електронної версії: «Маємо намір паралельно працювати над розробленням електронного варіанта енциклопедії, враховуючи при цьому досвід створення “Шевченківської енциклопедії”, “Енциклопедії історії України”, “Енциклопедії Сучасної України”» [там само]. Проте досі невідомо, якою буде електронна версія – оцифрованою як копія друкованого видання чи мультимедійною базою як повно-

цінна онлайн-енциклопедія. Л. Демська-Будзуляк вважає, що ця незрозумілість – недоречна й неприпустима, адже в сучасних реаліях готувати фундаментальні енциклопедії необхідно у вигляді онлайн-ресурсів: «Створення на належному рівні мультимедійної енциклопедичної бази української літератури із забезпеченням англомовної транслітерації реєстрових гасел дозволить не лише зафіксувати найбільші досягнення української літературознавчої науки, а й інтегрувати її у світовий спільний інформаційний простір» [9, с. 42]. До того ж поява «Української літературної енциклопедії» саме як мультимедійної електронної бази із власним сайтом та інтерфейсом, на думку дослідниці, «розв'язує коло проблем, пов'язаних із форматом та змістом енциклопедичних статей: для якого рівня читача розраховані статті, який необхідний обсяг кожної з них, наскільки розлого висвітлювати ту чи іншу тему тощо. Під час укладання паперової енциклопедії з'ясування цих питань є першочерговим, бо впливає на обсяг та ціну видання. Якщо створювати електронну енциклопедію, то зникає й проблема формування реєстру. За правильного програмного забезпечення мультимедійна енциклопедія може існувати вже з першої сотні статей, згодом реєстр поступово розширюватиметься. У цьому фахівцям можуть допомогти і читачі, оскільки електронний ресурс дає можливість відслідковувати, які теми й гасла є для них цікавими, і, відповідно, першочергово вводити їх до реєстру та створювати словникову статтю. Це полегшує і розширює межі функціонування мультимедійної енциклопедичної бази» [там само, с. 41].

Нині часто зауважують, що електронна енциклопедистика певною мірою витісняє класичну з її традицією укладання багатотомних книжкових видань та лаконічним стилем представлення матеріалів (скорочення слів, дрібний шрифт, обмежений в кількості та розмірі іконографічний матеріал тощо). До того ж з'явилося багато нових енциклопедичних проєктів, що існують винятково в інформаційному просто-

рі, тобто лише в мережі Інтернет. Таку тенденцію спричинено прикметними рисами електронної енциклопедистики, що вигідно вирізняють її на тлі класичної енциклопедичної справи. Серед них – зручність у створенні енциклопедій (видавці оптимізують свою роботу й економлять кошти на друковані видання) та їх використання (читачі використовують всі технічні можливості для пошуку, ознайомлення й засвоєння інформації, що забезпечує сучасний стан розвитку інтернет-технологій).

Констатуємо, що, попри переваги електронного формату над паперовим, академічних онлайн-енциклопедій поки що зовсім не багато – трохи менше 20% від загального переліку академічних енциклопедичних видань, що охоплює 60 позицій. Та не потрібно складних розрахунків, щоб припустити, що невдовзі їхня кількість збільшиться. Цьому сприяє й загальна інформатизація Національної академії наук, покликана сприяти «підвищенню ефективності та якості проведення наукових досліджень у НАН України на основі впровадження у повсякденну діяльність установ сучасних інформаційно-комунікаційних комп'ютерних технологій» [48, с 54].

За окремими винятками, майже всі академічні енциклопедії, що представлені в Інтернеті, є здобутками науковців соціогуманітарного циклу, які віддають належне розвитку електронної енциклопедистики, проте ставлення до паперових видань як до застарілої форми представлення енциклопедичних знань у них загалом відсутнє. Така ситуація узгоджується із загальними сучасними тенденціями в межах окреслених дисциплін: «Упродовж останнього десятиліття вчені в галузі гуманітарних наук активно опановують та впроваджують нові цифрові методи в освітньому процесі та в дослідженнях, які ознаменували початок нового етапу розвитку інформаційного суспільства: це – підготовка електронних мультимедійних наукових та навчальних видань; формування та джерелознавчий аналіз корпусів текстів; візуалізація, статистичний та бібліометричний аналіз даних; створення баз даних і баз гуманітарних знань та електронних довідників; підго-

товка інтерактивних цифрових карт, створення віртуальних гуманітарних проєктів та наукових співтовариств онлайн тощо» [49, с. 292].

Бібліографія

1. Lisina S. O. Ukrainski entsyklopedii z humanitarnykh nauk: do pytan-
nia pro stan rozvytku (Ukrainian encyclopedias on humanities: analy-
sis of their development). *Scientific Notes of Taurida National V. I. Ver-
natsky University. Historical Sciences*. 2020. Vol. 31 (3). P. 203–214. [https://
doi.org/10.32838/2663-5984/2020/3.32](https://doi.org/10.32838/2663-5984/2020/3.32)
[Лісіна С. О. Українські енциклопедії з гуманітарних наук: до пи-
тання про стан розвитку. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Історичні науки*. Т. 31. № 3. С. 203–214].
2. Boriak H. V., Papakin H. V. Vidkryti entsyklopedychni humanitarni
resursy v Interneti (Open encyclopedic humanitarian resources in
Internet). *Spetsialni istorychni dystsypliny*. 2013. Vol. 21. P. 73–89.
[Боряк Г. В., Папакін Г. В. Відкриті енциклопедичні гуманітарні
ресурси в Інтернеті. *Спеціальні історичні дисципліни*. 2013. Вип. 21.
С. 73–89].
3. Nimchuk V. V. Movoznavstvo v Ukraini v 14–17 st. (Linguistics in
Ukraine in the 14-17 centuries.). Kyiv: Naukova dumka, 1985. 221 p.
[Німчук В. В. Мовознавство в Україні в 14–17 ст. Київ: Наукова
думка, 1985. 221 с.].
4. Kulchytskyi S. V. History of Ukraine in encyclopedic format. *The
Encyclopedia Herald of Ukraine*. 2009. Vol. 1. P. 39–46. [https://doi.
org/10.37068/evu.1.6](https://doi.org/10.37068/evu.1.6)
[Кульчицький С. Вітчизняна історія в енциклопедичному фор-
маті. *Енциклопедичний вісник України*. 2009. Вип. 1. С. 39–46].
5. Zhelezniak M. H. Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy: istoriia stvoren-
nia (Encyclopedia of Modern Ukraine: history of occurrence). *Science of
Ukraine in the Global Information Space*. Vol. 12. Kyiv, 2015. P. 115–127.

- [Железняк М. Енциклопедія Сучасної України: історія створення. Наука України у світовому інформаційному просторі. Вип. 12. Київ, 2015. С. 115–127].
6. Boiko Y. Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy: istoriia stvorennia i diialnist (Institute of Encyclopedic Research of the National Academy of Sciences of Ukraine: history and current activity). Gileya. 2016. Vol. 109. P. 50–55.
[Бойко Ю. Інститут енциклопедичних досліджень Національної академії наук України: історія створення і діяльність. Гілея: науковий вісник. 2016. Вип. 109. С. 50–55].
7. Isaievych Y., Zhelezniak M. Entsyklopediia (Encyclopedia). In: *Encyclopedia of Modern Ukraine* / eds. I. Dziuba, A. Zhukovskyi, M. Zhelezniak et al; National Academy of Sciences of Ukraine, Shevchenko Scientific Society. Kyiv: The NASU Institute of Encyclopedic Research, 2009. Vol. 9. P. 206–209.
[Ісаєвич Я., Железняк М. Енциклопедія. У кн.: Енциклопедія Сучасної України. Т. 9 / Редкол.: І. Дзюба, А. Жуковський, М. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2009. С. 206–209].
8. *Ukraine. Druha svitova viina. Entsyklopediia. Slovnyk (Ukraine. Second World War. Encyclopedia. List of glosses)* / eds. O. Y. Lysenko, et al. Kyiv: NASU Institute of History of Ukraine, 2019. 130 p.
[Україна. Друга світова війна. Енциклопедія. Словник / ред. О. Є. Лисенко та ін. Київ: Інститут історії України НАН України, 2019. 130 с.].
9. Demska-Budzuliak L. Digital information resources of the modern literary studies. *The Encyclopedia Herald of Ukraine*. 2020. Vol. 12. P. 31–43. <https://doi.org/10.37068/evu.12.3>
[Демська-Будзуляк Л. Цифрові довідкові ресурси сучасного літературознавства. Енциклопедичний вісник України. 2020. Вип. 12. С. 31–43].
10. *Ukrainian encyclopedias: typology, style, functions* / ed. Y. S. Yatskiv. Kyiv: The NASU Institute of Encyclopedic Research, 2018. 150 p.
[Українські енциклопедії: типологія, стиль, функції / відп. ред. Я. Яцків. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2018. 250 с.].
11. *Natsionalna akademiia nauk Ukrainy u 2020 rotsi: analitychnyi zvit*

- (National Academy of Sciences of Ukraine in 2020: analytical report). Kyiv: Akadempriodyka, 2021. 44 p.
[Національна академія наук України у 2020 році: аналітичний звіт. Київ: Академперіодика, 2021. 44 с.]
12. Belaruskaia entsyklopedyia imia Petrusia Brovki (Petrus Brovka Belarusian Encyclopedia) / ed. L. Kalenda. Minsk: Belarusian Encyclopedia, 2005
[Беларуская энцыклапедыя імя Петруся Броўкі / укл. Л. Календа. Мінск: Беларуская энцыклапедыя, 2005].
13. Ovsepiyan I. Sozдание Belorusskoi entsiklopedii v tom chisle elektronnoi versii zadacha blizhaishikh let kotoruiu reshaet NAN Belarusi (Building of the Belarusian Encyclopedia, its online version is the task of the near future, which will be solved by the National Academy of Sciences of Belarus). *Belarus today*. 2021, 2 Apr. <https://news.sb.by/articles/sozдание-belorusskoy-entsiklopedii-v-tom-chisle-elektronnoy-versii-zadacha-blizhayshikh-let-kotoruyu.html>
[Овсепьян И. Создание Белорусской энциклопедии, в том числе электронной версии, – задача ближайших лет, которую решает НАН Беларуси. *Беларусь сегодня*. 2021, 2 апр. <https://news.sb.by/articles/sozдание-belorusskoy-entsiklopedii-v-tom-chisle-elektronnoy-versii-zadacha-blizhayshikh-let-kotoruyu.html>].
14. From the backstage work on the Encyclopedia of Ukraine / ed. M. H. Zhelezniak. Kyiv: The NASU Institute of Encyclopedic Research, 2018. 352 p. <https://doi.org/10.37068/b/9789660286665>
[З лабораторії творення «Енциклопедії українознавства» / відп. ред. М. Железняк; Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. Київ, 2018. 352 с.]
15. Atamanenko A., Martyniuk N. Retsenziia: Z laboratorii tvorennia "Entsyklopedii ukrainoznavstva" / vidp. red. M. Zhelezniak; Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy. Kyiv, 2018. 352 p. (Review: From the backstage work on the Encyclopedia of Ukraine. Kyiv, 2018. 352 p.). *Scientific Notes of Ostroh Academy National University, Historical sciences series*. 2019. Vol. 29. P. 140–142.
[Атаманенко А., Мартинюк Н. Рецензія: З лабораторії творення «Енциклопедії українознавства» / відп. ред. М. Железняк; Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. Київ, 2018. 352 с. Наукові записки Національного університету «Острозька академія».

- Історичні науки. 2019. Вип. 29. С. 140–142].
16. Zavadannia biuleteni (Bulletin scope). *Biuleten URE*. 1931. No. 1. P. 1–4.
[Завдання бюлетеню. *Бюлетень УРЕ*. 1931. № 1. С. 1–4].
 17. *Metodychni zasady stvorennia paperovykh i elektronnykh entsyklopedychnykh vydan: posibnyk (Methodical bases of the paper and electronic encyclopedias preparation: textbook)* / ed. M. H. Zhelezniak; The NASU Institute of Encyclopedic Research. Kyiv: Akademperiodyka, 2015. 252 p.
[Методичні засади створення паперових і електронних енциклопедичних видань: посібник / відп. ред. М. Г. Железняк; Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. Київ: Академперіодика, 2015. 252 с.].
 18. Smolii V., Boriak H. Modern historical encyclopedistics: achievements and perspectives of development. *Visnyk of the NAS of Ukraine*. 2015. No. 3. P. 44–60.
[Смолій В., Боряк Г. Сучасна історична енциклопедистика: здобутки і перспективи розвитку. *Вісник Національної академії наук України*. 2015. № 3. С. 44–60].
 19. Havrylyshyna N. Rehionalna entsyklopedystyka Poltavshchyny (Encyclopedias of Poltava region). *Uman Ancient*. 2016. No. 1. <https://doi.org/10.31499/2519-2035.1.2016.127458>
[Гаврилишина Н. Регіональна енциклопедистика Полтавщини. *Уманська старовина*. 2016. № 1].
 20. Smolii V., Boriak H. “Entsyklopediia istorii Ukrainy” ta suchasna ukrainska entsyklopedystyka (Encyclopedia of the History of Ukraine and contemporary Ukrainian encyclopedic practice). *Ukrainian Historical Journal*. 2014. No. 4. P. 4–16.
[Смолій В., Боряк Г. «Енциклопедія історії України» та сучасна українська енциклопедистика. *Український історичний журнал*. 2014. № 4. С. 4–16].
 21. Kulchytskyi S. V. History of Ukraine in encyclopedic format. *The Encyclopedia Herald of Ukraine*. 2009. Vol. 1. P. 39–46. <https://doi.org/10.37068/evu.1.6>
[Кульчицький С. Вітчизняна історія в енциклопедичному форматі. *Енциклопедичний вісник України*. 2009. Вип. 1. С. 39–46].
 22. Maievskiy O., Pastushenko T. Methodological Seminar on the Prepa-

ration of the Encyclopedia “Ukraine in the World War II”. *Ukrainian Historical Journal*. 2018. No. 2. P. 219–222.

[Маєвський О., Пастушенко Т. Методологічний семінар щодо підготовки енциклопедичного видання «Україна в другій світовій війні». *Український історичний журнал*. 2018. № 2. С. 219–222].

23. Ivchenko V. Persha suchasna entsyklopediia (The first modern-day encyclopedia). *Naukovyıi svit*. 2009. No. 10. С. 6–9.

[Івченко В. Перша сучасна енциклопедія. *Науковий світ*. 2009. № 10. С. 6–9].

24. Khorob S. I. Vydannia, shcho rozkryvaie bahatovymirnist NTSh (Work depicting the multidimensionality of Shevchenko Scientific Society). *Precarpathian Bulletin of the Shevchenko Scientific Society*. Word. 2017–2018. No. 4–3. P. 560–562.

[Хороб С. І. Видання, що розкриває багатовимірність НТШ. *Прикарпатський вісник НТШ. Слово*. 2017–2018. № 4–3. С. 560–562].

25. Yas O. Shevchenko Scientific Society: Encyclopedia. Vol. 1–4. *Ukrainian Historical Journal*. 2021. Iss. 557. С. 196–198.

[Ясь О. Наукове товариство імені Шевченка: Енциклопедія. Т. 1–4. *Український історичний журнал*. 2021. Вип. 557. С. 196–198].

26. Vasyliuk T. Timeline as an effective way of visualizing journalistic information. *The Journal of V.N. Karazin Kharkiv National University. Social Communications*. 2019. No. 14. P. 36–40.

[Василіук Т. Тайм-лайн як ефективний спосіб візуалізації журналістської інформації. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Соціальні комунікації*. 2019. № 14. С. 36–40].

27. Yurynets Y., Bielkin L., Bielkin M. Informational Understanding of Culture in the context of Ensuring National Security of a Country. *Philosophical and Methodological Problems of Law*. 2020. Vol. 19 (1). P. 96–108. <https://doi.org/10.33270/02201901.96>

[Юринець Ю., Белкін Л., Белкін М. Інформаційне розуміння культури в контексті забезпечення національної безпеки країни. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2020. Вип. 19 (1). С. 96–108].

28. Kunanets N., Lypak H. The European experience of creation consolidated information resources. *Library Journal*. 2016. No. 6. P. 15–20.

[Кунанець Н., Липак Г. Європейський досвід створення консолідованих інформаційних ресурсів. *Бібліотечний вісник*. 2016. № 6.

С. 15–20].

29. Kovalenko O. V. Site of the scientific project: features of the implementation. *Mathematical Machines and Systems*. 2017. No. 2. P. 120–129. [Коваленко О. В. Сайт наукового проекту: особливості реалізації. *Математичні машини і системи*. 2017. № 2. С. 120–129].
30. Lobuzin I. V., Perenesienko I. P. Electronic collections of Ukrainica in web environment: organization and technology of formation of resources of manuscript and book sources in V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine. *Manuscript and Book Heritage of Ukraine*. 2020. Vol. 25. P. 324–336. <https://doi.org/10.15407/rksu.25.324> [Лобузин І. В., Перенесієнко І. П. Електронні колекції україніки у вебсередовищі: організація та технологія формування ресурсів рукописних та книжкових джерел у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського. *Рукописна та книжкова спадщина України*. 2020. Вип. 25. С. 324–336].
31. Bondareva O. New forms of artist biographies presentation as intellectual challenge: classification problems. *Literary Process: Methodology, Names, Trends*. 2020. Vol. 16. P. 6–15. <https://doi.org/10.28925/2412-2475.2020.16.1> [Бондарева О. Нові форми презентації біографій митців як інтелектуальна провокація: проблеми класифікування. *Літературний процес: методологія, імена, тенденції*. 2020. Вип. 16. С. 6–15].
32. Popuk V. I. Dosvid formuvannia vitchyznianskykh elektronnykh resursiv biohrafichnoi informatsii (Experience in the formation of Ukrainian biographical electronic resources). *Biographistica Ukrainica*. 2010. Vol. 7. P. 13–45. [Попик В. І. Досвід формування вітчизняних електронних ресурсів біографічної інформації. *Українська біографістика*. 2010. Вип. 7. С. 13–45].
33. Naumko I. M. A thorough edition on the history of Mineralogy in Ukraine. *Geological Journal*. 2021. No. 1 (374). P. 81–85. <https://doi.org/10.30836/igs.1025-6814.2021.1.225295> [Наумко І. М. Ґрунтовне видання з історії мінералогії в Україні. *Геологічний журнал*. 2021. № 1 (374). С. 81–85].
34. Ponomarenko O., Kulchytska H., Chernysh D. On-line Glossary of Ukrainian Mineral Names. *Mineralogical Journal*. 2017. Vol. 39 (1). P. 3–10.

[Пономаренко О., Кульчицька Г., Черниш Д. Словник українських назв мінеральних видів у інформаційному просторі. Мінералогічний журнал. 2017. Вип. 39 (1). С. 3–10].

35. Kulchytska H., Chernysh D. Stvorennia elektronnykh baz danykh mineraliv: zasterezhennia vid pomylrok (Building the electronic databases of minerals: warnings against mistakes). *Fundamentalne znachennia i prykladna rol heolohichnoi osvity i nauky: Proceedings of the International Scientific Conference*. Lviv: Lviv University Press, 2015. P. 131–133.

[Кульчицька Г., Черниш Д. Створення електронних баз даних мінералів: застереження від помилок. Фундаментальне значення і прикладна роль геологічної освіти і науки: Матеріали міжнародної наукової конференції. Львів: Видавництво Львівського національного університету, 2015. С. 131–133].

36. Kolodnyi A., Fylypovych L. The Ukrainian Encyclopedia of Religious Studies: history of the case and publishing trouble. *The Encyclopedia Herald of Ukraine*. Vol. 12. P. 80–85. <https://doi.org/10.37068/evu.12.8>

[Колодний А., Филипович Л. «Українська Релігієзнавча Енциклопедія»: історія ідеї та проблеми її втілення. Енциклопедичний вісник України. Вип. 12. С. 80–85].

37. Tytarenko V. V. Dovidkovi vydannia v ukrainskii akademichnii relihiieznavchii nautsi doby nezalezhnosti (Reference works in Ukrainian religious studies during the state independence period). In: *Entsyklopedychni proekty – chynnyky natsionalnoho posturu*. Kyiv: DNU “Entsyklopedychne vydavnytstvo”, 2020. P. 79–84.

[Титаренко В. В. Довідкові видання в українській академічній релігієзнавчій науці доби незалежності. У кн.: Енциклопедичні проекти – чинники національного поступу. Київ: ДНУ «Енциклопедичне видавництво», 2020. С. 79–84].

38. Skrypchuk H. V. Rozvytok ukrainskoho telebachennia periodu nezalezhnosti (The TV development in Ukraine during the state independence period). *Scientific Achievements of Modern Society: Proceedings of the 5th International Conference*. Liverpool: Cognum Publishing House, 2020. P. 882–894.

[Скрипчук Г. В. Розвиток українського телебачення періоду незалежності. *Scientific Achievements of Modern Society: Proceedings of the 5th International Conference*. Liverpool: Cognum Publishing House, 2020. P. 882–894].

39. Shemshuchenko Y. A fundamental corpus of knowledge about the state and the law. *The Encyclopedia Herald of Ukraine*. 2009. Vol. 1. P. 27–33. <https://doi.org/10.37068/evu.1.4>
[Шемшученко Ю. Фундаментальний звід знань про державу і право. *Енциклопедичний вісник України*. 2009. Вип. 1. С. 27–33].
40. Borchuk S. Ukrainian encyclopaedistics: the case of the Legal Encyclopaedia. *Ukraine: Cultural Heritage, National Identity, Statehood*. 2015. Vol. 27. P. 338–347.
[Борчук С. Вітчизняні галузеві енциклопедії – проект «Юридична енциклопедія». *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2015. Вип. 27. С. 338–347].
41. Bereziuk T. I., Ishchenko O. S., Pylypchuk R. V., Savchenko O. V., Feshchenko N. M., Shushkivskiyi A. I. Zdobutky ukrainiskoi entsyklopedystyky: korotka kharakterystyka naivazhlyvishykh vydan (Achievements in Ukrainian encyclopedic practice: Brief overview of the most important works). In: *Science of Ukraine in the Global Information Space*. Vol. 12. Kyiv: Akadempriodyka, 2015. P. 9–115.
[Березюк Т. І., Іщенко О. С., Пилипчук Р. В., Савченко О. В., Фещченко Н. М., Шушківський А. І. Здобутки української енциклопедистики: коротка характеристика найважливіших видань. У кн.: *Наука України у світовому інформаційному просторі*. Вип. 12. Київ: Академперіодика, 2015. С. 9–115].
42. Utiuzh I. G. Retsenziia na rukopys «Filosofia: terminy, poniattia. Navchalnyi entsyklopedychnyi slovnyk-dovidnyk» za nauk. red. d. filos. n., prof. V. L. Petrushenko (Lviv: «Novyi Svit-2000», 2020. 520 p.). *Culturological Bulletin: Science and Theoretical Yearbook of Nyzhnia Naddnyprianshchyna*. 2020. Vol. 41 (1). P. 161–161.
[Утюж І. Г. Рецензія на рукопис «Філософія: терміни, поняття. Навчальний енциклопедичний словник-довідник» за наук. ред. д. філос. н., проф. В. Л. Петрушенко (Львів: «Новий Світ-2000», 2020. 520 с.). *Культурологічний вісник Нижньої Наддніпрянщини*. 2020. Вип. 41 (1). С. 161–161].
43. Karpilovska Y., Ziabliuk M. The Encyclopedia of the Ukrainian Language: structure and compiling principles. *The Encyclopedia Herald of Ukraine*. 2009. Vol. 1. P. 47–53. <https://doi.org/10.37068/evu.1.7>
[Карпіловська Є., Зяблюк М. Енциклопедія «Українська мова»: структура та принципи укладання. *Енциклопедичний вісник*

України. 2009. Вип. 1. С. 47–53].

44. Borchuk S. M., Nedilskyi S. A. Entsyklopediia “Ukrainska mova” 1990 rr.: zmistove napovnennia ta pryntsyp napysannia (The Ukrainian Language Encyclopedia of 1990: content and building principles). *Halychyna*. 2015. No. 27. P. 277–281.

[Борчук С. М., Недільський С. А. Енциклопедія «Українська мова» 1990-х рр.: змістове наповнення та принцип написання. Галичина. 2015. № 27. С. 277–281].

45. Kulchytskyi S. V. Kryterii naukovo-informatsiinoho napovnennia suchasnykh entsyklopedii (Criteria for scholar and informational content in modern-day encyclopedias). In: *Entsyklopedychnyi kontent i vyklyky suchasnoho svitu*. Kyiv: DNU “Entsyklopedychne vydavnytstvo”, 2019. P. 47–49.

[Кульчицький С. В. Критерії науково-інформаційного наповнення сучасних енциклопедій. У кн.: *Енциклопедичний контент і виклики сучасного світу*. Київ: ДНУ «Енциклопедичне видавництво», 2019. С. 47–49].

46. Kots T. A. Conceptual paradigm of journalistic style in the academic project “Ukrainian style: encyclopedia”. *Ukrainian Language Journal*. 2020. Iss. 73. P. 13–26. <https://doi.org/10.15407/ukrmova2020.01.013>

[Коць Т. А. Поняттєва парадигма публіцистичного стилю в академічному проекті «Українська стилістика: енциклопедія». *Українська мова*. 2020. № 73. С. 13–26].

47. Zhulynskyi M. H. About the preparation of the Ukrainian Literary Encyclopedia in 5 volumes (Transcript of scientific report at the meeting of the Presidium of NAS of Ukraine, February 14, 2018). *Visnyk of the NAS of Ukraine*. 2018. No. 4. P. 41–44.

[Жулинський М. Г. Про підготовку «Української літературної енциклопедії» у 5 томах (стенограма наукової доповіді на засіданні Президії НАН України 14 лютого 2018 р.). *Вісник Національної академії наук України*. 2018. № 4. С. 41–44].

48. Andon P. I. On the results of implementation of the Program of Informatization of the NAS of Ukraine for 2015–2019. *Visnyk of the NAS of Ukraine*. 2020. No. 4. P. 54–59.

[Андон П. І. Про підсумки виконання Програми інформатизації НАН України у 2015–2020 роках. *Вісник Національної академії наук України*. 2020. № 4. С. 54–59].

49. Dubrovina L., Lobuzina K., O. Onyshchenko, H. Boriak. Digital humanitarian project as a component of digital humanities. *Science and Innovation*. 2021. Vol. 17 (1). P. 54–63. <https://doi.org/10.15407/scinel7.01.054>

[Дубровіна Л. А., Лобузінa К. В., Онищенко О. С., Боряк Г. В. Цифрова гуманітаристика та бази даних документальної культурної спадщини в бібліотеках України. *Рукописна та книжкова спадщина України*. 2020. Вип. 25. С. 290–309].

Онлайн-версія «Енциклопедії Сучасної України» (е-ЕСУ)

Ключові тези розділу

- «Енциклопедія Сучасної України» – українська загальна енциклопедія, яку пишуть провідні науковці країни; є найбільшим за кількістю томів і статей українським енциклопедичним виданням.
- Онлайн-версія «Енциклопедії Сучасної України» відіграє важливу роль у розповсюдженні україноцентричних знань в інтернет-середовищі. Водночас, як свідчать результати проведеного опитування, онлайн-версія привертає увагу користувачів і до паперового накладу енциклопедії. Результати вказують на те, що немає жодних підстав її укладачам відмовитися від друку томів і перейти винятково до електронної версії.
- Показники відвідування онлайн-версії «Енциклопедії Сучасної України» користувачами Інтернету та перегляду її статей щороку зростають.
- Київ, Львів, Івано-Франківськ – трійка міст, у яких онлайн-версія «Енциклопедії Сучасної України» користується найбільшою популярністю. «Карпати (Карпатські гори)», «Забруднення довкілля», «Біологічна система» – трійка найпопулярніших статей ресурсу.

Online version of the Encyclopedia of Modern Ukraine (e-EMU)

Highlights

- The Encyclopedia of Modern Ukraine is a general encyclopedia authored by leading scholars of the country. Today, it is the largest multi-volume encyclopedia in Ukraine.
- The online version of the Encyclopedia of Modern Ukraine plays an important role in disseminating Ukraine-centric encyclopedic knowledge on the Internet. Our sociological case study on the usage of the online version of the Encyclopedia of Modern Ukraine suggests that the online Encyclopedia encourages Ukrainians to use its print volumes as well. The results also show no inclination to develop only the online version and discontinue the print edition.
- The number of views of this Encyclopedia grows every year among Internet users.
- The top three cities where the online version of the Encyclopedia of Modern Ukraine is most used are Kyiv, Lviv, and Ivano-Frankivsk. The top three most popular articles on the online resource are: Carpathians (Carpathian Mountains), Environmental Pollution, and Biological System.

3.1. Загальна характеристика е-ЕСУ

«Енциклопедія Сучасної України» (ЕСУ) – перша загальна українська енциклопедія післярадянського періоду. Вона покликана подати цілісну українську національну картину світу замість радянської, репрезентованої «Українською радянською енциклопедією»; саме це зумовлює її статус як національного (україноцентричного) видання. «Українська національна енциклопедистика формує об’єктивне, неупереджене уявлення про нашу державу, її давню історію, традиції, звичаї, культуру, мову, літературу, тобто про все те, чим українці як нація різняться від інших народів світу» [1, с. 109]. Таке призначення енциклопедії «сприяє культурному й інтелектуальному розвитку країни, її самопрезентації в глобальному інформаційному просторі» [2, с. 60]. На думку хорватських фахівців, національні енциклопедично-словникові видання є важливою складовою процесу становлення політичних націй [3, с. 45].

«Багатостороння самореалізація нації можлива лише тоді, коли її очолює повноцінна в структурно-функціональному відношенні національна еліта, яка бере на себе відповідальність за її долю. Національна еліта покликана бути духовним провідником нації, генератором творчих ідей, великих національних проєктів – саме в цьому полягає сенс її існування» [4, с. 99]. ЕСУ – це один із важливих науково-культурних проєктів, ініційованих академічною науковою елітою, зокрема й за участі її діаспорних представників, які мали в Європі досвід укладання «Енциклопедії українознавства» – докладно див.: [5].

ЕСУ як проєкт, який збирає та поширює в суспільстві об’єктивні україноцентричні знання, особливо важливий сьогодні – в часи інформаційних війн, коли спотворена, маніпулятивна, неправдива інформація здатна впливати на свідомість людини, змінюючи її політичні, економічні, соціальні й духовні орієнтири. Отже, нині всі заходи, що посилюють вияв

української політичної нації, тобто згуртовують, самоорганізують громадян України навколо цінностей українського народу, стратегічних пріоритетів розвитку держави, набувають неабиякого значення для безпеки її суверенітету.

У контексті консолідації української політичної нації ЕСУ є зводом саме тих знань, що породжують у жителя України незалежно від його етнічного походження, рідної мови, віри тощо бажання відчувати себе українцем, пишатися належністю до українського народу. Як зауважував В. Липинський, національна ідея спрацьовує тоді, коли народ відчуває бажання бути нацією, а коли такого внутрішнього відчуття немає – нація зникає [6, с. 116]. Як зазначено в передмові до першого тому ЕСУ, завдянням її творців було побачити й інтерпретувати все нове, що з'явилося в житті суспільства, і додати його до багатющої, справді грандіозної картини реальної України в усіх аспектах – політичному, ідеологічному, етнічному, економічному, науковому, культурному, літературному, мистецькому, релігійному, спортивному тощо, причому на рівні всіх регіонів, що особливо важливо з огляду на активізацію регіонального життя в усіх вимірах. «Така картина, якщо нам пощастить адекватно її відтворити, здатна зміцнити надію і викликати почуття гордості у її громадян за багато що в своїй країні, а зацікавленим чужинцям дасть поважніше уявлення про Україну» [7, с. 5]. Цю важливу просвітницьку місію ЕСУ успішно виконує протягом останніх двох десятиріч, набувши статусу одного з найповажніших й авторитетних джерел інформації за оцінками не лише українських, а й зарубіжних дослідників – див. [8].

Більшість статей кожного тому ЕСУ складають персоналії: Україна віддавна багата на видатні постаті, зокрема ті, які присвячували своє життя служінню народу, виступали його совістю й голосом, боролися за державну незалежність. У радянський період для них не було місця фактично в жодній сфері діяльності, а особливо в науці, культурі, мистецтві – їх знищував або маркував «буржуазними націоналістами» (а потім все одно фізично або морально знищував) більшовицький тоталітарний режим. Тих українців, хто був фахівцем своєї

справи й здобував міжнародне визнання, зазвичай популяризували як радянську людину, представника радянського народу. До речі, ця тенденція послідовно продовжується у російських інформаційних базах і нині.

Встановлювати історичну справедливість, повертати до культурного й наукового дискурсу численні імена українців – важливий внесок «Енциклопедії Сучасної України» в українську культуру й історіографію. Долі людей, результати їхньої діяльності, творчі, інтелектуальні, фізичні здобутки, наукові відкриття, технологічні розробки, героїчні вчинки тощо – це ті знання, що допомагають утвердженню національно-культурних цінностей, патріотичних настроїв, вони спонукають до глибшого вивчення історії та сьогодення України. За нашими підрахунками, приблизно кожна третя стаття в ЕСУ – про персоналію. Корпус таких статей-біограм покликаний дати вичерпний звід українців, про яких треба знати, здобутки яких – популяризувати, наголосувати на їхньому внескові в національну культуру та людську цивілізацію загалом. Водночас підкреслимо, що ЕСУ не є біографічним словником, а те, що матеріал про особистості в енциклопедії превалює над іншим, засвідчує її антропологічний характер. ЕСУ – енциклопедія, у якій подано знання про всі сфери буття України (географічне положення, адміністративний устрій, природні багатства, історія, політична та правова система, економіка, наука, культура, музика, мистецтво, література, спорт тощо), причому часто висвітлено їх саме через персоналії – статті про тих, хто створив чи творить матеріальні й духовні цінності людства. У цьому полягає особливість та вагомість ЕСУ як енциклопедичного проекту.

Треба також зауважити, що ЕСУ містить лише інформацію, що стосується періоду від початку 20 століття до наших днів. Відтак необхідно визнати: багато славетних імен українського народу не потрапило до енциклопедії через хронологічні рамки видання, що, власне, й зумовлює одну зі слабких сторін видання – неповноту. Усвідомлюючи це, укладачі па-

ралельно з реалізацією проекту ЕСУ розпочали розроблення концепції словника «Української універсальної енциклопедії»¹. На жаль, керівництво НАН України підготовку цього видання передало спадкоємцям «Української радянської енциклопедії».

Від виходу друком першого тому минуло 20 років. За цей час з'явилося багато непересічних особистостей, які демонструють свої таланти в різноманітних видах діяльності – науці, літературі, кінематографі, музиці, образотворчому мистецтві тощо – часто без належного пошанування з боку держави (саме відзначення державою тієї чи іншої людини є одним із маркерів для укладачів ЕСУ щодо вміщення статті-персоналії). Однак зауважимо, що для творців енциклопедії формальні ознаки в доборі персоналій ніколи не були в пріоритеті, лише реальний внесок особи в ту чи іншу галузь науки, культури, економіки, літератури, спорту зумовлював наявність статті про неї на сторінках видання. Укладачам ЕСУ, предметом якої є «не тільки осмислена й систематизована минувшина, а й часом хаотична і пливка сучасність» [7, с. 5], доводиться нелегко відшукувати й систематизувати таку інформацію, але усвідомлення необхідності цього дозволяє йти в ногу з часом, бути актуальним і затребуваним виданням, про що свідчить аналіз відвідувань і запитів сайту ЕСУ. З іншого боку, це стимулює до пошуку шляхів подолання викликів сучасного суспільства щодо науки загалом й енциклопедистики зокрема. Нині це одне з нагальних завдань, над якими працює редакція ЕСУ.

Дієвим для ЕСУ у вирішенні чималої кількості проблем став запуск її електронної версії в мережі Інтернет, що дозволяє не лише не відставати від новітніх тенденцій представлення інформації в цифровому середовищі, а й швидко реагувати на зміни в сучасному світі, тим самим розширюючи й поглиблюючи контент знань.

¹Див.: Постанова Президії НАН України «Про концептуальні засади підготовки Української універсальної енциклопедії» № 264 від 18.10.2006. <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0264550-06#Text> (переглянуто 12.02.2021).

У 2014 році було відкрито доступ до електронної версії ЕСУ в мережі Інтернет (далі е-ЕСУ). Нині онлайн-джерело подає матеріали всіх друкованих томів, функціонує у вигляді веб-сайту (<https://esu.com.ua>) зі зручними для пошуку інформації інтерфейсом та архітектонікою. Веб-сайт створено «з нуля» фахівцями Інституту енциклопедичних досліджень НАН України. Всі матеріали е-ЕСУ відкриті для безоплатного користування. У багатьох країнах існує практика обмеженого доступу до національних енциклопедій, у повному обсязі використовувати інформацію можливо лише, сплативши певні кошти [9, с. 23–24].

Контент е-ЕСУ поділено на п'ять розділів: «Всесвіт і Земля», «Людина», «Суспільство», «Наука», «Культура». Кожний з них містить статті з відповідною іконографією. Ілюстративний матеріал представлено як у самій статті, так і в «Галереях» сайту. Наявна система пошуку дозволяє швидко знайти потрібний матеріал та ілюстрації. Також сайт має інтегрований модуль Facebook, що дає змогу підписатися на сторінку ЕСУ в цій соціальної мережі.

Для зручного пошуку й швидкого віднайдення інформації, а також залучення якнайширшої аудиторії читачів до енциклопедичних знань е-ЕСУ має більше можливостей порівняно з надрукованими томами. Однак основна її перевага – це надання можливості послуговуватися енциклопедичними матеріалами необмеженої кількості користувачів мережі Інтернет незалежно від місця проживання, громадянства, часу звертання за інформацією – 24 на 7 відкритий доступ до е-ЕСУ.

Томи ЕСУ публікують накладом 10 000 примірників (від 21-го тому – 3 800), безоплатно передають державним бібліотекам, науковим установам та навчальним закладам. Утім, саме завдяки е-ЕСУ істотно збільшується кількість читачів енциклопедичної інформації. Про це, зокрема, свідчать статистичні дані про відвідуваність сайту енциклопедії з її адміністративної панелі (тенденцію щорічного збільшення користувачів е-ЕСУ засвідчує рис. 3.1).

Рис. 3.1. Показники відвідуваності сайту електронної «Енциклопедії Сучасної України» за 2016 – 2020 роки

Так, за останні роки функціонування енциклопедії в мережі Інтернет загальна кількість осіб, які відвідали сайт е-ЕСУ, тобто ознайомилися хоча б з однією енциклопедичною статтею, зросла від 325 тис. у 2016 році до понад 2 млн у 2020 році. Показники кількості переглядів та загальної кількості відвідувачів сайту щороку збільшуються в середньому на 30–35%.

Основна читацька аудиторія сайту енциклопедії за територіальною ознакою – Україна (94,5%), а в її межах – Київ. У табл. 3.1–3.2 відображено відомості про те, із яких країн та регіонів України найчастіше відвідують сайт е-ЕСУ.

Табл. 3.1 демонструє, що найактивнішими відвідувачами е-ЕСУ є мешканці України, що цілком закономірно, позаяк ЕСУ – українська й українськомовна енциклопедія. Варто додати, що загальна кількість країн, з території яких зафіксовано відвідування сайту енциклопедії, – понад 170 (охоплено всі континенти – Європу, Азію, Північну Америку, Південну Америку, Австралію). Прикметно, що країни-сусіди – Білорусь, Румунія, Угорщина, Словаччина – не ввійшли до переліку перших 10 країн із найбільшим відсотком читачів е-ЕСУ.

Табл. 3.1.

Країни, з яких найчастіше відвідують сайт e-ЕСУ
(за 2016–2020 роки)

Країна	Користувачі (%)
Україна	94,5
РФ	0,89
США	0,84
Німеччина	0,63
Польща	0,55
Нідерланди	0,33
Велика Британія	0,26
Канада	0,17
Італія	0,16
Чехія	0,14

Табл. 3.2.

Міста України, з яких найчастіше відвідують сайт e-ЕСУ
(за 2016–2020 роки)

Місто обласного значення	Користувачі (%)
Київ	36,7
Львів	5,3
Дніпро	4,1
Харків	3,8
Одеса	2,2
Вінниця	1,7
Івано-Франківськ	1,6

Запоріжжя	1,6
Тернопіль	1,5
Рівне	1,2
Чернівці	1,2
Полтава	1,1
Луцьк	1,1
Миколаїв	1,0
Житомир	1,0
Хмельницький	0,9
Черкаси	0,9
Суми	0,9
Херсон	0,9
Чернігів	0,9
Кропивницький	0,7
Ужгород	0,6
Донецьк	0,2
Луганськ	<0,1
Сімферополь	<0,1

На перший погляд, кількісні показники відвідувань сайту енциклопедії можуть залежати від кількості мешканців міст. Інакше кажучи, логічним виглядає таке припущення: що більше у місті населення, то більше його жителів користуються е-ЕСУ. Та в дійсності ця кореляція лише часткова – див. рис. 3.2.

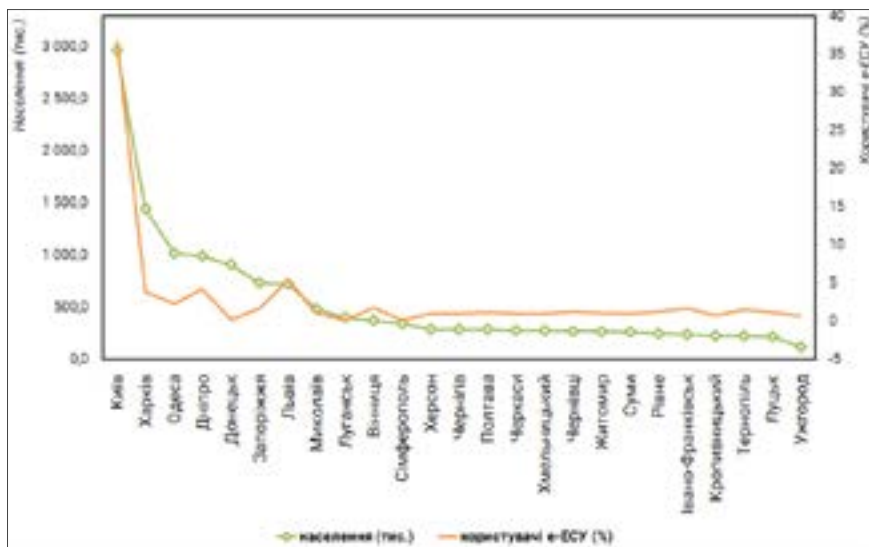

Рис. 3.2. Кореляція кількості населення міста й місцевих користувачів е-ЕСУ

На рис. 3.2 зображено співвідношення кількості мешканців міст і читачів ЕСУ. Кількісний склад населення відповідає даним Державного комітету статистики України за 2020 рік [10]. Зліва направо міста розташовано за зменшенням кількості населення, однак за цим вектором, як свідчать лінії графіка, показники відвідуваності сайту енциклопедії не виявляють тенденції до зменшення – Дніпро, Львів її порушують. На другій половині графіка крива, що відображає кількість читачів е-ЕСУ, не падає, а навпаки – плавно піднімається вгору й лише після точки, що відповідає Тернополю, змінює рух донизу.

Оскільки повної залежності між кількістю жителів міста й місцевими користувачами е-ЕСУ не фіксуємо, то табл. 3.2 не можемо сприймати як рейтинг міст, у яких «Енциклопедія Сучасної України» користується найбільшою популярністю. Дещо точнішим у цьому сенсі вбачаємо інший показник, що виявляє співвідношення кількості читачів кожного міста до кількості його жителів (рис. 3.3).

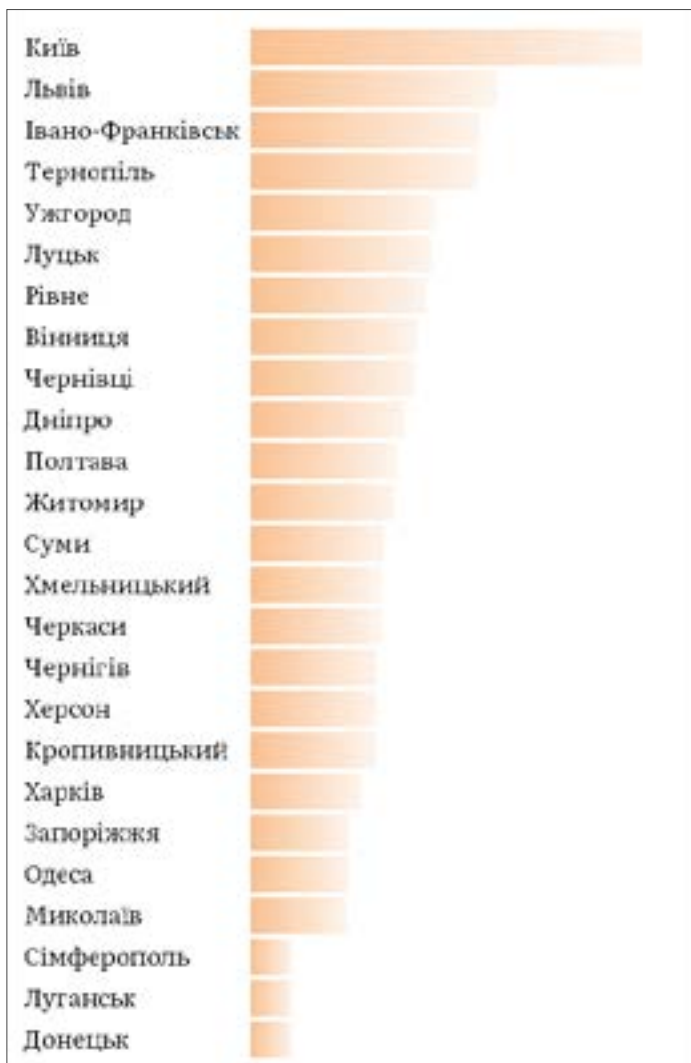

Рис. 3.3. Рівень популярності е-ЕСУ в містах України

Назвемо цей показник коефіцієнтом «енциклопедизму» (умовність назви очевидна, оскільки він враховує лише ступінь користування е-ЕСУ, залишаючи поза увагою інші енцикло-

педії). Коефіцієнт «енциклопедизму» більше, ніж попередні показники, характеризує рівень популярності енциклопедії в тому чи іншому місті, оскільки бере до уваги загальну кількість його мешканців (цей коефіцієнт фактично відображає щільність користування енциклопедією – що він вищий, то більша кількість звертання до е-ЕСУ). Числові вираження коефіцієнтів жодної семантики не містять, тому в табл. 3.3. наведено міста в порядку зменшення коефіцієнтів без їх зазначення².

Зіставляючи дані рис. 3.3. і табл. 3.2, бачимо деякі істотні зміни в ранжуванні міст. Зокрема, до трійки обласних центрів, у яких е-ЕСУ користуються найбільше, потрапив Івано-Франківськ, натомість Харків, Дніпро, Одеса втратили свої високі позиції. Загалом фіксуємо такі закономірності: у Києві та містах на правому березі Дніпра популярність енциклопедії найвища. У містах центральної та східної території країни нею користуються дещо менше, а на півдні – ще менше. Прикро, але факт: мешканці Сімферополя, Луганська і Донецька, що від 2014 року перебувають під окупацією, звертаються до е-ЕСУ найрідше. Між іншим, Донецьк, як свідчили дані 2018 року, випереджав за кількістю користувачів е-ЕСУ низку обласних центрів – див. [11, с. 14], та, очевидно, за останні два роки загальний інтерес донеччан до енциклопедичних знань про Україну й українців зменшився.

Продовжуючи аналіз читацької аудиторії е-ЕСУ, зазначимо, що найчастіше на сайт енциклопедії потрапляють користувачі з мобільних пристроїв (смартфонів) – 52%. Щоправда, користувачі стаціонарних комп'ютерів на сайті Енциклопедії затримуються довше (середня тривалість сеансу становить 70 секунд).

25–34 роки – саме такий віковий ценз становить основну групу читачів е-ЕСУ (28,4%). 18–24 роки – друга домінуюча вікова група е-ЕСУ (27%). Значно рідше користуються електрон-

²За потреби коефіцієнти можна відтворити шляхом ділення частки жителів міста, що користуються енциклопедією, на їх загальну кількість.

ною енциклопедією особи 35–44 років (20,2%), 45–54 років (11%), 55–64 років (8,4%) і ті, кому понад 65 років (5%).

Прикметно й те, що до ЕСУ в Інтернеті звертаються частіше жінки (64%), ніж чоловіки (34%). Порівняно з даними 2018 року [там само] частка жінок дещо збільшилась, а чоловіків, відповідно, зменшилася.

Далі подаємо перелік статей, що мали за 2016–2020 роки найбільшу кількість читацьких переглядів.

1. «Карпати (Карпатські гори)»
2. «Забруднення довкілля»
3. «Біологічна система»
4. «Дніпро»
5. «Азовське море»
6. «Дунай»
7. «Демографічна криза»
8. «Магнітні матеріали»
9. «Інфекційні хвороби»
10. «Акт злуки УНР і ЗУНР»
11. «Головна українська рада (ГУР)»
12. «Гарантії прав і свобод людини та громадянина»
13. «Галицька битва»
14. «Громадянська ідентичність»
15. «Геоцентрична система світу»
16. «Магнітне поле Землі»
17. «Заповідні території»
18. «Вуглеводний обмін»
19. «Заборона української мови»
20. «Визвольні змагання 1917–21».

Вибірка статей е-ЕСУ з найбільшою кількістю переглядів цікава, проте, оскільки статті розміщено на сайті не одночасно, а в різні роки, то її не варто розглядати як рейтинг найпопулярніших статей електронної версії енциклопедії. Адже матеріали, що на сайті опубліковані 2020 року, мають меншу ймовірність отримати більшу загальну кількість переглядів, ніж ті, що з'явилися у 2014 році. Популярність контенту в Інтернеті зазвичай вимірюють кількістю переглядів за місяць.

Утім, у нашому аналізі оперуємо значно більшим відрізком часу, що становить 5 років – це уможливило виявлення загальної тенденції пріоритетності тематики статей для читачів. Зокрема, бачимо чітке превалювання географічного контенту – переважна більшість статей першої десятки та частина другої пов'язана з довкіллям – його природними об'єктами (річки, моря, гори), впливом на них людини тощо. Історична тематика (серед неї й мовно-історична) так само користується значною популярністю серед читачів енциклопедії. Помічаємо також інтерес до медичної тематики, викликаний, очевидно, пошуком інформації у зв'язку з пандемією COVID-19. Сайт містить і статтю, присвячену цій хворобі, однак вона не потрапила до нашого рейтингу статей, що мали найбільше переглядів. Пояснюємо це згаданим вище чинником тривалості перебування статті на сайті, а також швидкою динамікою нагромадження інформації про цю хворобу в сучасному інформаційному просторі.

Між іншим, попри те, що в енциклопедії домінують статті біографічного характеру, жодної такої не відзначено серед тих, що переглядають найчастіше.

Схарактеризуємо особливості текстового подання статей в е-ЕСУ. Для цього порівнюємо інтерфейс сайту енциклопедії з подібними зарубіжними проектами, зокрема «Britannica Encyclopaedia» та «Store Norske Leksikon» («Велика норвезька енциклопедія»). З цією метою звернемо увагу на статті в трьох енциклопедіях, що висвітлюють те саме гасло. Нехай прикладом буде стаття про лімнологію – розділ гідрології, присвячений водним об'єктам суходолу з уповільненим водообміном (див. рис. 3.2–3.4)³.

³Див.: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=55494 (ЕСУ), <https://www.britannica.com/science/limnology> («Britannica Encyclopaedia»), <https://snl.no/limnologi> («Велика норвезька енциклопедія»).

Рис. 3.4. Інтерфейс сайту «Енциклопедії Сучасної України» на сторінці про лімнологію

Із рис. 3.4–3.6 бачимо, що три статті мають багато схожих елементів – заголовок, текст статті, авторство та інші вихідні дані. Найбільша відмінність між трьома статтями різних енциклопедій полягає в тому, що текст української довідки оформлено за аналогією до дизайну її паперового варіанта. По-перше, як і в 17-му томі ЕСУ, стаття «Лімнологія» становить суцільний текст без членування на абзаци (у норвезькій енциклопедії бачимо навіть назву підрозділу – «Viktige forskningstemaer», що перекладається як «Основні проблеми галузі»; британська енциклопедія містить коротку статтю про лімнологію одним абзацом, хоча в більш розлогіх статтях – так само застосовують поділ на абзаци й найменування підрозділів).

По-друге, як і в паперовому варіанті, текст електронної статті в ЕСУ містить скорочені слова, що є давньою традиці-

ею у вітчизняній енциклопедичній справі. Її зумовлено необхідністю економії площі сторінки задля вміщення більшої кількості інформації на ній. Однак для електронних видань поняття економії місця не існує: «Якщо одним із важливих методичних завдань паперових енциклопедій було відпрацювання оптимальних розмірів статей, то в електронній енциклопедії це вже не актуально» [12, с. 57]. Масовим користувачам мережі Інтернет, де не потрібно економити папір, практика скорочення слів видається дивною або й загалом призводить до нерозуміння прочитаного (про це свідчать і деякі коментарі читачів на сторінках e-ЕСУ). Редакція енциклопедії усвідомлює, що перенесення цієї практики з «паперу» на сайт є недоліком електронної версії, однак треба зважати, що це не є наслідуванням традиції. Електронні версії текстів статей створено на основі видрукуваних томів, і нині редакція, на жаль, не має можливостей для додаткової обробки текстів, зокрема розкриття всіх скорочень, вживаних у паперовому варіанті.

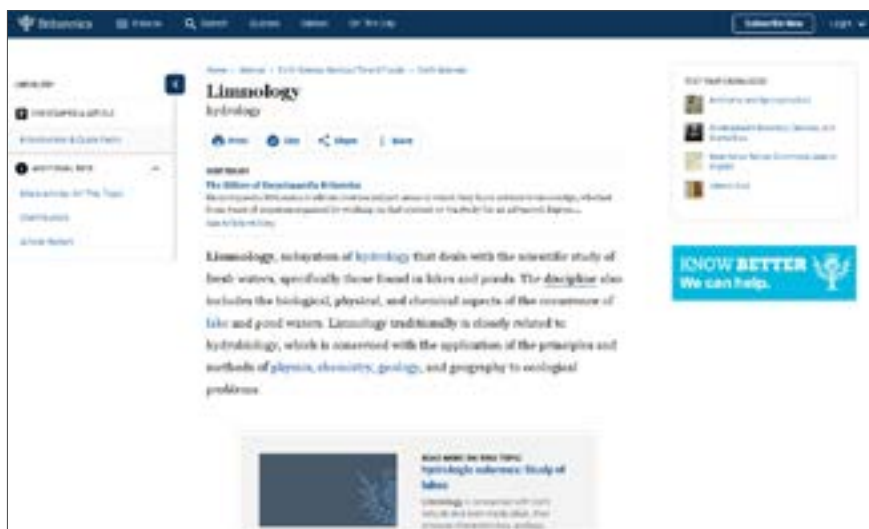

Рис. 3.5. Інтерфейс сайту «Britannica Encyclopaedia» на сторінці про лімнологію

Рис. 3.6. Інтерфейс сайту «Store Norske Leksikon» на сторінці про лімнологію

Незважаючи на цей недолік, перевагою ЕСУ вважаємо наявність у статтях переліку літературних джерел, що орієнтує читача на самостійне поглиблене вивчення відповідної теми. Бібліографія є «важливою складовою частиною енциклопедичних статей. Значна їх частина (великі комплексні статті про видатних політичних діячів, історичних осіб, науковців) містить бібліографію. У біографічних, оглядових, комплексних та деяких інших статтях може бути представлена і внутрішньотекстова бібліографічна інформація» [13, с. 38]. Натомість в інших двох енциклопедіях пристатейної бібліографії немає. Треба зауважити, що нині «Britannica Encyclopaedia» подає статті різних варіантів – загального змісту, де переліку літератури немає, з поглибленою інформацією, для дітей і школярів. Адаптовані версії статей доступні лише на платній основі, тож лишається тільки здогадуватися, чи містять вони бібліографію. А щодо

«Store Norske Leksikon», то її укладачі чітко заявили, що намагаються уникати в статтях перелік джерел, мовляв, енциклопедична стаття – не той формат, який цього потребує, а вказівкою на першоджерела слугують автори, їхня експертність [14, с. 160]. Говорять саме про електронну версію цієї енциклопедії, оскільки останнє норвезьке паперове 16-томне видання «Store Norske Leksikon», що вийшло друком упродовж 2005–2007 років, містить 150 тис. статей, у яких сукупно подано 18 тис. бібліограф [там само, с. 155].

Погоджуємося, що цінність енциклопедичної праці суттєво залежить від її виконавців. Охоплення матеріалу, його текстове представлення, смислові та ідейні акценти – все це корелює з тим, хто є творцем статті. Авторитетні в суспільстві особи, які пишуть енциклопедичні статті, є не лише запорукою їхньої високої кваліфікації, а й підвищують рейтинг видання. З іншого боку, залучення до написання статей наукових аутсайдерів або осіб із сумнівною репутацією негативно впливає на весь проект. Окрім цього, норвезькі енциклопедисти акцентують увагу на тому, що зазначений підхід до електронної версії енциклопедії спрощує роботу над оновленням її статей, чим займаються не редактори, а безпосередньо автори (відсутність переліку літератури та необхідності його перманентно оновлювати не обтяжує їх, сприяючи залученню до підготовки енциклопедії). Апелюють також до власних досліджень соціологічного характеру, які свідчать про те, що бібліографічні покликання в пересічного норвезького користувача енциклопедії створюють таке враження, ніби автор статті перекладає свою відповідальність щодо змісту тексту на інших, що в їхніх очах применшує компетентність автора й довіру до статті [там само, с. 161].

Повернімося до е-ЕСУ. Незважаючи на згаданий вище недолік української статті (скорочення слів), вона демонструє високу релевантність у пошуковій системі «Google». На рис. 3.7 бачимо, що за запитом «лімнологія» сайт е-ЕСУ пропонується одразу після «Вікіпедії». Таке позиціонування в зазначеній пошуковій системі загалом властиве багатьом статтям

е-ЕСУ, що й забезпечує високу кількість відвідувачів на сайті енциклопедії.

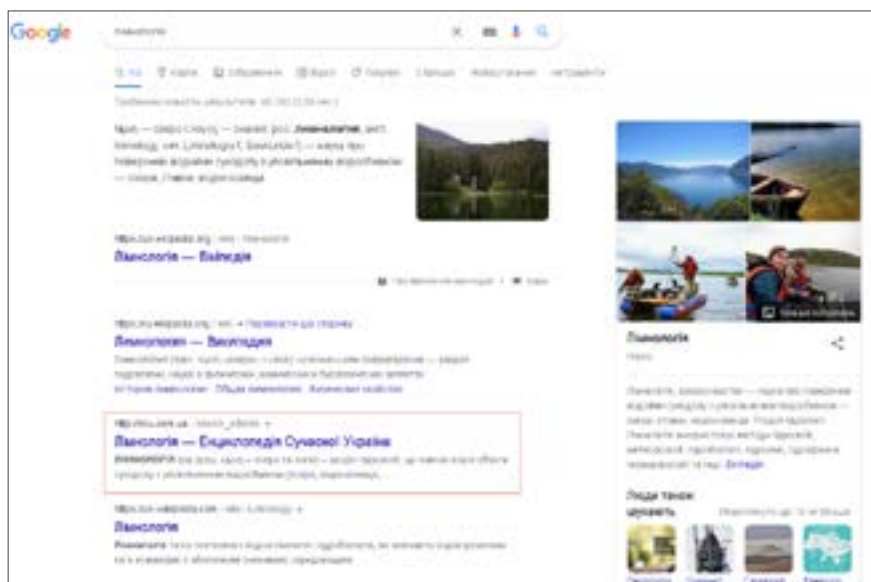

Рис. 3.7. Сторінка сайту «Google» з пошуковим запитом про лімнологію⁴

Окрім цього, ще однією перевагою е-ЕСУ можна вважати наявність наголосів у заголовках статей. У зарубіжних онлайн-енциклопедіях помічаємо відсутність практики вживання наголосів. Однак ця особливість може бути вельми корисною для читачів, зокрема у виданнях, написаних мовою, у якій наголос – нефіксований.

Сучасна людина має великий вибір джерел інформації, серед яких якісні енциклопедії, на жаль, втрачають пріоритетність. Часто увагою користуються джерела із сумнівними даними. У таких умовах поява е-ЕСУ посилює роль енциклопедичних знань, сприяє підвищенню запиту суспільства на них, позитивно впливаючи на духовно-інтелектуальний розвиток українського соціуму.

⁴Див.: <https://www.google.com/search?q=лімнологія>

3.2. Порівняльний аналіз е-ЕСУ та «Вікіпедії»

Згідно з даними міжнародної служби «Алеха» станом на середину 2021 року в рейтингу всіх сайтів, що їх найбільше відвідують українські користувачі мережі Інтернет, «Вікіпедія»⁵ посідає 6-те місце, ЕСУ⁶ – 1724-те місце (у світі – 146856-те місце) – див. рис. 3.8.

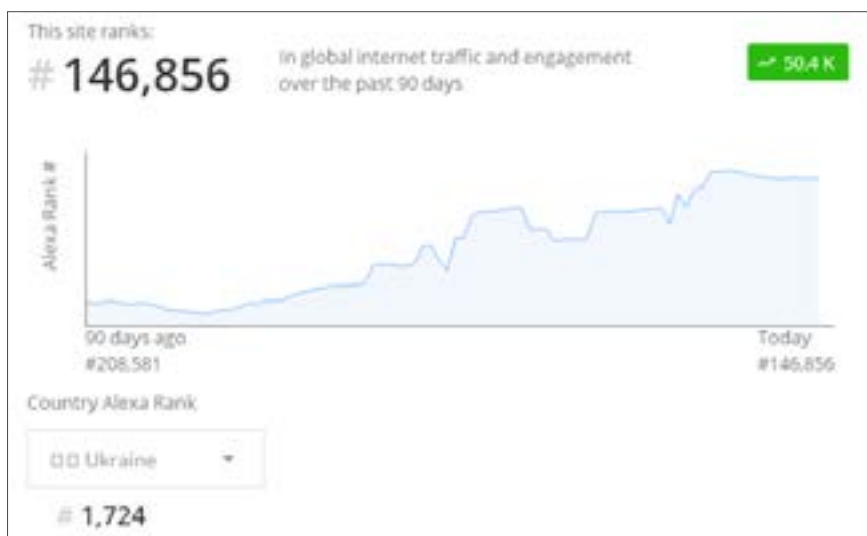

Рис. 3.8. Графік зростання рейтингу сайту енциклопедії ЕСУ впродовж 90 днів (із сайту www.alexa.com)

Цей рейтинг охоплює абсолютно різні сайти за їхньою тематикою та призначенням (наприклад, до першої десятки в Україні потрапили сайти Приватбанку, інтернет-магазину «Розетка» тощо), з якими порівнювати енциклопедії, вочевидь, некоректно. То ж для нас більш цікавим був би тематичний рейтинг сайтів, де представлені лише довідкові ресурси (такого, на жаль, не існує).

⁵Див.: <https://www.alexa.com/topsites/countries/UA>

⁶Див.: https://www.alexa.com/siteinfo/esu.com.ua#section_traffic

У будь-якому разі ЕСУ суттєво поступається «Вікіпедії». За словами В. Добровольської й А. Пелешишина, «Вікіпедія» впродовж останніх років є одним із найпопулярніших українськомовних сайтів, обсяги аудиторії якого значно перевищують інші інтернет-ресурси. Популярність і суспільне значення «Вікіпедії» часто прослідковують у процесах соціальних комунікацій в Інтернеті, зокрема на форумах та в спільнотах зазвичай апелюють до статей «Вікіпедії», що сприймається як істотний аргумент у дискусіях. На їхню думку, «фактично жоден інший ресурс системно в дискусіях як джерело об'єктивних даних не використовується» [15, с. 84].

Вважаємо, одна з основних причин високого рейтингу «Вікіпедії» зумовлена її величезним обсягом: довідку в ній можна віднайти фактично з будь-якого питання. Сайт «Вікіпедії» складається з розділів відповідно до мов (нині на ньому – 301 мовний розділ), що сукупно вміщують понад 55 млн статей. Український розділ «Вікіпедії» містить понад 1 млн статей, а е-ЕСУ – понад 60 тис. статей. Саме тому під час пошукових запитів матеріали «Вікіпедії» зазвичай пропонуються найпершими. Окрім цього, є й інші чинники, що впливають на рівень популярності енциклопедичних джерел у суспільстві.

В одній із розвідок, де об'єктом дослідження були національні онлайн-енциклопедії в країнах Європи, серед них і ЕСУ, висловлено припущення, чому «Вікіпедія» користується значно більшою популярністю, ніж відповідні компетентні енциклопедичні джерела. Зокрема, серед чинників, що зумовлюють нижчу привабливість європейських національних онлайн-енциклопедій, ніж «Вікіпедія», було виокремлено: 1) меншу кількість статей, ніж у «Вікіпедії» (тобто читач не впевнений, що інформацію, яка його цікавить, буде віднайдено в національному проекті, а тому одразу звертається до «Вікіпедії»); 2) обмежений доступ і комерціалізацію, притаманну окремим національним енциклопедіям в країнах Європи (пошук інформації за умови оплати для читача, звісно, виглядає менш привабливо, ніж на вільних засадах); 3) одномовність (по-перше, матеріал лише од-

нією мовою обмежує кількість читачів за мовною компетенцією, а багатомовність, навпаки, розширює читацьку аудиторію; по-друге, у «Вікіпедії» мовні розділи про те саме гасло зазвичай містять подібний, але не еквівалентний контент; отож читання статті різними мовами надає більше інформації; 4) зовнішній вигляд сайту та опції з пошуку інформації (у цьому сенсі більшість сайтів, що представляють європейські онлайн-енциклопедії, не вирізняються високим рівнем – як із погляду дизайну, так і функціональності) [9, с. 28–29].

Якщо аналізувати кожну окрему онлайн-енциклопедію в країнах Європи, то перелік чинників, через які вона поступається «Вікіпедії», може бути збільшено. Приміром, п'ятим пунктом (і це стосується багатьох видань), може бути актуалізація інформації. Так, якщо взяти до прикладу е-ЕСУ, то, як було вже звернуто увагу в попередніх розділах, електронна версія енциклопедії дещо відрізняється від паперових томів тим, що в ній низка статей містить більш нову інформацію. Водночас для е-ЕСУ це питання лишається непростим, оскільки відсоток таких статей відносно малий. Проблема оновлення застарілих відомостей полягає не лише в додатковому обсязі робіт із внесення доповнень чи виправлень, що лягає на плечі редакції, а й необхідності консолідації авторів статей, адже втручатися у зміст статті повинен саме автор, а це вже вимагає принципово нового підходу до процесу підтримки онлайн-енциклопедії. Тому редактори е-ЕСУ оновлюють зазвичай лише найбільш вагомому бездискусійну інформацію.

Варто зазначити, що не всі погоджуються з тим, що щоденне оновлення інформації, властиве багатьом статтям «Вікіпедії», є її перевагою над іншими енциклопедіями. На думку німецького професора Р. Штебера, енциклопедична стаття – це довідкове джерело, що характеризується високою концентрацією відомостей у межах невеликого за обсягом тексту. Науковець акцентує, що сконденсоване знання не лише маневрів для частого його оновлення, натомість статті у «Вікіпедії» зазвичай розлогіші, ніж у будь-якій енциклопедії, містять більший репертуар фактологічних даних, здатних швидко деактуалізуватися й потребувати регулярного оновлення [16].

Якщо ж уявити, що всі чинники, якими інші енциклопедії поступаються «Вікіпедії», втратили свою значимість (тобто коли за кількістю статей і мовних розділів, доступністю та зручністю користування та будь-якими іншими атрибутивними ознаками національні онлайн-енциклопедії зрівнялися б із «Вікіпедією»), висока ймовірність того, що «Вікіпедія» продовжуватиме випереджати будь-яку фахову європейську онлайн-енциклопедію за рівнем привабливості. Основна причина такої ситуації полягає у фундаментальності знань, що пропонують енциклопедії. У «Вікіпедії» статті різні – від високоякісних до низькопробних. Тут під якістю інформації маємо на увазі її енциклопедизм – істинність (достовірність, надійність), об'єктивність, лаконічність і водночас всеосяжність. У попередніх розділах зауважено, що за низкою ознак окремі дослідники ставлять під сумнів енциклопедичність «Вікіпедії», зокрема через відсутність таких традиційних для енциклопедичних видань ознак, як узгоджений зміст, уніфікований стиль статей, наявність експертного авторства. Висловлюють також твердження про те, що зазначені недоліки є суто формальними, проблемними хіба що в контексті термінології та «не зменшують значення “Вікіпедії” як величезного архіву реферативних документів енциклопедичного стилю, значна частина яких відображає процеси у сфері культури»[15, с. 84]. Хай там як, але якщо уявити, що лише 1% з 55 млн наявних статей у «Вікіпедії» – це довідки низької якості, то в абсолютному вираженні маємо аж 0,55 млн низькопробних матеріалів, яким не місце у виданнях, що називаються енциклопедіями.

Окрім енциклопедизму як маркеру якості знання, існує ще один важливий критерій, за яким енциклопедичні видання відрізняються від інших. Зокрема, енциклопедії характеризуються тим, що їхній зміст формують обрані поняття, об'єкти, терміни, явища, персоналії тощо. Дослідити серед великого масиву інформації основне, репрезентативне для окремої тематики – означає застосувати енциклопедичний підхід (він стає в нагоді й під час підготовки енциклопедичних статей). Натомість «Вікіпедія» є компендіумом цілком різноманітної інформації, зокрема й тієї, яка зазвичай не потрапляє до енциклопедій.

Отже, з огляду на наведене вище, констатуємо, що класичні енциклопедії, зокрема ЕСУ, порівняно з «Вікіпедією», містять лише суто енциклопедичні знання як найбільш важливу для людства чи окремої спільноти людей наукову інформацію. Це вагомий чинник, що впливає на рівень популярності джерела інформації в сучасному суспільстві. Щоправда, як не дивно, кореляція між джерелами інформації та рівнем їхньої популярності має обернену функцію: що більше науковості містить джерело знань, то менше охочих ним користуватися, і навпаки. Приміром, в одній із розвідок дослідники Кембриджського університету виявили, що недостовірна інформація в засобах масової комунікації поширюється значно швидше за перевірену. Зокрема, на прикладі розповсюдження новин у соціальних мережах показано, що радіус дії однієї неправдивої суспільно значимої новини охоплює в середньому від 1000 до 100 000 людей. Натомість правдива новина зазвичай здатна привернути увагу людей, кількість яких рідко перевищує 1000 [17]. До слова, в цитованій праці до вибірки досліджуваних новин потрапили й ті, що стосуються ситуації з анексією Криму.

У вивченні питань розповсюдження того чи іншого виду інформації в кіберпросторі послуговуються категорією віральності, якою пояснюють особливості її злету й падіння в контексті популярності. Власне, зміст поняття віральності інформації часто пояснюють певною аналогією до епідемічних явищ у медицині. Інформація, як і біологічні віруси, здатна спалахувати, поширюватися, заражати тощо (у зв'язку з цим виникло й поняття інформаційного вірусу).

Екстраполюючи результати цитованого вище дослідження на ситуацію, що склалася в енциклопедистичі, констатуємо: істинне енциклопедичне знання для людей є менш привабливим, тобто менш віральним, ніж неенциклопедичне, або й хибне (хоч це й парадоксально). Дослідники з Кембриджа пояснюють віральність вигаданих відомостей тим, що вони виразніше зачіпають емоційну складову мислення читача, ніж правдиві, які, натомість, більше апелюють до раціонального мислення, інтелектуальних здібностей людини. На по-

дібні проблеми звертають увагу й філософи, зазначаючи, що «сучасна людина опинилася в доволі складному становищі – з одного боку, маємо скепсис до класичних цінностей, а з іншого – є виражена потреба в них» [18, с. 81]. Між іншим, це дуже успішно використовують в інформаційних гібридних війнах.

Як б не була первинна причина високої популярності в сучасному світі інформації неакадемічного походження, та зауважений факт уповноважує на виокремлення нової ознаки (поруч з іншими, які часто фіксують дослідники в різних працях), за якою «Вікіпедія» відрізняється від класичних енциклопедичних видань. Ідеться, зокрема, про протиставлення двох типів культур – масової (поп-культури) й елітарної (високої). Репрезентантом енциклопедичних знань у межах масової культури слугує «Вікіпедія», а в елітарній – класичні енциклопедичні видання.

«Вікіпедія» є виразником масової культури передусім із тієї причини, що ненадійні знання, які присутні на її веб-сторінках, відповідають основним принципам цього типу культури. Маємо на увазі те, що сутність масової культури, як наголошує Н. Міщенко, полягає у «створенні міфів та містифікації реальних процесів, що відбуваються в людському суспільстві» [19, с. 8]. Ознаки масової культури чітко окреслюють явище «Вікіпедії», зокрема ту її особливість, через яку відповідне довідкове джерело важко назвати енциклопедією в загальновизнаному розумінні цього слова, а радше окремим, новим типом довідкових джерел: «Масова культура в 20 сторіччі постає як нова всеохоплююча реальність, яка формує сучасну людину та її світ, що дозволяє ставити питання про масову культуру як про нову культурно-історичну парадигму» [там само, с. 3].

Між іншим, прогностичним щодо співіснування класичних та новітніх електронних енциклопедій можна розглядати таке твердження дослідниці щодо кореляції масового й високого типу культур: «У наш час масова культура завойовує дедалі ширший культурний простір і спростовує думку про те, що вона не може співіснувати з високою культурою. В реальній дійсності вони вже існують разом і очевидно будуть співіснувати й далі, створюючи собою єдиний процес функціонування сучасної культури» [там само, с. 12].

Ідентичну думку простежуємо в міркуваннях інших дослідників: «У світовій енциклопедистиці з появою електронних видань і переходом знакових універсальних енциклопедій, на кшталт “Britannica Encyclopaedia”, з книжкового формату на винятково цифровий складалося враження про занепад і відхід у небуття класичної енциклопедичної справи. Багато хто висловлював переконання, що енциклопедична справа як явище перетворюється в електронну енциклопедистику. Однак сьогодні спостерігаємо, що такі твердження хибні: актуальна тенденція розвитку сучасної енциклопедистики – це взаємопроникнення, взаємодоповнення та своєрідна синергія енциклопедистики класичної й електронної. Очевидним є те, що електронна енциклопедія не може повноцінно замінити паперове видання, а паперове видання без його електронної версії втрачає низку важливих переваг» [20, с. 11–12].

Більше того, відповідно до окремих досліджень, рівень засвоєння інформації в електронних джерелах нижчий, ніж у книжкових. Зокрема, про це свідчить розвідка американських фахівців, які відзначають, що студенти, використовуючи планшети чи інші комп'ютерні прилади, швидше ознайомлюються з матеріалом, здатні за одиницю часу прочитати більше тексту, ніж коли послуговуються паперовими книжками, однак ефективність такого читання зменшується – студенти сприймають і запам'ятовують меншу кількість інформації [21]. Подальші дослідження цієї проблеми, що будуть підтверджувати аналогічні результати, безумовно, позначатимуться на тенденціях співвідношення використання електронних і паперових джерел інформації, надаючи у світі масової культури додаткових переваг паперовим книжкам. Цікаві спостереження нагромаджують й освітяни в часи поширення COVID-19: результативність навчання в режимі онлайн значно нижча від традиційних занять у класах чи аудиторіях. З іншого боку, ця ситуація може бути зумовлена тим, що в Україні дистанційне навчання наслідує очне (засобами електронної комунікації), тоді як воно потребує інших методів і перебудови освітнього процесу загалом. Наукові дослідження демонструють, що інноваційні підходи,

які впроваджені в трансформоване якісне онлайн-навчання, здатні позитивно впливати на засвоєння дисципліни, розвиток інтелектуальних здібностей, навичок, здібностей [22].

Повертаючись до питання масової культури й елітарної на енциклопедичному рівні, наведемо ще один аргумент на користь того, чому «Вікіпедія» більш популярна в суспільстві за будь-які ґрунтовніші енциклопедичні проекти. За окремими твердженнями, глобальні інформаційні мережі мають високий соціокультурний потенціал. На початку 21 ст. за посередництва таких інформаційних мереж потреба людей в альтернативах, можливостях вибору реалізовується значно повніше, ніж на попередніх етапах суспільного розвитку [23, с. 201]. Справді, для тих, хто пише статті у «Вікіпедії», вона є тим майданчиком, що дає їм можливість реалізувати власні таланти чи потреби.

Водночас порушене питання складне і має багато критичних зауважень. С. Ягодзінський, цитуючи Дж. Ланіра, одного з авторів терміна *віртуальна реальність*, пише: «Сучасні інформаційні мережі типу Wikipedia, Facebook, Twitter, применшують цінність буття людини, її інтелекту, потенціалу й творчості. Без них перехід кількості інформації в якість відбувається згідно з такими принципами, які ми вже не розуміємо» [там само, с. 203].

Отже, перевага за популярністю «Вікіпедії» над ЕСУ – це закономірне явище. «Вікіпедія», вміщуючи не лише містифіковані, а й достовірні знання, без сумніву, сприяє підвищенню загальної освіченості людей, надає можливість реалізувати власний потенціал для тих, хто її творить. Завданням же ЕСУ, зокрема й її електронної версії, що доступна широкому загалу в Інтернеті, є продукування енциклопедизму в парадигмі високої (елітарної) національної культури, а змагатися за читацьку аудиторію, зокрема ту, яка є активним споживачем масової культури і яка становить більшу частину суспільства, немає необхідності. Адже здобуття визнання й популярності енциклопедії серед читачів залежить від рівня знань, навичок і компетенцій, необхідних для сприймання й осмислення енциклопедичної інформації, а такими наділена значно менша частина будь-якого суспільства.

3.3. Опитування користувачів е-ЕСУ

Мета дослідження

Дослідження проведено Інститутом енциклопедичних досліджень НАН України з нагоди 20-річчя від часу появи першого тому «Енциклопедії Сучасної України». Нині це найбільша за кількістю томів і гасел українська енциклопедія, одна з перших українських онлайн-енциклопедій, статті якої пошукова система «Google» часто видає як релевантні запиту користувачів Інтернету. Навіть попри незавершений характер ЕСУ стала невід'ємною складовою сучасної української культури й важливим чинником її творення, зарекомендувавши себе цінним для соціуму інформаційним джерелом.

Задля осмислення й теоретико-практичного узагальнення тенденцій функціонування «Енциклопедії Сучасної України» в мережі Інтернет, пошуку ефективних інструментів для її подальшого розвитку, необхідно вивчати досвід використання е-ЕСУ, залучаючи різні методи дослідження. Мета соціологічного моніторингу, висвітленого в цій частині монографії, – простежити шляхи подальшого вдосконалення електронної версії «Енциклопедії Сучасної України» на основі відгуків її користувачів. Як зауважує Т. Крайнікова, «у сучасних соціальних комунікаціях важливого значення набуває чинник клієнта, в медіакомунікаціях – глядача, читача, слухача, інтернет-користувача» [24, с. 265]. Тож завданням, покликаним досягнути мети, є вивчення інформаційних потреб користувачів, їхнього бачення, сприймання, оцінювання ефективності, потенціалу, іміджу енциклопедії. Це особливо актуально нині – в часи карантинних заходів, пов'язаних із пандемією COVID-19, коли, як видно з підрозділу 3.1 (рис. 3.1), рівень користування е-ЕСУ останнім часом істотно збільшився.

Методика дослідження

Провідний метод дослідження – веб-опитування. Його було здійснено в період 10 березня – 10 червня 2021 року засобами анкетування. Анкету було створено завдяки програмному забезпеченню Google Forms⁷ й оприлюднено на сайті ЕСУ – на будь-якій сторінці сайту онлайн-енциклопедії кожен відвідувач мав можливість перейти до анкети й заповнити її на добровільних умовах. Усі учасники анкетного опитування були поінформовані щодо мети дослідження. Анкета містить чітко сформульовані запитання з варіантами різних відповідей. Анкетне опитування – конфіденційне (анонімне). Завдяки відсутності особистої соціально-психологічної взаємодії дослідників і респондентів сприймаємо отримані під час опитування відповіді як достовірні. Загальна кількість респондентів – 65. Цю сукупність опитаних вважаємо цільовою аудиторією «Енциклопедії Сучасної України». Про це свідчить не лише той факт, що всі респонденти – апріорі відвідувачі сайту енциклопедії, а й те, що, як далі буде видно з опису результатів, більшість опитаних раніше знали про існування ЕСУ, отже, з великою ймовірністю є регулярними користувачами цієї енциклопедії.

Утворену вибірку репрезентативною назвати не можемо, оскільки її сформовано стихійно (безконтрольно), а тому не забезпечено коректності щодо вікового, регіонального та іншого розподілу, а також загальної кількості респондентів. Водночас вибірка є валідною, адже утворена за принципом рандомізації – випадкового відбору, коли кожен користувач енциклопедії з рівною імовірністю може потрапити до числа респондентів. Це надає результатам опитування якісного характеру й уможливорює простеження тих чи інших тенденцій.

Згідно з результатами опитування основні характеристики нашої вибірки виявилися такими.

Вік. 29% – користувачі віком від 31 до 40 років, по 17% – віком 23–30 і 41–50 років, 11% – 61–70 років, по 8% – 51–60 років і понад 70 років, 6% – 18–22 роки і 5% – користувачі у віці до 17 років включно (рис. 3.9).

⁷Режим доступу до анкети: <https://forms.gle/ZnEBCZjCoitBF7C38>

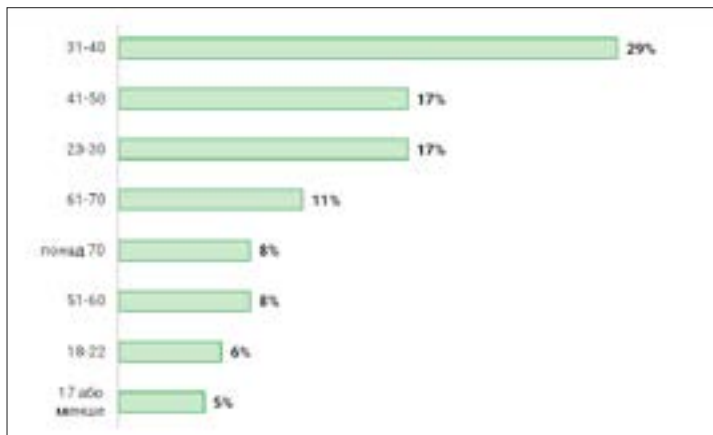

Рис. 3.9. Розподіл респондентів за віком

Освіта. 35,4% – користувачі з науковим ступенем кандидата чи доктора наук або претенденти на них (аспіранти), 20% – спеціалісти або магістри (гуманітарний профіль), 18% – спеціалісти або магістри (негуманітарний профіль), 12% – школярі або студенти, 9% – молодші спеціалісти, 5% – бакалаври (рис. 3.10)

Рис. 3.10. Розподіл респондентів за освітою

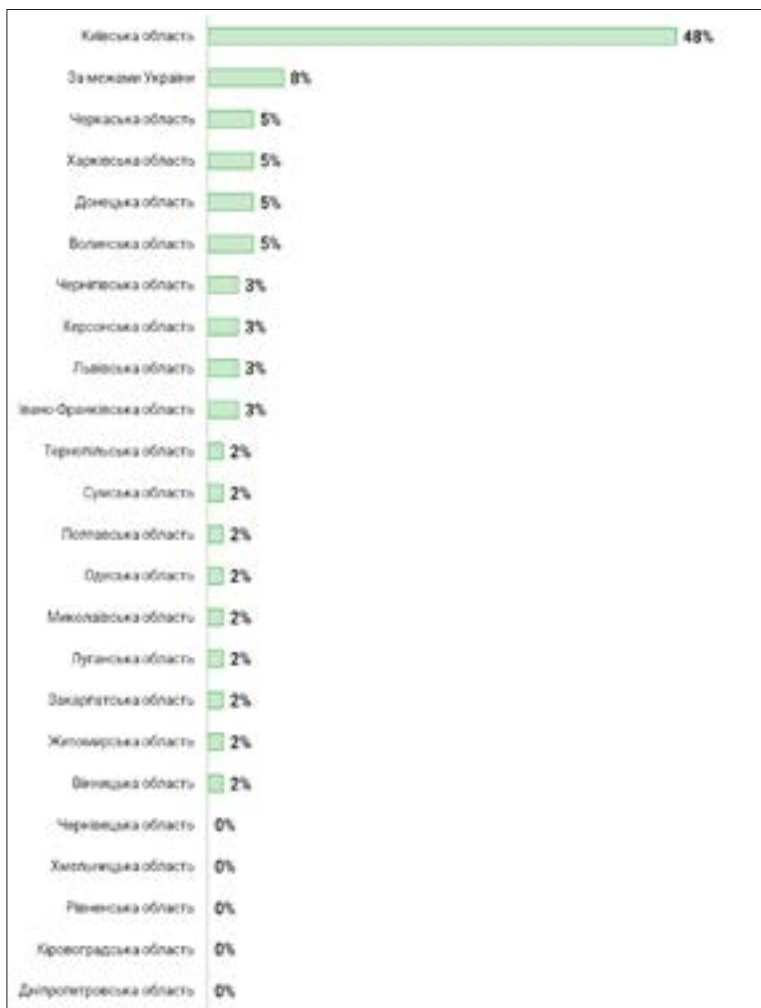

Рис. 3.11. Розподіл респондентів за територіальною ознакою

Місцезнаходження. Респондентами виявилися мешканці більшості областей України, окрім Дніпропетровської, Кіровоградської, Рівненської, Хмельницької, Чернівецької, а також Автономної Республіки Крим. Зафіксовано також опитуваних із-поза меж України. Найбільша частка – із Київської

області (разом із Києвом) – 47,7%. Для кожного іншого регіону частка респондентів визначалася 2–8%. Респонденти з України становлять 92%, із території інших країн – 8%. Докладно розподіл респондентів за територіальною ознакою відображено на рис. 3.11.

Аналіз та інтерпретацію кількісних даних виконано за допомогою статистичних методів. Результати подані за відповідними тематичними блоками у вигляді діаграм та їх опису.

Подяка

Інститут енциклопедичних досліджень НАН України висловлює щирю вдячність кожному, хто взяв участь в опитуванні.

Результати дослідження

Характеристика користувачів енциклопедично-довідкових видань (на прикладі відвідувачів сайту ЕСУ). Цей тематичний блок присвячено аналізу користувачів е-ЕСУ в контексті їхнього ставлення до читання книг загалом і енциклопедично-довідкової літератури зокрема.

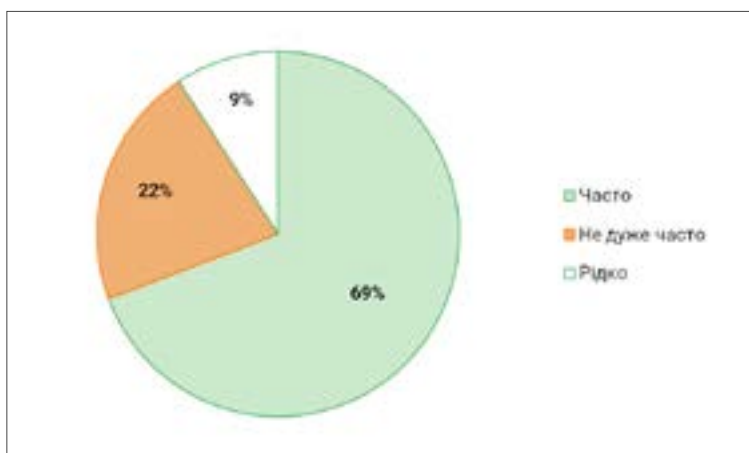

Рис. 3.12. Відповіді на запитання «Як часто ви читаете книги (паперові, електронні)?»

Як видно на рис. 3.12, користувач електронної версії ЕСУ – це особа, яка любить читати книги не залежно від того, паперового чи електронного вони формату.

Користувач електронної версії ЕСУ – це передовсім українськомовна особа. На рис. 3.13 засвідчено, що користувачам енциклопедії найзручніша для читання саме українська мова (83% респондентів). Значно менша частина користувачів е-ЕСУ воліла б читати російською (15%). Бачимо також, що 2% респондентів обирають будь-яку іншу мову для читання книг.

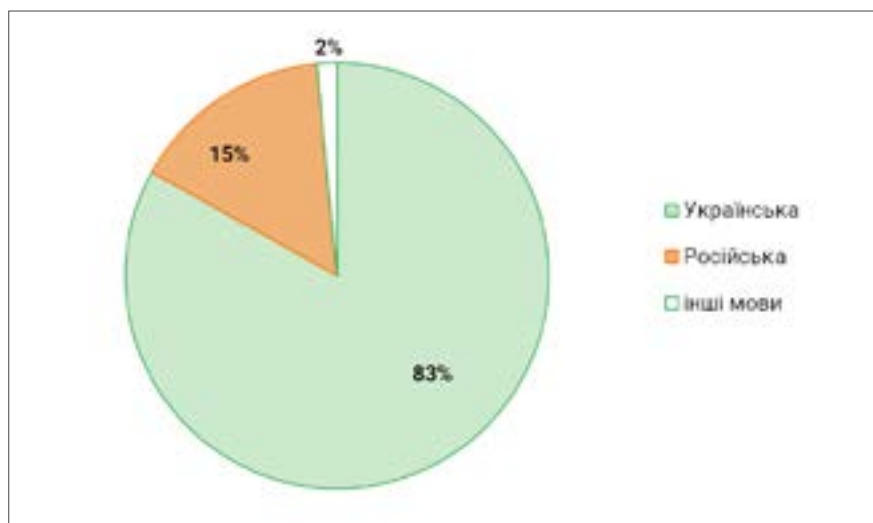

Рис. 3.13. Відповіді на запитання «Якою мовою вам зручніше читати?»

Цікаво, що загалом в Україні співвідношення між бажаними мовами книг зовсім інше, адже частка тих, хто обирає читати книги українською – 32%, російською – 27%, обома вказаними мовами – 41% [25, с. 18]. Щоправда, статистичні розбіжності між нашим дослідженням і щойно наведеним зумовлені методологічним чинником, оскільки в нашому анкетуванні був відсутній пункт – «обидві мови (російська й українська)».

Користувачі – е-ЕСУ – це особи, які вдома зазвичай мають довідкову літературу, переважна більшість із якої – словники чи довідники (див. рис. 3.15). Частка тих, чия домашня бібліотека містить енциклопедії, нижча, ніж тих, у кого їх вдома немає (рис. 3.14), однак відсоток власників енциклопедичних видань – доволі високий (42%).

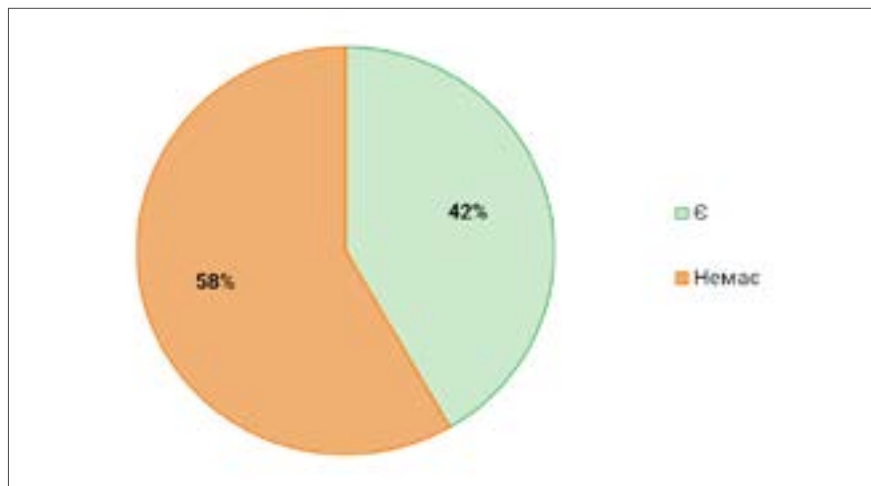

Рис. 3.14. Відповіді на запитання
«Чи є у вас вдома енциклопедії?»

Превалювання словників над енциклопедіями в домашніх бібліотеках українців можемо пояснити кількома чинниками. По-перше, словники – більш популярний жанр видань, їхній репертуар значно ширший, ніж енциклопедій (див. – [26]), а з огляду на мовну ситуацію в Україні ними частіше користуються, отже, є більша практична потреба мати ці видання під рукою у домашній бібліотеці, що й зумовлює відповідну статистичну картину. По-друге, переважно купували словники, оскільки більшість із них є однотомними виданнями, натомість енциклопедії – багатотомні, часто габаритні книги, що в помешканні займають значний простір, виділений для домашньої бібліотеки.

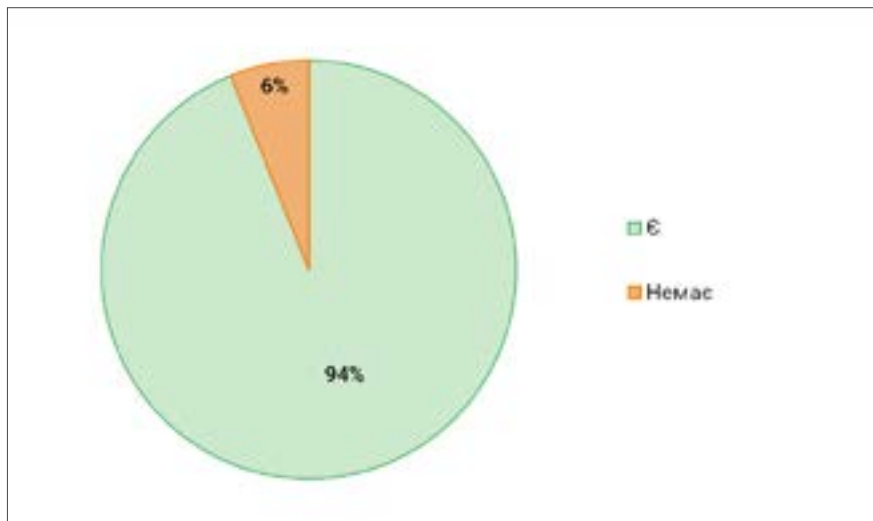

Рис. 3.15. Відповіді на запитання «Чи є у вас вдома інша довідкова література (паперові словники, довідники)?»

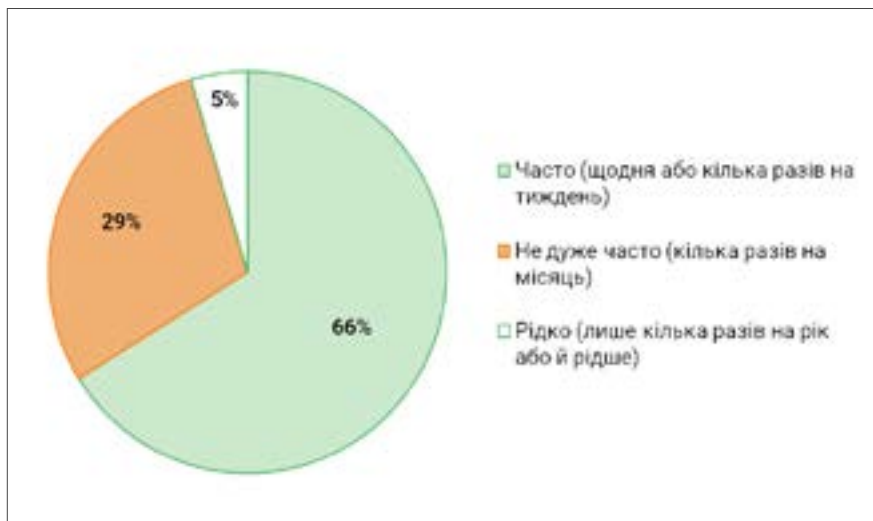

Рис. 3.16. Відповіді на запитання «Як часто ви звертаєтесь до енциклопедій, довідників, словників (паперових, електронних)?»

Користувачі е-ЕСУ є особами, які регулярно звертаються до енциклопедично-довідкової літератури. Зокрема, рис. 3.16 свідчить, що 66% із них часто використовують таку літературу, 29% – не дуже часто і 5% – лише кілька разів на рік або й рідше.

Згідно з рис. 3.17 в е-ЕСУ шукають інформацію переважно у зв'язку з навчанням чи роботою (частка таких – 65%), рідше – для задоволення власних інформаційних потреб (35%). Це, очевидно, свідчить про використання ЕСУ в навчальному процесі як учнями, студентами, так і викладачами (див. також рис. 3.9).

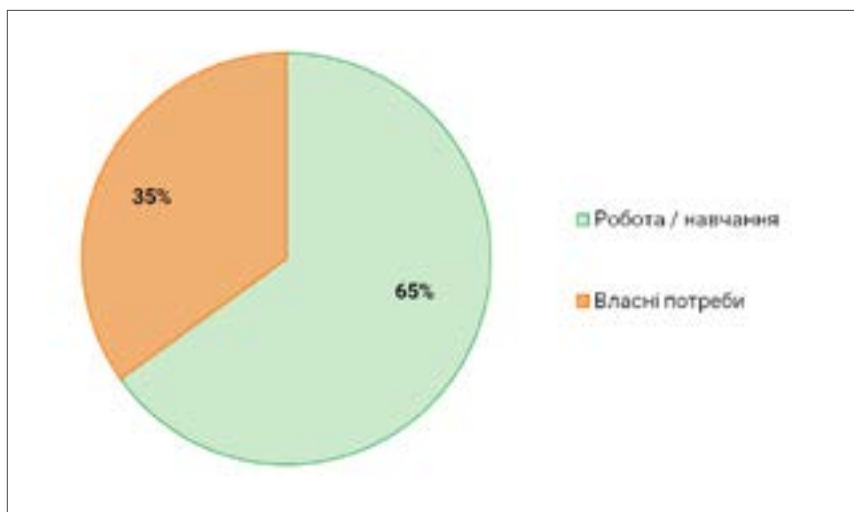

Рис. 3.17. Відповіді на запитання «У зв'язку з чим ви звертаєтесь до енциклопедій, довідників, словників (паперових, електронних)?»

Особи, що користуються е-ЕСУ, критично ставляться до інформації в енциклопедичних джерелах і не демонструють цілковитої довіри до неї. Це впливає з рис. 3.18, на якому бачимо, що максимально довіряють енциклопедичній інформації лише 38% респондентів, а більшість опитаних (49%) оцінює інформацію в енциклопедіях на «четвірку». Зафіксовано думки й про те, що енциклопедіям повністю довіряти не варто (8% тих, хто оцінив енциклопедичну інформацію на «трійку», 3% – на «двійку»).

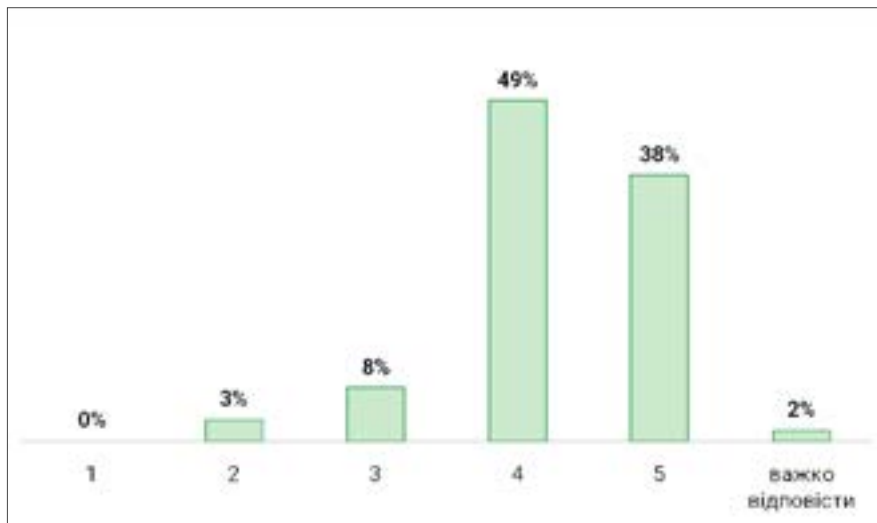

Рис. 3.18. Відповіді на запитання «Оцініть рівень вашої довіри до інформації в енциклопедіях за 5-бальною системою»

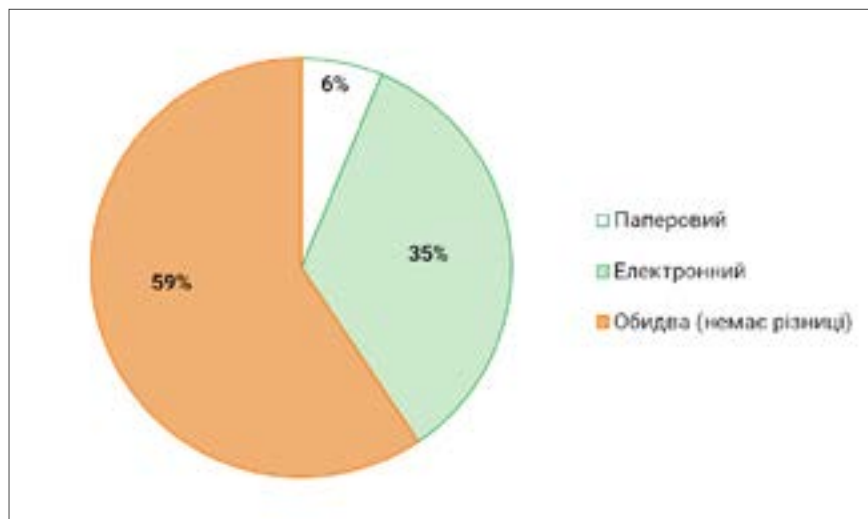

Рис. 3.19. Відповіді на запитання «Який формат енциклопедій, довідників, словників вам подобається більше?»

Попри те, що, як з'ясували раніше, енциклопедії не зовсім зручні книги для зберігання у власній бібліотеці, все ж респонденти вважають, що паперовий формат енциклопедичних видань необхідний і в часи високої популярності онлайн-енциклопедій не належить до пережитків минулого. Рис. 3.19 показує, що 6% опитаних віддають перевагу електронним енциклопедіям, 35% – паперовим, а для 59% – немає особливої різниці, який із них обрати.

Окреме питання стосується того, чи доречно покликатися в наукових публікаціях на енциклопедичні джерела. У науковому дискурсі можна віднайти обґрунтування різних точок зору. Однак з огляду на те, що велика частка наших респондентів виявилася саме науковцями (див. рис. 3.10), то отримані відповіді, відображені на рис. 3.20, у цьому сенсі показові. Так, 67% опитаних вважають, що покликатися на енциклопедичну літературу в наукових творах – це доречно, 11% – недоречно, 22% вагаються з відповіддю.

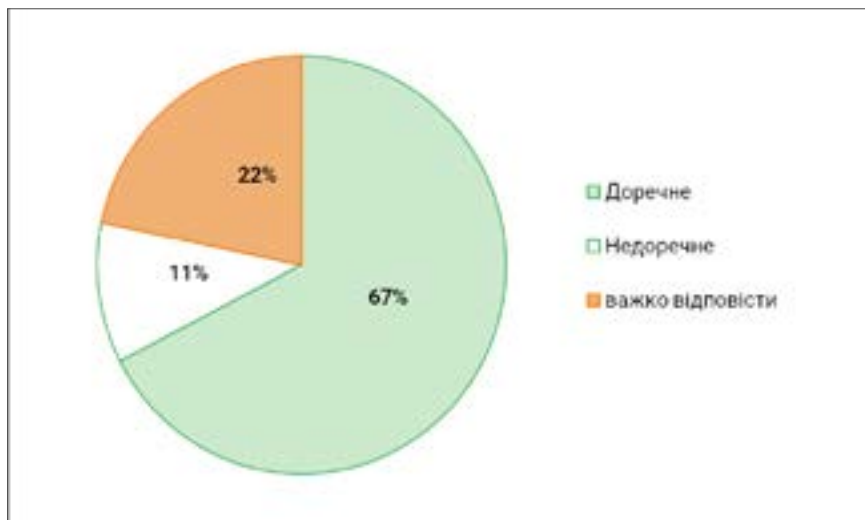

Рис. 3.20. Відповіді на запитання «Якщо ви науковець, то чи вважаєте доречним покликатися в наукових публікаціях на енциклопедії? (якщо ви не науковець, залиште поле порожнім)»

Характеристика ставлення користувачів до е-ЕСУ. Цей тематичний блок висвітлює характер оцінювання, ставлення користувачів до е-ЕСУ та рівень користування енциклопедією загалом.

Рис. 3.21 свідчить, що багато користувачів електронної ЕСУ – це особи, які раніше ніколи не чули про існування ЕСУ (до того, як потрапили на сайт енциклопедії). Частка таких респондентів – 46%. Ті, хто знав про існування ЕСУ до того, як знайшов в мережі Інтернет її електронну версію, становлять 51%. Ці статистичні дані вкотре демонструють велике значення електронної версії енциклопедії для поширення інформації про неї у суспільстві.

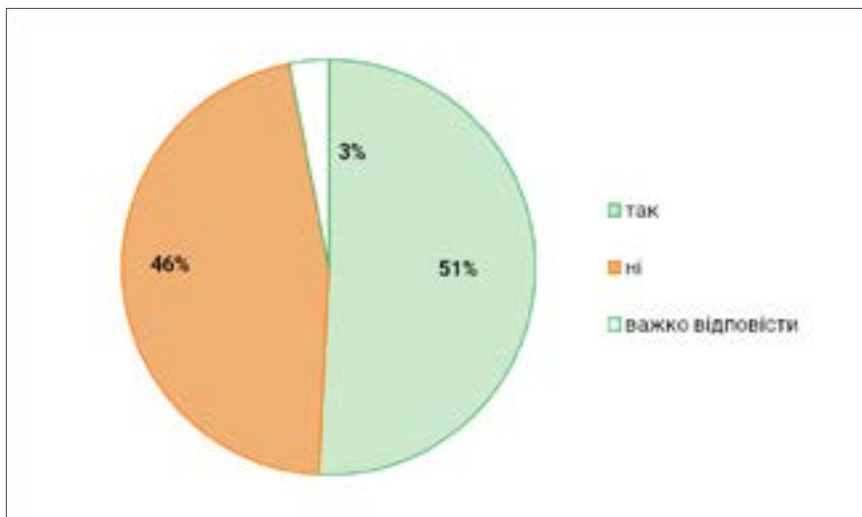

Рис. 3.21. Відповіді на запитання «Чи знали ви про існування “Енциклопедії Сучасної України” до того, як потрапили на сайт енциклопедії?»

Цікавими видаються дані рис. 3.22, оскільки свідчать про те, що паперовий формат ЕСУ – так само цінний, адже ним послуговується 71% опитаних (28% – ніколи не користувалися паперовою ЕСУ, 1% вагається з відповіддю).

Порівнюючи дані рис. 3.21 і 3.22, можна зробити висновок про те, що знайомство з електронною версією енциклопедії стимулювало частину користувачів звернутися і до її паперових томів.

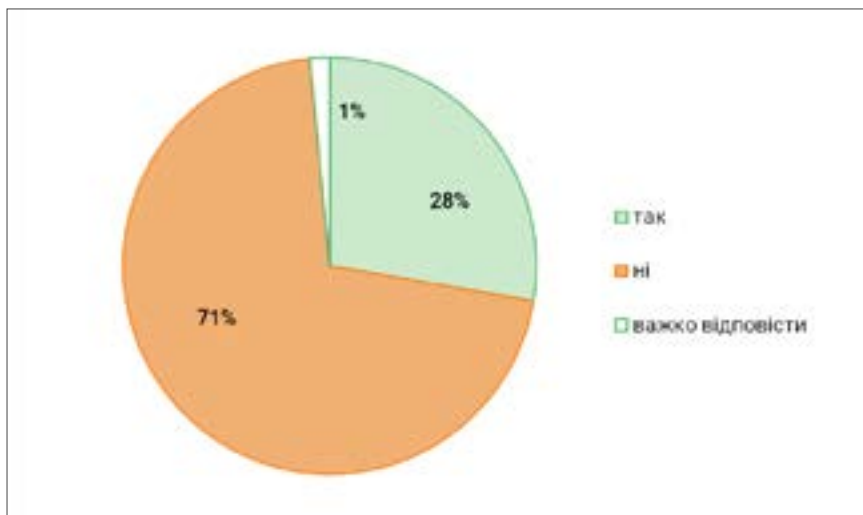

Рис. 3.22. Відповіді на запитання «Чи користувались ви коли-небудь паперовою версією “Енциклопедії Сучасної України”?»

Уже не раз наголошували на тому, що ЕСУ містить велику кількість статей-персоналій, у зв'язку з чим можна натрапити на твердження, що ця енциклопедія цінна передусім як біографічний словник. Однак із цією думкою важко погодитися на підставі даних, демонстрованих на рис. 3.23. Бачимо, що більшість користувачів е-ЕСУ – це особи, які шукають інформацію небіографічного характеру (63%). І лише для 37% респондентів е-ЕСУ є енциклопедичним джерелом біографічних відомостей. Це означає, що для користувачів мережі Інтернет «Енциклопедія Сучасної України» важлива як загальна енциклопедія, а не біографічний словник.

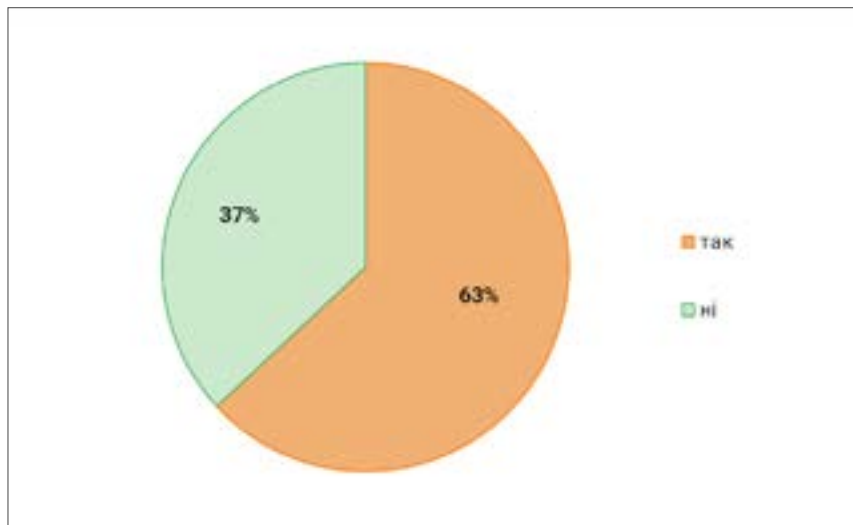

Рис. 3.23. Відповіді на запитання «На сайт “Енциклопедії Сучасної України” ви потрапили, шукаючи дані про ту чи іншу людину?»

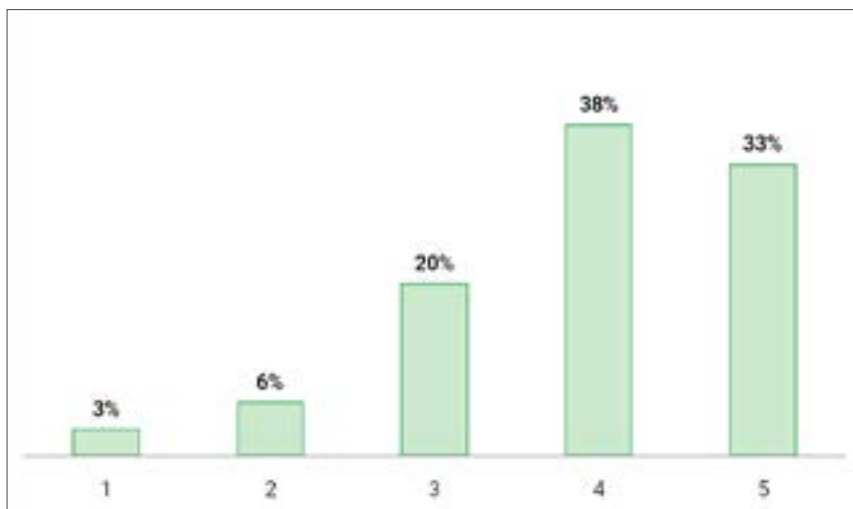

Рис. 3.24. Відповіді на запитання «Оцініть зручність сайту “Енциклопедії Сучасної України” для користування за 5-бальною системою»

За підсумками статистичного аналізу отримано позитивний зворотний зв'язок від користувачів про сайт e-ЕСУ, адже 33% оцінили його на «п'ятірку», 38% – на «четвірку». А втім, є й такі респонденти, які не задоволені зручністю сайту: 20% оцінюють його на три бали, 6% – на два бали, 3% – на один бал (рис. 3.24).

Подібними до попередніх є показники ставлення до e-ЕСУ як до джерела знань (рис. 3.25): 32% респондентів оцінюють енциклопедію на відмінно (5 балів), 41% – на чотири бали, 20% – на три бали, по 2% – на два і один бали. 5% респондентів вагаються з відповіддю. Закономірно, що ці дані корелюють з оцінкою респондентів щодо рівня довіри до енциклопедичної літератури загалом (див. рис. 3.18).

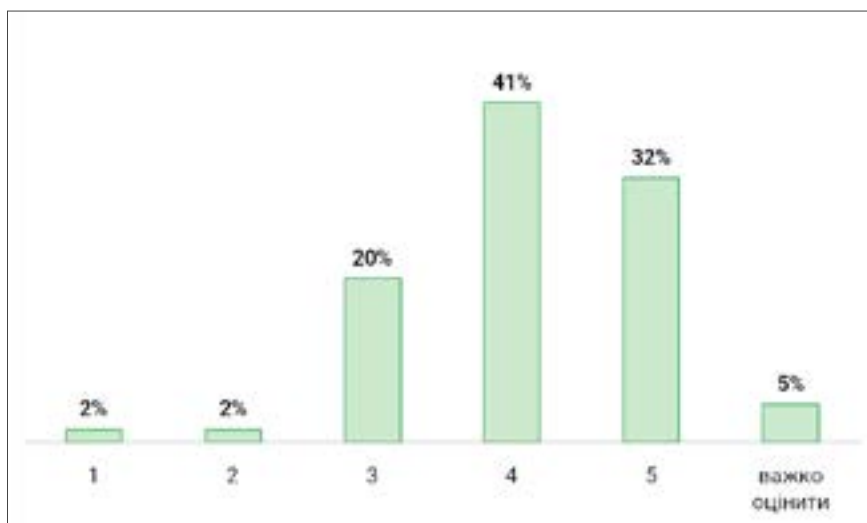

Рис. 3.25. Відповіді на запитання «Оцініть “Енциклопедію Сучасної України” як джерело інформації за п'ятибальною системою»

Зауваження й пропозиції користувачів e-ЕСУ. Анкетування передбачало також можливість кожному висловити в розгорнутому вигляді власні міркування про енциклопедію (звернути увагу на сильні й слабкі сторони, внести власні про-

позиції, зауваження тощо), які б були корисними для укладачів ЕСУ. Наведемо типові відгуки, об'єднавши їх умовно в кілька груп (водночас треба зауважити, що відповіді надходили різного характеру й по-різному сформульовані).

Схвальні відгуки:

- Це висококомпетентна, корисна енциклопедія, що на часі. Вам признання і велика вдячність!
- Бажаю Вам сил, часу, можливостей і натхнення наповнити дані до букви Я включно.
- Круто, що зробили розділ «Цей день в історії» – цю функцію варто розрекламувати, нею користувалося б багато новинних ресурсів.

Відгуки-пропозиції:

- Пропоную також розробити фільтри за місцем народження та смерті, за галузями діяльності, місцем роботи тощо.
- Не завадило б трохи більше кольорів.
- Зробіть так, щоб можна було ознайомитись з усіма томами енциклопедії, зайшовши на головну сторінку сайту.
- Необхідно розширити коло статей-персоналій.
- Можливо, варто зробити систему коментарів. Так хтось міг би запропонувати доповнення до змісту статей.
- Подавайте якісніші зображення.
- Розміщуйте текст без скорочень.

Відгуки-зауваження:

- Написання прізвищ повинно відповідати паспортним даним. Варто вдосконалити пошук, зокрема зробити його за змістом статті. Ввести для статей DOI.
- Попрацювати з картинками, нинішній вигляд не дуже презентабельний.
- Необхідно оновлювати інформацію відносно персональних даних.
- Інформація застаріла, треба частіше оновлювати дані.
- Головна вада видання – відсутність даних про канали

прямого спілкування з особами, занесеними у енциклопедичний перелік.

- Відійти від формату друкованих паперових енциклопедій.
- Доповнити енциклопедію іменами нових науковців, що отримали докторські звання, завоювали авторитет. Йдеться про тих осіб, що мають прізвища на літери, на які вже укладено томи. У цьому була б значна перевага електронної версії.

Бібліографія

1. Zhelezniak M. H. The Encyclopedia of Modern Ukraine: regional context. *Literature and Culture of Polissya*. 2019. Vol. 97 (12). P. 109–119. <https://doi.org/10.31654/2520-6966-2019-12i-97-109-118>
[Железняк М.Г. «Енциклопедія Сучасної України»: регіональний аспект. *Література та культура Полісся*. 2019. Вип. 97 (12). С. 109–119].
2. Dubrovina L., Lobuzina K., Onyshchenko O., Boriak H. Digital humanitarian project as a component of digital humanities. *Science and Innovation*. 2021. Vol. 17 (1). P. 54–63. <https://doi.org/10.15407/scinel7.01.054>
3. Urquijo M., Agirreazkuenaga J. An introduction to national biographical dictionaries renovation. *Studia Lexicographica*. 2020. Vol. 14. № 27. P. 45–62. <https://doi.org/10.33604/sl.14.27.3>
4. Karlova V. Natsionalna elita yak subiekt derzhavotvorennia: ukrain-skyi dosvid (The national elite as a subject of state formation: Experience of Ukraine). *Bulletin of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine*. 2012. Vol. 1. P. 98–106.
[Карлова В. Національна еліта як суб'єкт державотворення: український досвід. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2012. Вип. 1. С. 98–106].
5. Zhelezniak M. H. Encyclopedia of Modern Ukraine: history, current state and prospects. *The Encyclopedia Herald of Ukraine*. 2009. Vol. 1. P. 5–13. <https://doi.org/10.37068/evu.1.1>

[Железняк М. Г. «Енциклопедія Сучасної України»: історія, сучасний стан та перспективи. Енциклопедичний вісник України. 2009. Вип. 1. С. 5–13].

6. Lypynskiy V. Lysty do brativ-khliborobiv. Pro ideiu ta orhanizatsiiu ukrainskoho monarkhizmu (Letters to the countrymen-plowmen. On the idea and organization of Ukrainian monarchism). Kyiv, Filadelfia: NASU East European Research Institute, 1995. 470 p.

[Липинський В. Листи до братів-хліборобів. Про ідею та організацію українського монархізму. Київ; Філадельфія: Інститут східноєвропейських досліджень НАН України, 1995. 470 с.]

7. Preface. In: *Encyclopedia of Modern Ukraine* / eds. I. Dziuba, A. Zhukovskiy, M. Zhelezniak et al; National Academy of Sciences of Ukraine, Shevchenko Scientific Society. Kyiv: The NASU Institute of Encyclopedic Research, 2001. Vol. 1. P. 5–12.
8. Bentzen N. Europe's online encyclopaedias. Equal access to knowledge of general interest. Brussels: European Parliamentary Research Service, 2018. 40 p. <http://doi.org/10.2861/002977>
9. Ishchenko O. S. On violation and protection of the information ecosystem in national encyclopedias (review of the report on national online encyclopedias in Europe by the European Parliamentary Research Service). *The Encyclopedia Herald of Ukraine*. 2018. Vol. 10. P. 19–30. <https://doi.org/10.37068/evu.10.2>

[Іщенко О. С. Про порушення і захист «екології» енциклопедичних знань (огляд звіту Центру досліджень Європейського парламенту про національні онлайн-енциклопедії в країнах Європи). Енциклопедичний вісник України. 2018. Вип. 10. С. 19–30].

10. *Chyselnist naiavnoho naseleння Ukrainy na 1 sichnia* (Population in Ukraine as of Januar 1, 2021) / ed. M. Timonina. Kyiv: State Statistics Service of Ukraine, 2021. 50 p.

[Чисельність наявного населення України на 1 січня / за ред. М. Тімоніної; Державна служба статистики. Київ, 2021. 50 с.]

11. Zhelezniak M. H. *Encyclopedia of Modern Ukraine in the challenges of today*. *The Encyclopedia Herald of Ukraine*. 2019. Vol. 11. P. 7–22. <https://doi.org/10.37068/evu.11.1>

[Железняк М. «Енциклопедія Сучасної України» у викликах сьогодення. Енциклопедичний вісник України. 2019. Вип. 11. С. 7–22].

12. Hrinchenko V., Hrinchenko T. *Wikipedia as information society cul-*

- tural element. *Visnyk of the NAS of Ukraine*. 2010. No. 10. P. 54–63.
- [Грінченко В., Грінченко Т. «Вікіпедія» як елемент культури інформаційного суспільства. *Вісник Національної академії наук України*. 2010. №10. С. 54–63].
13. *Methodychni zasady stvorennia paperovykh i elektronnykh entsyklopedychnykh vydan: posibnyk (Methodical bases of the paper and electronic encyclopedias preparation: textbook) / ed. M. H. Zhelezniak; The NASU Institute of Encyclopedic Research. Kyiv: Akademperiodyuka, 2015. 252 p.*
[Методичні засади створення паперових і електронних енциклопедичних видань: посібник / відп. ред. М. Г. Железняк; Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. Київ: Академперіодика, 2015. 252 с.]
14. Bolstad E., Pettersen S. How to build an Encyclopedia for the 21st Century: Lessons learned from The Great Norwegian Encyclopedia. *Studia Lexicographica*. 2019. Vol. 13 (24). P. 153–171. <https://doi.org/10.33604/sl.13.24.5>
15. Dobrovolska V., Pereshchyshyn A. Wikipedia as a tool of the documentation of phenomena of the social and cultural sphere. *National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts Herald*. 2018. No. 3. P. 82–87. <https://doi.org/10.32461/2226-3209.3.2018.147227>
[Добровольська В., Перешишин А. Вікіпедія як інструмент документування явищ соціально-культурної сфери. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2018. № 3. С. 82–87].
16. Kremer K. “Wikipedii” – 15 rokiv: nimetskyi naukovec pro perevahy u nedoliky entsyklopedii (Wikipedia’s 15 years old: german scholar about the advantages and disadvantages of the encyclopedia). *Deutsche Welle (Ukraine)*. 2016, Dec. 18. <https://p.dw.com/p/1HeIR>
[Кремер К. «Вікіпедії» – 15 років: німецький науковець про переваги й недоліки енциклопедії. *Deutsche Welle (Україна)*. 2016, 18 груд.]
17. Vosoughi S., Roy D., Aral S. The spread of true and false news online. *Science*. 2018. Vol. 359. Iss. 6380. P. 1146–1151. <https://doi.org/10.1126/science.aap9559>
18. Khamitov N. V. Philosophical anthropology: world and domestic contexts. *Visnyk of the NAS of Ukraine*. 2021. No. 5. P. 78–91. <https://>

doi.org/10.15407/visn2021.05.081

[Хамітов Н. В. Філософська антропологія: світовий та вітчизняний контексти. Вісник Національної академії наук України. 2021. № 5. С. 78–91].

19. Mishchenko N. D. *Masova kultura yak predmet filosofskoho analizu (Mass culture as a subject of philosophical analysis): PhD thesis (Philosophical anthropology and philosophy of culture)*. Kharkiv: Kharkiv State University, 1999.

[Мищенко Н. Д. Масова культура як предмет філософського аналізу: автореф. дис. ... канд. філос. наук (філософська антропологія та філософія культури) / Харківський державний університет. Харків, 1999].

20. *Ukrainian encyclopedias: typology, style, functions* / ed. Y. S. Yatskiv. Kyiv: The NASU Institute of Encyclopedic Research, 2018. 150 p.

[Українські енциклопедії: типологія, стиль, функції / відп. ред. Я. С. Яцків. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2018. 150 с.].

21. Singer L. Alexander P. *Reading on Paper and Digitally: What the Past Decades of Empirical Research Reveal. Review of Educational Research*. 2017. Vol. 87, Iss. 6. P. 1007–1041. <https://doi.org/10.3102/0034654317722961>

22. Sergeeva T. *Distance Learning as a Challenge of the Times: An E-Learning Experience During the COVID-19 Pandemic. New Collegium*. 2020. Vol. 102. P. 90–97. <https://doi.org/10.30837/nc.2020.4.90>

23. Yahodzynskiy S. *Hlobalni informatsiini merezhi u sotsiokulturnii perspektyvi (Global information networks in socio-cultural light)*. Kyiv: Agrar Media Group, 2015. 276 p.

[Ягодзінський С. Глобальні інформаційні мережі у соціокультурній перспективі. Київ: Аграр Медіа Груп, 2015. 276 с.].

24. Krainikova T. S. *Mediapovedinka ukrainykykh telehliadachiv: analiz stratehii, informatsiinykh potreb ta interesiv (Media behavior of Ukrainian TV-viewers: the strategy analysis, information needs and interests)*. *Visnyk of Kharkiv State Academy of Culture*. 2014. Vol. 43. P. 265–274.

[Крайнікова Т. С. Медіаповедінка українських телеглядачів: аналіз стратегій, інформаційних потреб та інтересів. Вісник Харківської державної академії культури. 2014. Вип. 43. С. 265–274].

25. Volosevych I., Shurenkova A. Zvit za rezultatamy vseukrainskoho sotsiolohichnoho doslidszhennia «Chytannia v konteksti mediaspozhyvannia ta zhyttiekonstruiuvannia» (Case report of sociological study «Reading in the context of media consumption and life construction»). Kyiv: Ukrainian Book Institute, 2020. 181 p.
[Волосевич І., Шуренкова А. Звіт за результатами всеукраїнського соціологічного дослідження «Читання в контексті медіаспоживання та життєконструювання». Київ: Український інститут книги, 2020. 181 с.].
26. Slovnyky ukrainskoi movy: 1596–2018: bibliohrafichnyi pokazhchuk (Dictionaries of the Ukrainian language: 1596–2018: bibliographic index) / ed. D. Pylypchuk. Kyiv: Prosvita, 2020. 1072 p.
[Словники української мови: 1596–2018: бібліографічний покажчик / упорядн. Д. Пилипчук. Київ: ВЦ «Просвіта», 2020. 1072 с.].

Національні та регіональні онлайн-енциклопедії за кордоном (Європа, США, Австралія)

Ключові тези розділу

- У більшості країн Європи створили національні онлайн-енциклопедії, що сприяє розвитку національної культури й науки, підвищенню міжнародного престижу країни та поширенню в Інтернеті інформації достовірного характеру мовою народу.
- Соціогуманітарний вимір США характеризується розвинутою регіональною онлайн-енциклопедистикою – фактично про кожен штат країни створено загальні електронні енциклопедії, що слугують культурними візитівками регіонів.
- В Австралії енциклопедична справа активно розвивалася в середині – другій половині 20 ст., сприяючи формуванню австралоцентричності, хоча поки що не створено загальної австралійської онлайн-енциклопедії.

National and regional online encyclopedias worldwide (Europe, USA, Australia)

Highlights

- Today, most countries in Europe have own national online encyclopedias. These native language online resources contribute to support of national culture and science, to increase a country's international prestige and to spread credible information on the Internet.
- The high level of USA socio-humanities evidenced by the developed regional digital encyclopedic practice: in fact, general online encyclopedias have been created for each state of the country serving as cultural calling cards of the regions.
- In Australia, great encyclopedias were actively building in the middle and second half of the 20th century contributing to the formation of Australianism as a country's national character and spirit. However, no national online encyclopedia has been created yet.

Активне поширення Інтернету та впровадження комп'ютерних технологій у повсякдення людей змінюють роль і значення інформації. Відповідно перед енциклопедичною галуззю постають нові виклики – «необхідність пошуку актуальних підходів до процесу підготовки й реалізації енциклопедичних проєктів, щоб підвищити їхню конкурентність у сучасному інформаційно-культурному просторі» [1]. У зв'язку з цим дослідження здобутків світової електронної енциклопедистики відповідає найважливішим потребам сучасності.

Пропонуємо огляд національних, а в окремих випадках – регіональних онлайн-енциклопедій Європи, Америки й Австралії (за винятком всесвітньо відомих універсальних енциклопедій «Britannica Encyclopaedia», «Brockhaus», «Grand Larousse encyclopédique» та ін., про які вже згадували раніше). Це ті видання, що створювали в тій чи іншій країні, керуючись ідеєю подати важливий культурний «інструмент» побудови нації чи навіть світової цивілізації. Зазвичай історія більшості з них розпочалася підготовкою та друком томів, а нині в інформаційному просторі вони побутують як інтернет-енциклопедії. Це стандартний шлях розвитку енциклопедичних видань періоду 20–21 століть, хоча ніхто його не передбачив. Наприклад, американський енциклопедознавець К. Кістер, порушуючи в середині 1980-х років питання про роль комп'ютерів у розвитку енциклопедичної справи, зазначав, що інформаційні технології, попри те, що набувають дедалі більшого поширення, ніколи не зможуть замінити друку енциклопедій, а лише створять комп'ютеризовані версії друкованих видань [2, с. 10]. Та вдосконалення мережі Інтернет спричинило такий прогрес, внаслідок якого філософи, культурологи почали говорити про появу посттипографічної культури, що прийшла замінити епоху, розпочату Й. Гутенбергом¹ [3, с. 11].

У цьому огляді про кожну енциклопедію подаємо загальні відомості (назва, адреса веб-сайту, особливості, важливі дати, кількісні показники, творці й учасники проєкту). Послідовність опису енциклопедій – згідно з абеткою.

¹Йоганн Гутенберг (нім. Johannes Gutenberg, 1397/1400 – 3 лютого 1468) – німецький першодрукар, винахідник у типографській справі.

Європейські енциклопедії

«**Большая российская энциклопедия**» (<http://bigenc.ru>) – російська загальна онлайн-енциклопедія. Її створено 2016 року як електронну версію 35-томного видання з аналогічною назвою (2004–2017, близько 87 тис. статей), що замінило «Большую советскую энциклопедию» (1926–1979) – одну з найбільших енциклопедій світу (перше видання складається із 65-ти, друге – із 50-ти, третє – із 30-ти томів). Онлайн-версію створило й підтримує державне видавництво «БРЭ». Енциклопедію інколи критикують, називаючи її не зовсім нейтральною й об'єктивною у висвітленні фактів, такою, що має політичну заангажованість.

«**Велика данська енциклопедія**» (*Den Store Danske*, <http://denstoredanske.dk>) створена на основі універсальної «Великої данської енциклопедії» (1994–2003), що складається з двадцяти основних томів, двох додаткових і двох томів-показчиків та вміщує 161 тис. статей (для їх написання було залучено близько 4 тис. експертів). Для підготовки паперової енциклопедії 1991 року найбільше в країні видавництво «Гільдендаль» заснувало дочірнє енциклопедичне видавництво «Данська національна енциклопедія», яке припинило діяти після завершення друку всіх томів, наклад яких склав 35 тис. примірників. Згодом, 2005 року, видавництво «Гільдендаль» випустило електронну версію енциклопедії на CD-диску, а 2009 року – онлайн-версію на платформі Wiki. Нині онлайн-енциклопедію розвивають на спеціальному енциклопедичному порталі, що дозволяє читачам пропонувати зміни й виправлення у статтях, а експертам – зручно їх акцептувати й самостійно оновлювати. Редакція енциклопедії складається з близько 20 осіб. Видавництво опікується не лише цією енциклопедією, а й розвиває онлайн-версії всіх знакових для Данії енциклопедичних видань (доступні на порталі <https://lex.dk>). Задля цього було створено енциклопедичну асоціацію на основі угод з університетами й бібліотеками країни. Данські фахівці не обмежуються винятково електронною енциклопедистикою, оскільки водночас із національною онлайн-енциклопедією

укладають 34-томне видання «Данія» (кожен том присвячено окремій тематиці). Це – шосте видання цієї енциклопедії, історія друку якої почалася ще в середині 19 ст. Загалом данська енциклопедистика заслуговує на окрему розвідку.

«**Велика енциклопедія PWN**» (*Wielka encyklopedia PWN*, <https://encyklopedia.pwn.pl>) – найбільша сучасна універсальна енциклопедія Польщі, джерело авторитетної інформації про країну та світ. Укладено Державним науковим видавництвом (PWN). Вміщені статті – зі всіх галузей знань. Виходила друком у 2001–2005 роках у 30-ти томах (понад 140 тис. гасел, 3000 авторів, 100 осіб редакційного складу). Історично «Велика енциклопедія» стала продовженням 13-томної «Великої універсальної енциклопедії» цього ж видавництва (1962–1970), яку створювали під керівництвом Польської академії наук та Міністерства вищої освіти. Нині – онлайн-енциклопедія. Прикметно, що видання часто критикують за надмірну увагу до авіаційної, спортивної, театральної тематики.

«**Велика енциклопедія “Болгарія”**» («Голяма енциклопедия “България”») – академічне 12-томне видання, опубліковане в 2011–2012 роках. Її підготував науково-інформаційний центр «Болгарська енциклопедія» Болгарської академії наук. Нині це сучасна національна енциклопедія Болгарії, в основу якої покладено 7-томну енциклопедію «България» (1978–1996). На жаль, онлайн-версії енциклопедії поки що не існує.

«**Велика енциклопедія Вінклера Принса**» (*Grote Winkler Prins Encyclopedie*, <http://www.winklerprins.com>) – онлайн-енциклопедія Нідерландів, що є продовженням відомої місцевої «Енциклопедії Вінклера Принса», яка з’явилася ще в 19 столітті. Її публікували в знаному науковому видавництві «Elsevier» (фактично це була авторська енциклопедія, оскільки більшість матеріалів першого 15-томного видання належить перу нідерландського поета і священника Вінклера Принса). Останнє видання вийшло друком у 25 томах (1979–1984). Енциклопедія прикметна й тим, що має щорічники впродовж 1951–2013 років. Унаслідок співпраці з корпорацією «Microsoft» 1997 року було виготовлено CD-версію, а 2004 – онлайн-версію

енциклопедії. Від 2010 року «Велика енциклопедія Вінклера Принса» в мережі Інтернет існує у трьох варіантах (основний, навчальний і дитячий), доступних лише за реєстрацією, що передбачає оплату.

«**Велика іспанська енциклопедія**» (*Gran Enciclopedia de España*, <https://gee.mienciclo.com>) – загальна онлайн-енциклопедія Іспанії. Є електронною версією «Великої іспанської енциклопедії» у 22 томах (1990–2006). Енциклопедія прикметна тим, що охоплює тематично не лише Іспанію, а й іспаномовні країни Південної Америки. Онлайн-енциклопедія діє від 2008 року й містить 135 тис. статей. Доступ до статей обмежений (повний доступ – лише за передплатою).

«**Велика норвезька енциклопедія**» (*Store Norske Leksikon*, <http://snl.no>) – сучасна національна енциклопедія Норвегії. Її історія розпочалася в 1975 році, коли два найбільші видавництва Норвегії створили видавниче об'єднання «Будинок знань» з метою підготовки загальної «Великої норвезької енциклопедії». Протягом наступних 30 років побачили світ чотири видання, останнє з'явилося у 2005–2007 роках, мало 16 томів (150 тис. статей). Як зауважують норвезькі фахівці, появою «Вікіпедії» у суспільстві істотно знизився рівень інтересу до паперових енциклопедій – вони не користувалися попитом, й видавництво зазнало збитків [4, с. 155]. Та нині Норвегія – чи не найбільш успішна країна Європи з погляду енциклопедичних інновацій. Вона продемонструвала нові можливості розвитку національної енциклопедистики. Досвід Норвегії запозичили інші європейські країни, де успішно розвиваються національні енциклопедичні проекти (йдеться передусім про Данію – див. вище).

Перша інтернет-версія норвезької енциклопедії з'явилася 2000 року на платній основі. У 2009 році оплату скасували: заробляли на рекламі, що супроводжувала енциклопедичний контент, однак доходи від неї були низькими. Видавництво намагалося залучити державні кошти, розпочавши цим дискусію про роль і місце енциклопедій у сучасному норвезькому суспільстві. Результатом публічних обговорень стало ство-

рення найвідомішими університетами країни енциклопедичної асоціації (Асоціація Великої норвезької енциклопедії) як неприбуткової організації недержавної власності. Її членами можуть бути будь-які юридичні особи (заклади освіти, наукові установи, бібліотеки, спілки), що сплачують щорічно внесок. Члени асоціації, окрім фінансового, мають інтелектуальні зобов'язання перед суспільством: дослідження, систематизація та поширення знань. Це означає, що про зміст статей, їхне оновлення, популяризацію піклуються саме члени асоціації. Завдяки цьому «Велика норвезька енциклопедія» стає одним з основних каналів взаємодії науковців із суспільством, а рівень її популярності серед норвежців – не нижчий, ніж «Вікіпедії». Станом на 2019 рік редакція енциклопедії складалася лише з 10 осіб, завдання яких – організувати злагоджену роботу залучених асоціацією фахівців-експертів (усю роботу з наповнення й редагування статей вони виконують на спеціально створеній для цього платформі, що існує як структурна частина сайту енциклопедії). Членські внески забезпечують не лише діяльність редакції, а й виплати гонорарів для експертів (авторів, рецензентів).

«Енциклопедія Молдови» (*Enciclopedia Moldovei*) – національна енциклопедія Республіки Молдова. Це започаткований 2009 року проєкт на 10 томів, над яким працює Наукова бібліотека (Інститут) імені А. Лупана Академії наук Молдови (спочатку аналогічно до Інституту енциклопедичних досліджень НАН України було засновано Інститут енциклопедичних досліджень, який згодом інтегрували в структуру Наукової бібліотеки). 2017 року було опубліковано перший том енциклопедії, що містить близько 4 тис. статей. У мережі Інтернет енциклопедію поки що не представлено. «Енциклопедія Молдови» – це сучасна велика енциклопедія, що має замінити видану в 1970–1981 роках 8-томну «Молдовську радянську енциклопедію».

«Енциклопедія Універсаліс» (*Encyclopaedia Universalis*, <http://www.encyclopaedia-universalis.fr>) – французька загальна онлайн-енциклопедія, що ґрунтується на виданні, яке вихо-

дило друком упродовж 1968–2012 років (сукупно опубліковано 35 томів). Паперову й електронну версії створено видавництвом «Britannica Encyclopaedia» під егідою Міністерства освіти Франції. Доступ до статей онлайн-версії енциклопедії платний. Окрім цієї енциклопедії, у Франції не меншою популярністю користується «Grand Larousse encyclopédique» (докладніше див. розділ 1).

«Естонська енциклопедія» (Eesti Entsüklopeedia, <http://entsyklopeedia.ee>) – національна естонська енциклопедія, що з'явилася в мережі Інтернет 2012 року. Підґрунтям онлайн-енциклопедії були загальні видання минулих років: 15-томна «Естонська енциклопедія» (1985–2007), яку підготувало видавництво «Eesti Entsüklopeedia», «Коротка енциклопедія» (1963–1978), «Мала енциклопедія» (1937–1939) та деякі тематичні енциклопедії й біографічні словники. Містить близько 90 тис. статей. Проект не оновлюється, оскільки не має постійного фінансування. Його було реалізовано з ініціативи уряду країни некомерційною організацією «MTÜ Entsüklopeedia» на кошти Європейського соціального фонду, виділені за програмою «Оцифрування історичних та ілюстративних енциклопедичних джерел» (2010–2012).

«Національна енциклопедія» (Nacionālā enciklopēdija, <https://enciklopedija.lv>) – таку назву має сучасна універсальна онлайн-енциклопедія Латвії. Її створено 2018 року Латвійською національною бібліотекою за сприяння Міністерства культури Латвії. Роботу над енциклопедичним проектом розпочали разом із підготовкою паперового одностомного видання «Латвія. Національна енциклопедія» (2018), що складається з 200 розлогих статей. Однак реєстр гасел онлайн-енциклопедії істотно ширший, нині він постійно збільшується, зокрема й статтями універсального характеру – тими, що не стосуються безпосередньо Латвії (станом на 2021 рік сайт енциклопедії містить понад 2,5 тис. статей). Це перша і єдина загальна латвійська енциклопедія у 21 столітті, що прийшла на зміну 12-томній «Латвійській радянській енциклопедії» (1981–1989; 60 тис. статей), яку підготувало видавництво «Головна редак-

ція енциклопедій». «Національна енциклопедія» має головну й галузеві редколегії та редакторський колектив (менше 10 осіб). Залучено близько 600 авторів.

«**Національна енциклопедія**» (*Nationalencyklopedin*, <http://www.ne.se>) – загальна онлайн-енциклопедія Швеції. В її основі – 20-томне видання «Національна енциклопедія» (1989–1996; складається зі 172 тис. статей), що було створено за державні кошти видавництвом «Bra Böcker». Обсяг сучасної інтернет-енциклопедії значно перевищує реєстр статей паперового видання. Онлайн-версію енциклопедії створили 2000 року, коли вона перейшла у власність шведської освітньо-видавничої компанії «NE Nationalencyklopedin AB». Згодом її удосконалили таким чином, щоб інтернет-ресурс був корисним передусім для шкільного й університетського навчання. Нині це – платна енциклопедично-освітня платформа (основне джерело фінансових надходжень – заклади освіти, що замовляють її передплату). Між іншим, сайтом енциклопедії можна скористатися вільно – у цьому разі, однак, кожна стаття доступна лише частково (перші речення). За цим же принципом і на аналогічній технічній базі нині діє німецька універсальна енциклопедія «Brockhaus», права на яку компанія «NE Nationalencyklopedin AB» придбала нещодавно (докладніше див. розділ 1).

«**Сербська енциклопедія**» («Српска енциклопедија», <http://srpskaenciklopedija.org>) – онлайн-енциклопедія Сербії. У технічному аспекті її організовано на платформі Wiki. На сайті енциклопедії зазначено, що ресурс є національною інтернет-енциклопедією сербського народу. Водночас зауважено, що вона жодним чином не пов’язана з академічним 10-томним виданням «Сербська енциклопедія», заснованим Сербською академією наук і мистецтв. На сайті немає інформації про її творців. Паперову академічну енциклопедію почали укладати зовсім недавно – перші два томи вийшли друком 2010 року, й нині із запланованих десяти опубліковано лише три томи (хоча від початку передбачали, що в 2020 році буде готовий весь комплект). А проте поява цього

видання стала видатною культурною подією в історії сербського народу, адже Сербія лишалася однією з небагатьох країн Європи, у якої не було національної енциклопедії. Як зазначають дослідники, видання «узагальнює культурно-історичну спадщину сербського народу, описує його внесок у європейську й світову культуру і цивілізацію. Енциклопедія відтворює й пояснює найважливіші питання історії сербського народу, висвітлює матеріальні й загальнокультурні цінності, створені як на сербських землях, так і сербською діаспорою. Хоча переважну частину видання присвячено розкриттю всіх аспектів історії сербського народу, енциклопедія розглядає історію та здобутки інших народів, з якими серби були пов'язані» [5, с. 95].

«Треккани» (Treccani, <https://www.treccani.it>) – національна онлайн-енциклопедія Італії, укладена Інститутом італійської енциклопедії (недержавна культурна установа, директора якої призначає президент Італії). Є версією історично першої загальної італійської енциклопедії, що часто називають «Італіана» (повна назва – «Італійська енциклопедія наук, літератури та мистецтв»). Для підготовки видання й було засновано Інститут. Енциклопедію названо на честь Джованні Треккани – одного з головних меценатів, що сприяв утіленню ідеї створити Інститут та видати енциклопедію. Основний комплект із 35 томів було опубліковано впродовж 1929–1935 років. Відтоді до 2015 року з'явилося ще 37 додаткових томів. 2011 року запустили онлайн-версію енциклопедії, обравши її за провідну форму поширення енциклопедичних знань в італійському суспільстві.

«Універсальна білоруська енциклопедія» (Універсальная Беларуская энцыклапедыя) – загальна енциклопедія Білорусі, укладена білоруською мовою у 18 томах (1996–2004). Містить близько 80 тис. статей. На жаль, онлайн-версію енциклопедії видавництво «Білоруська енциклопедія імені П. Бровки» так і не створило. Щоправда, з'явилася інформація про те, що Білоруська академія наук має намір представити нову білоруську енциклопедію в онлайн-форматі – для цього вже

засновано Центр із підготовки енциклопедичних видань (докладніше див. розділ 2).

«**Універсальна литовська енциклопедія**» (*Visuotinė Lietuvių Enciklopedija*, <https://www.vle.lt>) – національна онлайн-енциклопедія Литви. Створено її на основі 25-томної «Універсальної литовської енциклопедії», опублікованої впродовж 2001–2014 років Науково-видавничим енциклопедичним центром Міністерства освіти й науки Литви. Нове видання прийшло на зміну 13-томної «Литовської радянської енциклопедії» (1976–1985). В Інтернеті її розміщено 2017 року. Нині «Універсальна литовська енциклопедія» містить понад 120 тис. статей, що постійно додаються й оновлюються. Виданням опікується головна редакційна колегія на чолі з президентом Литовської академії наук, галузеві редакційні колегії та невеликий редакторський колектив (близько 20 осіб). Авторами статей є провідні фахівці країни (понад 3000 осіб).

«**Хорватська енциклопедія**» (*Hrvatska enciklopedija*, <https://www.enciklopedija.hr>) – загальна онлайн-енциклопедія Хорватії, заснована в мережі Інтернет 2013 року Інститутом лексикографії імені Мирослава Крлежа. Вона ґрунтується на базі 11-томного видання «Хорватська енциклопедія» (1999–2009, 67 тис. статей), проте містить нові статті й оновлений контент. Інститут лексикографії імені Мирослава Крлежа приділяє велику увагу розвитку електронної енциклопедистики. Про це свідчить створений ним енциклопедичний «Портал знань» (<http://enciklopedija.lzmk.hr>), що становить інтегрований ресурс із різних хорватських енциклопедій.

Американські енциклопедії

США мають розвинену електронну енциклопедистику. Власне, її започаткування пов'язано саме з цією країною, про що докладно описано в першому розділі нашої праці. З метою уникнення повторних згадок про найвідоміші американські загальні енциклопедії національного чи міжнаціонального характеру, пропонуємо далі огляд регіональних онлайн-енциклопедій, тобто тих, що присвячені штатам як основним адмі-

ністративно-територіальним одиницям країни. Регіональна енциклопедистика за своєю суттю близька до національної, оскільки висвітлює ті самі аспекти, але в регіональному вимірі – природно-географічні, політико-державні, історико-культурні, соціально-економічні тощо. Якщо завдяки національним енциклопедіям у користувача формують загальний образ всієї країни, то з допомогою регіональних – певного регіону. «Регіональні енциклопедії є “візитівками” досліджуваних територій, їх укладання – це окремий крок у бік виявлення і захисту територіальної ідентичності, зростання інтелектуального, духовного рівня населення, його національної самосвідомості» [6, с. 64–65].

«**Довідник Техасу**» (Handbook of Texas, <https://www.tshaonline.org>) – загальна енциклопедія про історію, географію, культуру, відомих осіб штату Техас. Історія цієї праці сягає середини 20 століття: 1952 року було опубліковано двотомник «Довідник Техасу», 1976 року вийшов друком додатковий том, 1996 року – шеститомна праця «Новий довідник Техасу», 1999 року з'явилася онлайн-версія енциклопедії під назвою «Довідник Техасу» (відкритий доступ). Шість томів видання містять 23 тис. статей. Онлайн-енциклопедія – це виправлена й доповнена версія шеститомника, ресурс поступово доповнюють новими статтями, загальна кількість яких нині становить понад 25 тис. Окрім власне статей, на сайті енциклопедії представлено навчальні програми, публіцистичні, аналітичні статті про регіон, висвітлюють публікаційну активність провідних видавництв штату. Енциклопедію заснувала й підтримує Спілка істориків штату Техас (Texas State Historical Association). Авторами енциклопедичних статей є провідні історики, які досліджують Техас і є членами зазначеної вище спілки. Видання має головну редакційну колегію (понад 20 осіб) та редакцію (15 осіб).

«**Енциклопедія Алабама**» (Encyclopedia of Alabama, <https://www.encyclopediaofalabama.org>) – загальна енциклопедія про штат Алабама. Функціонує від 2005 року у вигляді онлайн-енциклопедії відкритого доступу, хоча робота над її створенням

почалася у 2002-му. Має консультативний комітет (редколегія) та редакцію. Завдання енциклопедії – надавати достовірну авторитетну довідкову інформацію з широкого кола тем про штат Алабама, зокрема його історію, культуру, природу. Сайт пропонує тематичні категорії енциклопедичних статей (нині загальна їх кількість – 2,2 тис.). Окрім статей, ресурс містить мультимедійні галереї (переважно фотографії). Енциклопедія належить Обернському університету (Auburn University), який з метою її підготовки консолідує інші заклади освіти, архіви, бібліотеки штату (пошук фахових авторів, доступ до інформаційних джерел), забезпечує пошук фінансування. Основні джерела фінансової підтримки – Гуманітарний фонд штату Алабама (Alabama Humanities Foundation) та департамент освіти штату Алабама.

«**Енциклопедія Арканзасу**» (Encyclopedia of Arkansas, <https://www.encyclopediaofarkansas.net>) – загальна енциклопедія про штат Арканзас (онлайн-енциклопедія відкритого доступу). Створено 2006 року. Має консультативний комітет (визначає політику й концепцію енциклопедії), редакційну колегію (відповідає за оформлення, наповнення, рецензування енциклопедії) та редакцію. Мета проекту – збирати та поширювати інформацію про всі аспекти історії та культури штату та слугувати компендіумом знань для істориків, викладачів, студентів та всіх, хто цікавиться спадщиною Арканзасу. Сайт енциклопедії побудовано на основі двох базових розділів – енциклопедичні статті (понад 5 тис. статей, що згруповано в приблизно 10 тематичних груп), та медіа (зображення, аудіо-, відеоматеріали, карти, документи загальною кількістю понад 6,7 тис.). Проект реалізує Центральна бібліотека Арканзасу (Central Arkansas Library), діє також волонтерська програма (кожен охочий може долучитися до створення статей, керуючись запропонованими на сайті вимогами та надіславши готові матеріали до редакції; на сайті подано й перелік статей, що потребують створення). При цьому політика Центральної бібліотеки Арканзасу щодо підтримки енциклопедії полягає в пошуку стороннього фінансування (гранти, фонди, благодійні внески).

«Енциклопедія Великої Філадельфії» (*Encyclopedia of Greater Philadelphia*, <https://www.philadelphiaencyclopedia.org>) – основна сучасна загальна онлайн-енциклопедія штату Пенсильванія, присвячена передусім місту Філадельфія, проте висвітлює по-статі, історичні події, питання культури, науки, спорту, що виходять за його межі (відкритий доступ). Сайт енциклопедії діє від 2009 року. Автори статей – переважно професійні історики (працівники університетів різних штатів США; загальна кількість – близько 400, їх перелік розміщено на сайті енциклопедії). Енциклопедію заснував Ратгерський університет в Камдені (Rutgers University–Camden), зокрема Середньоатлантичний регіональний гуманітарний центр (Mid-Atlantic Regional Center for the Humanities). Фінансове забезпечення – грантові програми Національного гуманітарного фонду та низки інших фондів.

«Енциклопедія Західної Вірджинії» (*West Virginia Encyclopedia*, <https://www.wvencyclopedia.org>) – загальна енциклопедія про штат Західна Вірджинія. Друковане видання опубліковано 2006 року, електронну версію 2010 року (відкритий доступ). Том енциклопедії містить 2,2 тис. статей, онлайн-енциклопедія – понад 2,3 тис. статей та мультимедійний супровід (фото, аудіо- та відеоматеріали, карти). Сайт енциклопедії пропонує також підбірку планів уроків на різні теми для учнів початкових і середніх класів, що розробили вчителі Західної Вірджинії. Проект належить Гуманітарному фонду штату Західна Вірджинія (West Virginia Humanities Council).

«Енциклопедія історії та культури Теннесі» (*Tennessee Encyclopedia of History & Culture*, <https://tennesseeencyclopedia.net>) є загальною енциклопедією про штат Теннесі. Паперове видання опубліковано 1998 року (містить 1,5 тис. статей), онлайн-версію створено 2002 року (понад 2 тис. статей, відкритий доступ). До підготовки енциклопедичних матеріалів залучено близько 600 експертів (їх перелік розміщено на сайті енциклопедії). Має консультативну раду та редакцію. Енциклопедія є спільним проектом Історичного товариства Теннесі (Tennessee Historical Society) та Університету Теннесі (University of Tennessee).

«**Енциклопедія Кентуккі**» (*Kentucky Encyclopedia*, <https://www.kyenc.org>) – загальна енциклопедія про штат Кентуккі, що було створено з нагоди його 200-ліття та з метою демонстрації досягнень регіону в різноманітних сферах життя. Представлена друкованим виданням (1992 рік) та безплатною онлайн-енциклопедією (2000 рік). Її обсяг – понад 2 тис. статей. Кількість залучених авторів – понад 500 (дослідники провідних закладів вищої освіти штату). Засновник енциклопедії – Кентуккський університет (*University of Kentucky*).

«**Енциклопедія Колорадо**» (*Colorado Encyclopedia*, <https://www.coloradoencyclopedia.org>) – загальна відкрита онлайн-енциклопедія про штат Колорадо, що створено 2009 року. Має низку колегіальних органів (наглядова рада, консультативна рада корінних народів, рада з питань освіти, технічна рада, головна редколегія) та редакцію (приблизно 10 осіб). Особливість енциклопедії – орієнтованість на освітній процес: більшість статей представлено в чотирьох варіантах – для учнів початкової школи, учнів середніх класів, учнів старших класів та повна версія з поглибленим змістом. Кількість статей – майже 1 тис. Робота над підготовкою нових статей триває. Співорганізатори – Колорадський університет (*Colorado State University*), Гуманітарний фонд штату Колорадо (*Colorado Humanities*). Основні спонсори – Державний історичний фонд (*State Historical Fund*), Національний гуманітарний фонд (*National Endowment for the Humanities*).

«**Енциклопедія Міссісіпі**» (*Mississippi Encyclopedia*, <https://www.mississippiencyclopedia.org>) – загальна енциклопедія про штат Міссісіпі, що висвітлює різноманітні аспекти життя регіону в його минулому й сьогоденні. Її створено 2017 року – спочатку паперову версію, згодом – електронну (відкритий доступ). Видання продовжує традицію підготовки фундаментальних енциклопедій Університету Міссісіпі (*University of Mississippi*), зокрема Центру дослідження культури Півдня (*Center for the Study of Southern Culture*), де раніше створено «Енциклопедію культури Півдня» (*Encyclopedia of Southern Culture*), укладену 1989 року та згодом перероблену в 24-том-

ник «Нова енциклопедія культури Півдня» (New Encyclopedia of Southern Culture), що виходив друком упродовж 2006–2013 років. Науковці зазначеного центру складають ядро авторського колективу «Енциклопедії Міссісіпі». Це 30 експертів, кожен з яких відповідав за окремий напрям знань і сприяв залученню інших фахівців до підготовки енциклопедичних статей (загальна кількість залучених авторів – понад 600; їх перелік є на сайті енциклопедії). Обсяг видання – понад 1,5 тис. статей. У рамках окремих університетських програм, що виконують аспіранти, онлайн-версію енциклопедії щороку оновлюють і вдосконалюють. На сайті енциклопедії надано також можливість кожному долучитися до створення нових статей (їх надсилають через спеціальну форму до редакції, яка вирішує їхню подальшу долю). Окрім університету Міссісіпі, співзасновником енциклопедії є Гуманітарний фонд штату Міссісіпі (Mississippi Humanities Council).

«**Енциклопедія Орегону**» (Oregon Encyclopedia, <https://www.oregonencyclopedia.org>) – безплатна онлайн-енциклопедія про історію та культуру штату Орегон (повна назва видання – «Енциклопедія про історію та культуру Орегону»). Має редколегію та редакцію з 15 осіб. Енциклопедія надає довідкову перевірену інформацію про всі аспекти життя регіону, зокрема про пам'ятки природи й культури, інституції, події, визначні постаті. Енциклопедичні матеріали структуровано за двома групами – власне статті та краєзнавчі нариси. Кількість статей – понад 1 тис. Представлено також карти та фотогалереї. Окремий розділ енциклопедії – навчально-методичний – призначений для вчителів і викладачів (навчальні плани, дослідницькі інструменти, краєзнавчі відеопрезентації). На відповідній сторінці сайту розміщено перелік авторів (понад 400). Є також запит на авторство, що передбачає пропозицію щодо підготовки тієї чи іншої статті. Енциклопедія є спільним проектом Портлендського державного університету (Portland State University), Орегонського історичного товариства (Oregon Historical Society) та Орегонської ради вчителів англійської мови (Oregon Council of Teachers of English). Її було

задумано як книжкове однотомне видання, робота над яким почалася 2005 року на кафедрі історії Портлендського державного університету. Зрештою, проект видозмінили в безкоштовну онлайн-енциклопедію, що діє в мережі Інтернет від 2008 року. Видання підготовлено, нині підтримується коштом, що співorganizатори енциклопедії отримують від грантових програм та спонсорської допомоги від юридичних і фізичних осіб (їх повний перелік є на сайті енциклопедії).

«Енциклопедія Південної Кароліни» (*South Carolina Encyclopedia*, <https://www.scencyclopedia.org>) – загальна енциклопедія про місця, події, явища, досягнення діячів у різних сферах штату Південна Кароліна (відкритий доступ). Має паперову версію (однотомник 2006 року) та на її основі – електронну версію, розширену як новими статтями, так і мультимедіа (створено 2016 року). На сайті енциклопедії статті згруповано за кількома принципами – в алфавітному порядку, за хронологією історичних подій, тематичними категоріями, що дозволяє використовувати енциклопедію з більшою користю. Містить близько 2 тис. статей, написаних майже 600 експертами. Проектом опікується низка співorganizаторів: Університет Південної Кароліни (*University of South Carolina*), Гуманітарний фонд штату Кароліна (*Carolina Humanities*), Бібліотека штату Південна Кароліна (*South Carolina State Library*). Ідея створення енциклопедії належить її головному редакторові – історику, професору Інституту досліджень Півдня Університету Південної Кароліни Вальтеру Едґару (*Walter Edgar*).

«Енциклопедія Чикаґо» (*Encyclopedia of Chicago*, <https://www.encyclopedia.chicagohistory.org>) – загальна енциклопедія, присвячена місту Чикаґо та його метрополії (штат Іллінойс). Висвітлює переважно історію міста й регіону (технології та наука, архітектура, релігія, імміграція, транспорт, бізнес, музика, спорт, медицина). Має паперову й електронну версії; друковане однотомне видання опубліковано 2004 року, онлайн-версію створено 2005 року (має вільний доступ). Обсяг енциклопедії – 2650 статей. Електронна версія містить більшу їх кількість, її час

від часу оновлюють і доповнюють, вона також має мультимедійний розділ. Видання створили фахівці Бібліотеки Ньюберрі (Newberry Library) та Чикагського історичного товариства (Chicago History Society), уклали й опублікували у видавництві Університету Чикаго (University of Chicago Press). Роботу виконано за кошти Національного гуманітарного фонду (National Endowment for the Humanities). До підготовки й підтримки електронної версії енциклопедії долучився Північно-Західний університет (Northwestern University). Авторами статей є здебільшого професійні історики.

«**Інтернет-енциклопедія Невади**» (Online Nevada Encyclopedia, <https://www.onlinenevada.org>) – онлайн-енциклопедія, що висвітлює штат Невада, зокрема подає інформацію про відомих людей, природу, події, пов'язані з економічним, політичним, культурним життям регіону (відкритий доступ). Має редколегію та невелику редакцію (близько 10 осіб). Сайт енциклопедії складається із чотирьох розділів – статті (в меню сайту їх згруповано за літерами алфавіту), карти, фотогалереї та плани уроків (краєзнавчі лекційні схеми для студентів). Укладачі енциклопедії позиціонують її не лише довідковим, а й навчальним ресурсом. Констатовано, що її широко використовують в освітньому процесі під час вивчення питань з історії Невади. Обсяг енциклопедії невеликий – близько однієї тис. статей. Її засновано Гуманітарним фондом штату Невада (Nevada Humanities). Для фінансової підтримки проекту фонд залучає кошти інших спонсорів, серед яких – Національний гуманітарний фонд, Департамент освіти штату Невада, низка благодійних фондів, комерційні організації. У напрямі підготовки енциклопедичного контенту фонд співпрацює з Університетом Невади (University of Nevada), Історичним товариством Невади (Nevada Historical Society), Історичним заповідником Невади (Nevada Historic Preservation), Департаментом культури штату Невада.

«**Нова енциклопедія Джорджії**» (New Georgia Encyclopedia, <https://www.georgiaencyclopedia.org>) – загальна енциклопедія про штат Джорджія (відкритий доступ). Призначена для

якнайширшої читацької аудиторії. Функціонує від 2004 року (ідея створення проекту сягає 1996 року). На сайті енциклопедії зазначено, що це перша державна онлайн-енциклопедія у США. Її статті зазвичай присвячені персоналіям, містам, географічним об'єктам, навчальним закладам, державним установам, релігійним організаціям, історичним подіям, сучасним культурним, спортивним заходам. Авторами енциклопедичних статей є співробітники університетів, наукових установ, бібліотек, архівів, товариств (понад 800 експертів). Діє також волонтерська програма: будь-хто, у кого є бажання, може запропонувати свій внесок – підготувати статтю згідно з чинними рекомендаціями та вимогами, попередньо узгодивши з редакцією її актуальність. Сайт складається зі статей (об'єднано в кілька тематичних груп загальною кількістю – понад 2300), фотогалерей (загальна кількість понад 6,6 тис.), швидкої довідки про регіон (найосновніші відомості) та блогу, де представлено різноманітні нариси про регіон. Енциклопедія належить Системі університетів штату Джорджія (University System of Georgia), здійснює підготовку й публікує видавництво Університету штату Джорджія (University of Georgia Press) за підтримки Гуманітарного фонду штату Джорджія (Georgia Humanities) та адміністрації губернатора.

Австралійські енциклопедії

Основний здобуток австралійської енциклопедистики – фундаментальне видання під назвою «**Австралійська енциклопедія**» (*The Australian Encyclopaedia*), що мала шість перевидань упродовж 1925–1996 років. Перше видання складалося з двох томів (1925–1926), друге – з десяти (1958), третє – із шести (1977), четверте – із дванадцяти (1983), п'яте – із дев'яти (1988) і шосте – з восьми томів (1996). Усі томи кожного перевидання опубліковані впродовж одного року, хоча їхня підготовка, звісно, займала значно триваліший період. Наприклад, робота, що втілилася у два томи першого видання енциклопедії, була започаткована за 13 років до їх друку, а 10 томів, оприлюднених 1958 року, почали укладати 1947 року.

Саме з появою другого видання енциклопедія набула популярності в суспільстві – «газети по всій країні публікували огляди з яскравими заголовками, називаючи енциклопедію не лише корисним довідковим джерелом, а й маркером культурної зрілості Австралії» [7, с. 17].

За словами біографів, головний редактор другого видання енциклопедії намагався подати в ній якомога більше статей про об'єкти культури, матеріалів із фольклору, етнографії, топографії, аби відобразити «дух» Австралії, сформувати достовірний образ країни та народу. Йому вдалося створити енциклопедію, яка не лише акумулювала факти про Австралію, а й слугувала квінтесенцією австралійськості. Національна зорієнтованість видання зробила його популярним в австралійському соціумі [8, с. 18]. Очевидно, це надихнуло Літературну спілку вдатися до створення подібного видання – «Нової національної австралійської енциклопедії» у двох томах (Сідней, 1974).

Прикметно, що нині в Австралії не існує національної онлайн-енциклопедії. Очевидно, причина полягає у великій популярності «Вікіпедії». До того ж, оскільки в Австралії мова спілкування – англійська, то джерелом енциклопедичних знань для австралійців може слугувати «Britannica Encyclopaedia».

Водночас серед інших здобутків сучасної австралійської енциклопедистики – видання вужчого спрямування, підготовлені науковими колективами. Так, Австралійський інститут корінних народів та населення островів Торрессової протоки видав «Енциклопедію аборигенів Австралії» (Канберра, 1994), Центр історичних досліджень Університету Тасманії – енциклопедичне видання «Путівник тасманською історією» (Гобарт, 2006), Університет Західної Австралії – «Історичну енциклопедію Західної Австралії» (Перт, 2009). Існує низка й інших галузевих енциклопедичних видань.

Бібліографія

1. Zhelezniak M. H, Ishchenko O. S. Online encyclopedias of the USA as actual education resources. *Information Technologies and Learning Tools*. 2021. Vol. 84. No. 4. P. 339–353. <https://doi.org/10.33407/itlt.v84i4.4410>
[Железняк М. Г., Іщенко О. С. Онлайн-енциклопедії США як сучасні освітні ресурси. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2021. Т. 84. № 4. С. 339–353].
2. Kister K. F. *Best encyclopedias: A guide to general and specialized encyclopedias*. Phoenix: Oryx Press, 1986. 356 p.
3. Bell M. W. *The transformation of the encyclopedia: a textual analysis and comparison of the Encyclopaedia Britannica and Wikipedia: Master's thesis*. Muncie: Ball State University, 2007. 122 p.
4. Bolstad E., Pettersen S. How to build an Encyclopedia for the 21st Century: Lessons learned from The Great Norwegian Encyclopedia. *Studia Lexicographica*. 2019. Vol. 13 (24). P. 153–171. <https://doi.org/10.33604/sl.13.24.5>
5. Vinayi D., Statsenko N. The first two volumes of the Serbian Encyclopedia are published. *The Encyclopedia Herald of Ukraine*. 2017. Vol. 8–9. P. 94–96. <https://doi.org/10.37068/evu.8-9-9>
[Вінаї Д., Стаценко Н. Видано перші два томи «Сербської енциклопедії». *Енциклопедичний вісник України*. 2017. Вип. 8–9. С. 94–96].
6. Safonova V. Haluzeva entsyklopediia yak skladova bibliotechnoi regionalistyky (An subject encyclopedia as a component of regional studies in library science). In: *Biblioteka v suchasnomu informatsiionomu i sotsiokulturnomu seredovyshchi: dosiahnennia, vyklyky i vektory rozvytku* / ed. M. A. Fedorova, N. V. Vlezko. Poltava: TOV “ASMI”, 2020. P. 63–70.
[Сафонова В. Галузева енциклопедія як складова бібліотечної регіоналістики. У кн.: *Бібліотека в сучасному інформаційному і соціокультурному середовищі: досягнення, виклики і вектори розвитку* / упоряд. М. А. Федорова, Н. В. Влезько. Полтава: ТОВ «АСМІ», 2020. С. 63–70].
7. Ishchenko O. S. The coverage of Ukraine and Ukrainians in the Australian Encyclopedia. *Scientific Notes of Ostroh Academy National University, Historical Sciences Series*. 2020. No. 31. P. 151–156. <https://doi.org/10.25264/2409-6806-2020-31-151-156>

- [Іщенко О. С. Україна й українці на сторінках «Австралійської енциклопедії». Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Історичні науки. 2020. № 31. С. 151–156].
8. McGregor R. Encyclopaedia for a Nation. *SL Magazine*. 2017. Vol. 10 (2). P. 16–19.

Українська електронна енциклопедистика в соціогуманітарному вимірі

Наукове видання (монографія)

Відповідальне наукове редагування: акад. НАН України Іван Дзюба.

Рецензування: чл.-кор. НАН України, д-р істор. н. Любов Дубровіна
(Національна бібліотека України ім. В. Вернадського),
д-р істор. н. Вальтерс Щербінскіс (Латвійська національна бібліотека).

Оригінал-макет і комп'ютерна верстка: Роман Судик.

Підписано до друку 10.12.2021. Формат 60x84/16.

Друк офсетний. Гарнітура *Literata*.

Ум. друк. арк. 11,4. Обл.-вид. арк. 12,5

Оприлюднено онлайн (PDF): 10.12.2021.

Інститут енциклопедичних досліджень НАН України

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 3484 від 19 травня 2009 р.

ISBN 978-966-02-9677-0

DOI [10.37068/b/9789660296770](https://doi.org/10.37068/b/9789660296770)

2021 © Інститут енциклопедичних досліджень НАН України; автори: М. Железняк,
О. Іщенко, С. Очеретянко, О. Давиденко